BERNA
EVAR

TRADUCERE D

BERNARDINE EVARISTO

MANIFEST

DESPRE CUM SĂ NU RENUNȚI NICIODATĂ

MEMORII

Traducere din limba engleză și note de

Andreea Călin

CORINT FICTION

Lui Simon Prosser, redactorul şi editorul meu
începând cu 1999, cel care nu a acceptat niciodată
mai puțin decât cea mai bună variantă a mea,
care m-a susținut când nu se justifica din punct de vedere
financiar, care nu mi-a cerut niciodată să-mi temperez
afirmațiile sau să devin mai convențională în scris şi care
le-a oferit întotdeauna o casă cărților mele îndrăznețe.
Premiul meu Booker a fost şi al lui. Recunoştință.

„Niciodată nu mi-am păstrat energia pentru întoarcere.”
Din filmul Gattaca de Andrew Niccol

Introducere

Când am câştigat în 2019 Premiul Booker pentru romanul meu *Fată, femeie, alta*[1], am devenit „peste noapte” o scriitoare de succes – după patruzeci de ani de muncă profesionistă în domeniul artistic. Cariera mea nu dusese lipsă de realizări şi recunoaşteri, dar nu eram cunoscută pe scară largă. Romanul a devenit un bestseller pe primul loc în topuri, a fost vândut în multe limbi străine şi a beneficiat de genul de atenție pe care mi-o dorisem de mult timp pentru munca mea. În nenumărate interviuri, m-am trezit discutând despre calea pe care am urmat-o pentru a ajunge în acest punct important după atât de multă vreme. Am spus că mă simțeam de neoprit pentru că avusesem

[1] *Fată, femeie, alta,* traducere de Adina Ihora, Editura Corint, Bucureşti, 2021 (n.tr.).

revelația că exact aşa fusesem, de când plecasem din casa familiei la optsprezece ani ca să-mi croiesc singură drumul în viață.

M-am gândit că izvorul creativității mele ar fi de găsit în anii de început, în pregătirea din domeniul cultural şi în influențele care mi-au modelat existența. Majoritatea persoanelor din domeniul artistic au modele – scriitori, artişti, persoane creative – care i-au inspirat, dar care sunt celelalte elemente ce pun bazele creativității noastre şi dau direcție carierelor noastre? Cartea asta e răspunsul meu la această întrebare, oferind acces la informații despre moştenirea şi copilăria mea, stilul meu de viață şi relațiile mele, originile şi natura creativității mele, precum şi strategiile mele de dezvoltare şi activism.

Pentru cei care au făcut cunoştință cu scrisul meu abia în acest punct avansat, cartea aceasta dezvăluie de ce a fost nevoie pentru a persevera şi a creşte; iar pentru cei care luptă de mult timp, care şi-ar putea recunoaşte poveştile în a mea, sper să o considerați o sursă de inspirație în timp ce mergeți pe drumul vostru către realizarea a ceea ce v-ați propus.

Aşadar, iat-o – Manifest: Despre cum să nu renunți niciodată – o carte de memorii şi o cugetare asupra vieții mele.

Unu

Ä n (engleza veche)
eni (yoruba[2])

[2] Limba vorbită de unul dintre cele trei grupuri etnice mari din Nigeria (n. Tr.).

a haon (irlandeză)
ein (germană)
um (portugheză)

moştenire, copilărie, familie, origini

Ca membri ai rasei umane, purtăm toți în noi istoriile strămoşilor şi mă întreb ce contribuție au avut ai mei la stabilirea tipului de persoană şi de scriitoare care am devenit. Ştiu că provin din generații de oameni care au migrat dintr-o țară în alta ca să-şi clădească o viață mai bună, care s-au căsătorit ignorând constructele artificiale reprezentate de granițe şi barierele culturale şi rasiale făurite de oameni.

Mama mea englezoaică l-a cunoscut pe tatăl meu nigerian la un dans Commonwealth din centrul Londrei, în 1954. Mama studia ca să devină profesoară la un colegiu catolic de pregătire a cadrelor didactice condus de maici, în Kensington; tata se pregătea să devină sudor. S-au căsătorit şi au avut opt copii în zece ani. În copilărie, am fost încadrată în categoria „metisă", termenul pentru persoanele birasiale la momentul acela. Ca toate aceste categorii – negrotei, colorat, negru, rasă mixtă, birasial, de culoare – şi cele referitoare la persoanele birasiale funcționează ca termeni descriptivi acceptați până când sunt înlocuiți. Acum înțelegem că rasa, de fapt, nu există – nu este un dat biologic – iar toți oamenii au exact acelaşi ADN în proporție

de peste 99%. Diferențele dintre noi nu sunt ştiinţifice, ci se datorează altor factori, cum ar fi mediul. Dar rasa este o experiență trăită şi, ca atare, are consecințe enorme. Înțelegerea ficțiunii pe care se bazează ideea de rasă nu înseamnă că putem renunța la categorii, nu încă.

Conceptul de „britanic negru" era considerat o contradicție în termeni în copilăria mea. Britanicii nu-i recunoşteau pe cei de culoare drept cetățeni egali, iar aceştia, la rândul lor, se identificau adesea cu țările de origine. Eu n-am avut de ales decât să mă consider britanică. Aceasta era țara în care mă născusem, viața mea, chiar dacă mi-a fost evident că nu îi aparțin din cauză că nu eram albă. Cu toate acestea, Nigeria era un concept îndepărtat, o țară de unde provenea tatăl meu, una despre care nu ştiam nimic.

Ştiu mult mai multe lucruri despre familia mamei mele decât despre cea a tatălui. Nu cu mult timp în urmă, am descoperit că rădăcinile mele britanice se întind pe o perioadă de trei sute de ani. M-ar fi fost de ajutor să ştiu asta când eram copil deoarece aş fi avut un sentiment mai puternic de apartenență şi mi-ar fi oferit şi muniția necesară împotriva celor care îmi spuneau mie şi oricărei alte persoane de culoare la momentul acela să ne ducem înapoi de unde am venit.

Ideea că trebuie să ai rădăcini britanice pentru ca locul tău să fie aici, că aparții acestui loc doar dacă le ai ar trebui întotdeauna contestată. Drepturile la cetățenie nu sunt restricționate de cele dobândite prin naştere, iar apele au fost mereu tulburate de cei care erau considerați „supuşi" ai Imperiului Britanic, dar care nu primiseră titlul de „cetățeni".

Ştiu că testarea ADN este controversată deoarece diferite laboratoare produc rezultate variate în funcție de fondul lor genetic de cercetare, dar oricum mi se pare fascinantă.

Testul meu de Origine ADN, care merge înapoi în timp preț de opt generații, dezvăluie o estimare etnică ce îmi descrie rădăcinile după cum urmează: „Nigeria: 38%, Togo: 12%, Anglia, nord-vestul Europei: 25%, Scoția: 14%, Irlanda: 7%, Norvegia: 4%”. (Cele două țări pe care nu le pot lega de strămoşi cunoscuți sunt Scoția şi Norvegia.)

Cu toate acestea, deşi sunt în egală măsură neagră şi albă din punctul de vedere al strămoşilor, când cineva mă priveşte, îl vede în mine pe tata, şi nu pe mama. Faptul că nu pot pretinde că am o identitate albă dacă aş vrea să fac asta (nu că mi-aş dori aşa ceva) este implicit irațional şi nu face decât să demonstreze că ideea de rasă este una absurdă.

M-am născut în 1959 în Eltham şi am crescut în Woolwich, ambele în sudul Londrei. Fiind femeie, din clasa muncitoare şi persoană de culoare, limitările îmi fuseseră stabilite chiar dinainte să deschid gura şi să plâng din cauza şocului de a fi expulzată din lichidul amniotic confortabil din uterul mamei mele, unde petrecusem nouă luni într-o armonie de senzații şi vise împreună cu creatoarea mea. Viitorul nu-mi era favorabil – eram menită să fiu percepută ca o sub-persoană: supusă, inferioară, marginală, neglijabilă – un subaltern de bună credință.

La momentul naşterii mele erau doar paisprezece femei membre ale Parlamentului britanic prin comparație cu cei 630 de bărbați, ceea ce însemna că 97% dintre cei care controlau țara erau bărbați. Aşadar, societatea noastră era patriarhală. Aceasta nu este o opinie, ci un fapt. Vocile femeilor şi problemele specifice legate de maternitate, căsătorie, angajare şi libertate sexuală şi reproductivă erau rareori ascultate la nivel de legiferare şi nici nu existau femei în poziții proeminente, de conducere sau putere oriunde în țară. Acum, aproximativ o treime din membrii Parlamentului britanic sunt femei.

La un an după naşterea mea, pilula contraceptivă le-a oferit femeilor libertatea de a controla mai bine ceea ce făceau cu corpurile lor, dar avea să mai dureze încă şaisprezece ani până când, în 1975, The Equal Pay and Sex Discrimination Acts[3] va face ilegală discriminarea femeilor.

Putem presupune corect că am moştenit o istorie a statutului secundar al femeilor în societate. Mama mea, născută în 1933, fusese crescută în tradiția femeilor acelor vremuri care trebuiau să fie supuse soțului pe care aveau să îl aleagă la un moment dat, să aibă grijă de nevoile lui înainte de ale ei. Era într-adevăr supusă moravurilor sociale care îi cereau să se plece în fața autorității tatălui meu până când feminismul celui de-al doilea val[4], din anii 1970, a început să conteste şi să modifice atitudini sociale, moment în care s-a apucat să-şi expună punctul de vedere, inspirându-se de la cele patru fiice adolescente ale ei care deveneau majore în vremuri mai eliberatoare. Şi-a câştigat, într-un final, independența față de tatăl meu, după treizeci şi trei de ani de căsnicie.

De la tatăl meu, un imigrant nigerian care ajunsese în Patria Mamă pe vaporul „Good Ship Empire" în 1949, am moştenit o culoare a pielii care definea modul în care eram percepută în țara în care m-am născut, adică drept o străină, un outsider, o venetică. La momentul naşterii mele, încă era legal să discriminezi oamenii în funcție de culoarea pielii lor şi avea să continue să fie aşa mulți ani înainte ca

---

[3] Pachet de legi din 1975 al căror scop a fost să ofere salarii egale femeilor şi să combată discriminarea pe criterii de sex (n. Tr.).

[4] Mişcare feministă care s-a desfăşurat între anii 1960 şi 1970 şi a reprezentat o despărțire categorică de imaginile liniştite ale vieții suburbane şi ale femeii casnice (n. Tr.).

The Race Relations Acts[5] să legitimeze domeniul de aplicare al doctrinei antirasiste în legislația britanică, de la prima sa manifestare în 1965, când rasismul a devenit ilegal în public, până în 1976, când legea a devenit în sfârşit mai detaliată.

Când tatăl meu a ajuns în această țară mai persista un mit – cel despre inferioritatea africanilor, percepuți ca sălbatici, care circula de la începutul proiectului imperial şi al comerțului transatlantic cu sclavi. Tata provenea dintr-un teritoriu care fusese supus rapacității coloniale şi cuceririlor vreme de aproape un secol. Imperiul Britanic a încercat să perpetueze mitul că civiliza culturi barbare când, de fapt, era o întreprindere capitalistă teribil de profitabilă.

În vreme ce era caraibă Windrush[6] de după război a fost bine documentată şi explorată, nu acelaşi lucru s-a întâmplat cu narațiunile africane. Au existat, totuşi, multe asemănări. În clipa în care tatăl meu a ajuns în Anglia ca bărbat tânăr, i-a fost răpită cu brutalitate percepția de sine ca individ şi a trebuit să-şi asume o identitate impusă – ca o întruchipare vizuală a secolelor de reprezentări negative eronate. Anglia recruta oameni din colonii pentru a umple golurile provocate de pierderile din Al Doilea Război Mondial. Astfel, tata venise din țara lui natală, unde era doar o altă ființă umană, şi, în loc să fie primit ca Fiu al Imperiului, s-a lovit de rasismul neclintit al anilor apuşi.

---

[5] Pachet de legi care a definit ca infracțiune discriminarea rasială şi promovarea acesteia (n. Tr.).

[6] Imigranții care au venit din Caraibe în Marea Britanie în perioada dintre 1948 şi 1971 au fost denumiți generația Windrush (de la primul vapor ancorat în 1948 în Tilbury, aducând muncitori din Jamaica, Trinidad Tobago şi alte insule pentru a completa lipsa forței de muncă de după război) (n. Tr.).

Şi eu m-am născut la nivelurile inferioare ale ierarhiei sociale britanice, un sistem de clase care influenţa calitatea vieţii şi şansele şi care continuă să reziste până în zilele noastre, chiar dacă într-o ţară semnificativ mai mobilă din punct de vedere social. Buni, bunica mea din partea mamei, era croitoreasă. Tatăl mamei mele, Leslie, era lăptar, sau „curier de lapte", cum era numit atunci. Înainte, familia lui deţinuse o lăptărie. Singurul lor copil, mama mea, urmase cursurile unei şcoli catolice de fete. Odată ce mama terminase colegiul de pregătire a cadrelor didactice şi devenise profesoară, una dintre puţinele profesii disponibile pentru femeile educate de la începutul anilor 1950, era pe cale să intre în clasa de mijloc. Cu toate acestea, a fost rapid retrogradată la baza societăţii din pricina căsătoriei cu un african. Dintr-un anumit punct de vedere, mama a devenit negresă prin căsătorie şi, după naşterea copiilor ei, prin asociere biologică, o „negresă simbolică", să spunem aşa.

Mama spune mereu că, atunci când l-a cunoscut pe tata, s-a îndrăgostit de personalitatea lui şi nu i-a observat culoarea. I-a iubit pe el şi pe copiii lui, iar noi am fost viaţa ei. Doar asta era important pentru ea, nu prostiile rasiste ale celor din afară care credeau că unii oameni erau mai puţin umani decât alţii.

Strămoşii tatălui meu erau nigerieni şi africani brazilieni. O soră geamănă a murit la naşterea primului ei copil, înainte ca el să plece spre Anglia. Avea de asemenea trei fraţi vitregi mult mai mari: două surori, despre care nu ştiu nimic, şi un frate mai mare care a ajuns în Anglia în 1941, s-a stabilit în Liverpool, s-a căsătorit cu o irlandeză (a cărei familie a dezmoştenit-o din cauza asta) şi a avut trei fete.

Tata, născut în Camerunul francez, a crescut în Lagos, pe atunci capitala Nigeriei. Tatăl lui, Gregorio Bankole Evaristo, era unul dintre cei care reveniseră în Africa de Vest din Brazilia după ce acolo se terminase sclavia foarte târziu, în

1888. Probabilitatea ca el însuşi să fi fost sclav este, cred, mică. În Nigeria, Gregorio fusese ofițer vamal, o poziție care îmi imaginez că avea un oarece statut, şi de asemenea proprietarul unei case în cartierul brazilian Lagos. Când am vizitat casa la începutul anilor 1990, proprietarii s-au grăbit să-mi arate actul de vânzare semnat de bunica mea, Zenobia, în caz că venisem să o revendic – după cincizeci de ani.

Se pare că Gregorio a întâlnit-o pe Zenobia, a doua lui nevastă, într-o mănăstire. În mod clar nu primise o educație acolo, pentru că era analfabetă. Posed un document oficial cu amprenta degetului ei mare pe post de semnătură, care mă emoționează când o privesc – dovada fizică a setului ei unic de încrețituri şi linii. Cum noi nu am vizitat niciodată Nigeria şi ea nu a venit în vizită în Anglia, nu ne-am cunoscut. Până în ziua de azi ştiu foarte puțin despre ea sau despre bunicul meu care a murit înainte să mă nasc. Tata a fost incapabil să-şi descrie mama în afară de a spune că era foarte amabilă.

Mereu am ținut foarte mult la singura fotografie pe care familia mea o are cu bunica. Fotografiată, cred, în anii 1920, este îmbrăcată bine, probabil pentru nunta ei. Era plinuță, drăgălaşă, drăguță, demnă, dar modestă. (Prin contrast, eu nu am arătat niciodată modestă. Doamne fereşte.) De curând, am primit o fotografie cu bunica mea spre sfârşitul vieții ei şi am fost uimită de transformare. Chipul ei alungit, îngândurat, tragic la o vârstă înaintată mi-a spulberat imaginea idealizată despre ea pe care o purtasem cu mine decenii întregi. Zenobia îşi pierduse soțul cu vreo patruzeci de ani înainte, sora geamănă a tatălui meu murise, iar tata emigrase în Anglia fără să o anunțe, ca să nu-l oprească, şi nici nu i-a scris când a ajuns, de fapt nu i-a scris deloc. Poate că îi era ruşine de felul în care plecase. Când s-a căsătorit cu mama, a preluat ea responsabilitatea de a

comunica cu soacra ei care folosea un scrib pentru a răspunde. Din nefericire, scrisorile ei nu dezvăluiau nimic despre cine era sau despre cum trăia.

Când bunica a murit, în 1967, tata a primit o scrisoare de la o persoană din Nigeria înrudită cu familia, care-l informa despre veste:

> Sunt o persoană care ofer [sic] respectul cuvenit părinților mei, mai ales mamei mele care au [sic] mare grijă de mine când eram bebeluş şi mi s-a spus de către a ta regretată mamă că de când ai plecat nu ți-a păsat şi nici nu te-ai interesat de ea ceea ce este foarte rău şi acum i-a venit sfârşitul şi îmi pare foarte rău să îți aduc la cunoştință că mama ta a murit pe 5 ale lunii şi înmormântarea o să aibă loc pe 11...

Singura dată când noi, copiii, l-am văzut pe tatăl nostru, o persoană autoritară şi dură, plângând a fost atunci când a primit această scrisoare. Goniți din bucătărie, ne-am adunat în fața ferestrei dinspre grădină, uitându-ne înăuntru neîncrezători, ca să vedem cu ochii noştri dovada. De la invincibil la vulnerabil într-o clipă. Credeam că tatăl nostru nu are sentimente, dar momentul acesta era dovada că le avea. În loc să ne facă pe noi să plângem, suferea chiar el. Gândindu-mă acum la asta, este evident că tata nu era omul dur pe care îl percepeam, ci unul care nu-şi putea exprima emoțiile. Suferința la moartea mamei sale îl copleşise – pierderea, probabil vinovăția, conştientizarea faptului că nu avea să o mai vadă vreodată.

Cu opt copii sub zece ani de susținut, tata nu şi-a permis să se ducă înapoi acasă ca să participe la înmormântare. Nu a mai existat niciun contact cu familia lui nigeriană până în 1984, când l-am întrebat dacă avea vreo adresă din Nigeria şi el a scos la iveală una a verişoarei care fusese ultima rudă pe care o văzuse înainte de a pleca din țară. I-am scris şi am păstrat o copie a scrisorii în care o imploram: „îmi doresc cu disperare să aflu mai multe despre rudele mele, despre

mătuşi, unchi, veri etc. – oameni de care nu am auzit sau pe care nu i-am văzut niciodată".

Verişoara avea acum o vârstă înaintată şi fiica ei mi-a răspuns din partea ei spunând că era atât de bucuroasă să afle că tata trăia. Mi-a scris că mama ei „a izbucnit în lacrimi pentru că abandonase orice speranță de a primi vreo veste de la tatăl tău... A cântat, a dansat şi la final s-a rugat".

Tata nu s-a dus înapoi în Nigeria decât abia la începutul anilor 1990, la patruzeci şi patru de ani după ce plecase. L-am dus acasă împreună cu mama, noi deja tăcuserăm călătoria cu un an înainte. Părinții mei divorțaseră, vânduseră casa familiei şi tata se putea prezenta ca un bărbat cu dare de mână. Aşteptările erau ca nigerienii din generația tatălui meu care emigrau în Anglia să revină bogați. Dacă nu se întâmpla asta, făceau familia de ruşine şi erau percepuți ca ratați. Mitul străzilor britanice „pavate cu aur" era predominant în colonii, iar cei care rămâneau în țările lor natale nu aveau nici cea mai vagă idee cât de greu le era acestor oameni care ajungeau în inima imperiului.

Singura fotografie pe care o am cu Gregorio este cea a unui bărbat îmbrăcat elegant, stând aşezat, cu o atitudine superioară, transmițând putere şi autoritate. Expresia lui extraordinară seamănă cu cea a tatălui meu.

Mă frustrează că informațiile despre familia tatălui meu nu merg mai mult în timp, dincolo de generația părinților lui. Când am vizitat Nigeria, mi s-a spus că oamenilor nu le place să vorbească despre cei morți, ceea ce nu e prea bine pentru documentare. Indiferent de statutul tatălui meu în țara lui natală, în Anglia s-a pregătit să devină sudor şi a muncit în fabrici. A făcut parte din ceea ce eu numesc clasa cafenie de imigranți a acelei perioade. Chiar dacă fusese prinț yoruba, aşa cum pretindeau pe atunci bărbații din generația lui ca să agațe englezoaice credule, poziționarea

lui socială era stabilită tot de rasa şi de statutul lui de străin, care erau considerate inferioare clasei muncitoare albe. Clasa imigranţilor cafenii ai secolului XX era considerată ceva separat, una care sfida factorii economici. Chiar şi în zilele noastre, clasa muncitoare se presupune a fi albă, de parcă a fi cafeniu şi a face parte din clasa muncitoare este un oximoron.

Deşi mă descriu ca provenind din clasa muncitoare, lucrurile au fost mai complicate de atât, aşa cum se întâmplă adesea. Tata făcea parte din clasa imigranţilor cafenii, dar se considera că educaţia mamei mele şi profesia ei făceau parte din clasa de mijloc, chiar dacă părinţii ei făceau parte din clasa muncitoare. Familia noastră avea dificultăţi financiare. Cum mama nu s-a întors la predat decât abia când mezina a fost de vârstă şcolară, părinţii mei au crescut opt copii doar din salariul tatălui meu. Punând pe primul loc educaţia, au reuşit să plătească pentru ca fratele meu cel mai mare să meargă câţiva ani la şcoala pregătitoare. Îşi mai aduce încă aminte când clasa lui a trebuit să citească cu voce tare pe rând din populara carte rasistă pentru copii, The Story of Little Black Sambo (1899)[7], despre Sambo şi tatăl său, Black Jumbo, şi mama lui, Black Mumbo. Sambo fusese de mult timp considerat o insultă rasistă în America şi Anglia, iar mumbo-jumbo era un termen peiorativ pentru limbile negrilor care erau considerate lipsite de sens. Când fratele meu de şapte ani, singurul copil de culoare din clasa lui, a fost obligat să citească din textul rasist, toţi din încăpere au izbucnit în râs. Nu a uitat asta niciodată.

De asemenea, părinţii mei au plătit ca unii dintre noi să mergem la şcoala primară catolică, patronată de mănăstire,

[7] *Povestea micului negru Sambo* (n. Tr.)

localizată confortabil chiar lângă noi, o şcoală pe bază de ajutor voluntar, parțial finanțată de Biserică, dar care cerea o contribuție nominală de zece lire pe an pentru înscriere. Tatăl meu, care crescuse într-o cultură de tip barter, unde costul a orice poate fi negociat, a discutat cu măicuțele pentru o reducere de grup, ceea ce ne-a redus taxele anuale de la zece lire pe copil la şase. Nu era nici pe departe Eton[8].

Întotdeauna eram prezentabili când eram copii, fapt de care mama este mândră până în ziua de azi – abilitatea ei de a-i face pe cei opt copii să arate perfect – iar casa noastră era curată, deşi dărăpănată şi excentrică. Părinții mei erau proprietari, ceea ce este un termen care induce puțin în eroare, pentru că o ipotecă este în esență o datorie întinsă pe 25 de ani. Poate că asta a influențat ceea ce avea să devină atitudinea mea anti-ipotecă din tinerețe.

Au implementat un program de menaj casnic atunci când noi, copiii, ne-am făcut suficient de mari, muncind doi câte doi ca să facem curat în casă de sus până jos în fiecare sâmbătă dimineață, precum şi un program zilnic pentru spălatul vaselor. De la o vârstă fragedă, ne-am pregătit singuri micul dejun, iar de la vârsta de unsprezece ani am început să ne spălăm şi să ne călcăm hainele. Deloc surprinzător, ne-am transformat toți în adulți foarte independenți. Crescând birasială şi cu pielea cafenie într-o zonă copleşitor de albă, eram inevitabil observată deoarece arătam altfel decât majoritatea. Să fii observată e una, dar să fii tratată urât e altceva.

Familia mea a suportat poreclele spuse de copiii care imitau rasismul părinților lor, alături de asalturile violente asupra casei familiei din partea derbedeilor care aruncau cărămizi în ferestre atât de des încât ştiam că vor fi sparte

---

[8] Eton College, una dintre cele mai vechi, mai scumpe şi mai luxoase şcoli publice conservatoare din Regatul Unit (n. Red.)

din nou imediat ce erau înlocuite. Tata fugea după vandali şi îi ţâra efectiv acasă la părinţii lor ca să-i facă să plătească pentru stricăciuni. (Azi nu ar avea voie să facă asta.) Când eşti copil, eşti profund afectat de acest nivel de ostilitate fără să-l poţi raţionaliza sau exprima în cuvinte. Simţi că eşti detestat, chiar dacă nu ai făcut nimic ca să meriţi asta, aşa că te gândeşti că e ceva defect la tine, în loc să fie ceva în neregulă cu cei care se iau de tine.

Un copil are nevoie să se simtă în siguranţă, să simtă că este parte din ceva, dar când eşti judecat înainte să deschizi gura, simţi că nu e aşa. Părea nedrept pentru că pe interior mă simţeam la fel ca amicii mei albi. Ne plăceau aceeaşi muzică şi aceleaşi emisiuni de la televizor, respiram acelaşi aer, consumam aceeaşi mâncare, aveam aceleaşi sentimente – unele umane. Cu timpul, mi-am dezvoltat o aură puternică autoprotectoare în jurul meu, care rezistă până în ziua de azi.

Familia mea nu a avut de îndurat niciunul dintre celelalte atacuri obişnuite la momentul acela, cadourile de „bine aţi venit în cartier" de care au avut parte alte familii de negri, cum ar fi incendierea cu bombe, utilizări inovatoare ale excrementelor sau şobolani morţi în pragul uşii. Vecinul care locuia chiar vizavi de noi se încrunta de fiecare dată când ne vedea si niciodată nu a adresat vreun salut familiei noastre. Multi dintre vecinii noştri erau în regulă, deşi nu ne amestecam cu ei din punct de vedere social. Tata a ţinut un ciocan la capul patului toată viaţa petrecută în Anglia, chiar şi când nu a mai avut nevoie de el. Dacă ar fi fost legal, ar fi ţinut o armă. S-a confruntat cu prima linie a violenţei rasiste din clipa în care a coborât de pe vaporul care l-a adus din Lagos la Liverpool. Fost pugilist în adolescenţă, cum îmi place să mi-l imaginez, un luptător yoruba, tata s-a luat de cei care-l atacau. În 1965, l-a dat în judecată pe un vecin de lângă noi pentru că îşi lăsa câinele să ne distrugă

grădina. Când tata l-a atenționat, bărbatul l-a făcut negru nenorocit şi a început cearta, asmuțind câinele pe el. Când tata a încercat să pună capăt disputei, rasistul l-a urmărit până la noi în casă, l-a atacat şi scandalul a început din nou.

În timp ce scriu asta, am în față declarația oficială a tatălui meu cu privire la incident, bătută la maşină pe foi mari de hârtie subțire care s-a îngălbenit în timp. În pofida a ceea ce a îndurat tatăl meu, niciodată nu s-a perceput ca fiind o victimă, ci un luptător care a răspuns pe măsura loviturilor primite. Şi eu sunt la fel, deşi luptele mele sunt purtate cu cuvinte. Nu-mi place când oamenii fac pe deştepții cu mine, iar tata mi-a fost exemplu din acest punct de vedere. Nu încep certuri şi, în general, evit conflictul, deşi pe la douăzeci de ani obişnuiam să răbufnesc. Dar, dacă cineva se ia de mine, ultimul cuvânt îmi aparține.

Preoții teoretic religioşi de la biserica noastră romano-catolică nu au stat niciodată de vorbă cu mama mea catolică virtuoasă sau cu odraslele ei cafenii când ne adunam în fața bisericii pentru socializarea care are loc după liturghie, preotul fiind gazda populară şi de mare succes care se plimbă printre enoriaşi fermecându-i, sau cel puțin printre preferați, sicofanții care l-au invitat serile la cină şi vin. Papa, superstarul, era evident indisponibil, aşa că preoții admirați erau cea mai bună alternativă. Pentru bărbații ăştia ticăloşi, totul era doar un spectacol social de mari dimensiuni, fiind adesea beți când ne duceam la sfânta împărtăşanie pentru a ne mărturisi „păcatele”, îi simțeam duhnind a alcool la ora 11 sâmbătă dimineața, în timp ce vorbeam prin ecranul din zăbrele de lemn al confesionalului.

Preoții nu au manifestat niciodată vreun interes sau dorința de a ajuta singura familie de negri din turmă. Odată, mama s-a dus să vorbească cu un preot ca să-i ceară sfatul cum să nu mai facă alți copii, în condițiile în care Biserica

se poziționase clar împotriva contracepției. Acesta i-a spus că, de vreme ce contracepția era interzisă, nu avea voie să o folosească, deşi la momentul acela majoritatea femeilor din parohie aveau doar doi sau trei copii, deci foloseau în mod clar contracepția.

Mama îşi aduce aminte de un preot, un călugăr canonic, care se plimba printre paturi când ea era în spital pregătindu-se să-l nască pe al optulea şi ultimul ei copil. Când i-a spus unde locuia, a întrebat-o dacă era aproape de „casa unde locuiesc negroteii", fără să aibă nici cea mai vagă idee că pruncul din burta mamei mele era chiar unul dintre acei negrotei. O adeptă credincioasă a preceptelor Bisericii, mama a fost afectată de limbajul evident rasist folosit de acest bărbat cu sutană. În ziua de azi, reputația preoților catolici a fost mânjită dincolo de orice posibilitate de remediere pe mai multe fronturi, dar atunci erau tratați şi se comportau ca nişte semizei în comunitate.

Altădată, unul dintre preoții locali a făcut până la urmă o vizită parohială în casa noastră. Mama fusese un enoriaş fidel vreme de şaisprezece ani şi a fost emoționată de acest semn întârziat de acceptare din partea conducătorilor religiei sale, doar ca să descopere că misiunea lui era să o convingă să vândă casa noastră Bisericii. Inițial fusese construită ca parte din şcoala mănăstirească de lângă noi. Şcoala avea nevoie de spațiu, spunea el, în timp ce se îndopa lacom cu sendvişurile cu pateu şi castraveți făcute de mama.

În familia mea, nu aveam nicio îndoială cu privire la ipocrizia clerului catolic, iar când am împlinit cincisprezece ani, după zece ani de participat la slujba de duminică, mie şi fraților mei ni s-a oferit opțiunea de a continua să mergem sau nu. Unul după altul am părăsit biserica fără să ne mai întoarcem vreodată; cum a făcut şi mama până la urmă.

Tatăl nostru nu ne familiarizase pe mine şi pe fraţii mei cu partea nigeriană a moştenirii noastre, ne respingea când eram curioşi cu privire la ea. Odată deveniţi adulţi, ne-a explicat că o făcuse intenţionat pentru a facilita asimilarea noastră în anglia. Adevărul era că nu avea timpul, răbdarea sau personalitatea necesară pentru a-i învăţa pe opt copii de diferite vârste aspecte din cultura sau din limba lui yoruba. Cine ar fi putut, cu atât de mulţi copii? Limba în sine e greu de învăţat când este separată de un mediu zilnic vorbitor de yoruba, având multe intonaţii care pot schimba, fiecare, sensul cuvintelor, unele dintre ele ajungând să aibă mai multe interpretări diferite. De exemplu, cuvântul *oro* înseamnă prieten, oraş, ofrandă şi baston, în timp ce cuvântul *ogun* înseamnă decenţă, medicament, război, farmec şi douăzeci şi este de asemenea numele unui zeu în panteonul yoruba. Acum mulţi ani am încercat să învăţ yoruba la cursurile serale şi nu am progresat mai mult de număratul până la zece.

Tata ne lăsa rareori afară la joacă şi în mod clar nu pe stradă, într-o perioadă când copiii erau adesea liberi să hălăduiască pe afară fără spaimele şi restricţiile care e firesc să existe din plin azi. La un moment dat am primit o bicicletă, dar, cum o împărţeam între noi opt, era un bun cât se poate de inutil. Soţul meu îşi aduce aminte de copilăria lui suburbană în care avea voie să plece de acasă dimineaţa cu un prânz la pachet şi să-şi petreacă toată ziua prin parcuri cu prietenii, revenind acasă înainte de lăsarea întunericului. Sună minunat şi chiar aşa a fost pentru el. Din fericire, aveam o grădină mare unde ni se permitea să ne consumăm energia.

Conflictul cultural inevitabil pentru un imigrant ale cărui idei despre creşterea copiilor provin dintr-o cultură complet diferită de cea în care se nasc odraslele lui mi-a marcat, din anumite puncte de vedere, copilăria. Pentru un bărbat

nigerian născut în anii 1920, copiii trebuiau să fie văzuți, dar nu auziți, şi trebuiau să primească pedepse corporale pentru infracțiuni comise împotriva regimului său militarist. Din păcate pentru noi, nu trăiam în Nigeria, unde asta era regula, ci în Marea Britanie, unde lovitul copiilor deja era pe cale de dispariție. Iar frica pe care ne-o inculca nu era nici măcar compensată de afecțiune în alte momente. Când am descoperit că prietenii mei de la şcoală erau doar certați pentru faptele lor rele, mi s-a părut o nedreptate cumplită. Trăiam cu frică de el, de lingura de lemn pe care o folosea pentru infracțiunile minore şi de cureaua pe care o utiliza pentru cele majore. Mama îi cerea îndurare pentru noi, dar nu prea avea succes în a depăşi autoritatea lui Oga, căpetenia, patriarhul din casă.

Nu exista nimic în societatea britanică din copilăria mea suburbană care să susțină conceptul de negru ca pe ceva pozitiv, în afară de muzica ce provenea din America, cum ar fi The Suprêmes, The Jackson 5, Stevie Wonder şi The Four Tops. Altminteri, negru era sinonim cu rău, hain, inferior, infractor, prost şi periculos – iar tata era înspăimântător. Cum obişnuia să spună unul dintre frații mei, „când intră Tați pe uşa din față, Veselia fuge pe uşa din spate". Nu ne vorbea decât ca să ne țină prelegeri foarte lungi despre comportamentul nostru aparent urât, discursuri care uneori țineau chiar şi-o oră, timp în care trebuia să stăm acolo atenți, arătând de parcă aprofundam totul ca nişte copii cuminți – fără rânjete, grimase, căscături şi datul ochilor peste cap sau o încasam rău. Dacă voiam să ieşim undeva cu prietenii, trebuia să facem cerere cu săptămâni înainte şi eram obligați să ascultăm un alt discurs despre pericolele din societate şi propriile noastre personalități deficitare, de obicei livrat în timp ce mânca o cină pe care o gătise el – carne, cartofi, varză, toate complet amestecate cu sos. Pe astea le mânca direct dintr-o tigaie, cum făcea dimineața cu

terciul de ovăz, ceea ce era un lucru practic, dacă stai să te gândeşti, pentru că economisea timpul de spălat vase. La finalul prelegerii interminabile, era foarte probabil ca permisiunea să fie refuzată. De asemenea, un discurs putea să preceadă o pedeapsă corporală.

Când tata venea acasă de la muncă, de obicei după ce trecea ora ceaiului nostru, stătea în bucătărie cu mama în timp ce noi, copiii, eram în sufrageria de deasupra, uitându-ne la televizor. Părea mereu nervos, aşa că ne lipeam urechile de podea încercând să descifrăm ce spunea. Dar de cele mai multe ori nu era deloc nervos şi abia când am vizitat Lagosul mi-am dat seama că modul în care vorbea era specific pentru cultura lui. Peste tot, bărbaţii păreau să strige agasaţi, până când mi-am dat seama că doar vorbeau cu intonaţie şi că, într-adevăr, vorbeau tare.

Ca familie, aveam discuţii aprinse după masa de seară cu mama, care ne încuraja pe toţi să vorbim şi să ne exprimăm. Povesteam despre ziua care trecuse, ne tachinam unii pe alţii şi vorbeam despre problemele curente, deşi asta sună mai complicat decât era. Tata, când era acolo, stătea tăcut la locul lui de la capătul mesei, cu capul într-o tigaie. Când intervenea, felul lui de a participa la discuţii era de a livra prelegeri despre politică, omorând din faşă conversaţia. Mânca zgomotos, aşa că încercam mereu să stau cât mai departe de el.

Nu am avut o discuţie adevărată cu el decât după ce am împlinit douăzeci şi cinci de ani. Dacă e să fiu cât se poate de sinceră, l-am disprețuit în anii adolescenței mele. Uram umbra opresivă pe care o arunca asupra căminului, felul în care ne limita libertăţile. În 1975 am ţinut un jurnal de o pagină pe zi, care în mare parte a rămas gol, în afară de paginile unde am mâzgălit în repetate rânduri că îl uram.

Când am plecat de acasă, trăindu-mi viaţa independentă asupra căreia nu mai avea nicio putere, animozitatea mea a

început să se disipeze şi, în timp, am ajuns să-mi iubesc tatăl, să recunosc că îl iubesc. Îmi petrecusem optsprezece ani din viaţă trăind cu el şi făcea parte integrantă din fiinţa mea. Odată scăpată de sub stăpânirea lui, puteam începe să mă raportez la el ca la un egal.

*

Mama era opusul soţului ei. Erau definiţia perfectă a cuplului yin-yang. Ea era pe cât de deschisă şi de comunicativă, pe cât nu era el, pe cât de caldă şi de mămoasă, pe cât era el de dur şi de rece; pe cât de echilibrată, pe cât era el de schimbător. Mama îşi aduce aminte că tata participa în totalitate la creşterea noastră, a copiilor, când eram foarte mici – înainte să se ducă la muncă dimineaţa şi după ce revenea acasă seara. Nu trebuia să se chinuie singură, deşi s-a întors la meseria de profesor cu normă întreagă când mezina a fost suficient de mare ca să meargă la şcoală. La momentul acela avea două joburi cu normă întreagă – de mamă şi de profesoară.

Mamei îi plăcea foarte mult să-şi crească micul trib şi a reuşit să jongleze cu toate nevoile diferite care decurgeau din asta. Se pricepea la bani şi, când reveneam de la cumpărăturile la băcănia locală sau de la cooperativă, dacă ne lipsea un bănuţ, ne trimitea înapoi să-l recuperăm. Tata făcea o dată pe săptămână cumpărături la Woolwich – pentru treburi bărbăteşti, cum ar fi carne de la măcelar – o chestie de vânător-culegător. Odată ajuns acasă, scotea totul pe masa de bucătărie şi verifica produsele cu chitanţa. Nici el nu avea nicio problemă să facă drumul de cincisprezece minute înapoi în oraş dacă fusese păcălit la rest.

Cu resurse financiare limitate, mama se asigura că mâncăm suficient ca să ne hrănim bine, numărând feliile de castravete şi frunzele de salată de pe farfuriile noastre. Trebuia să mâncăm ce primeam şi nu existau gustări între

mese. Mofturile la masă şi mâncatul excesiv nu erau permise. Asta se întâmpla cu mult timp înainte ca mesele „de tip bufet” să devină o normalitate în familiile britanice. Una sau două acadele pe săptămână erau tratația de vineri seara. Eram mereu sănătoşi şi efectiv niciodată bolnavi, decât atunci când luam vreo răceală. Nu ne puteam permite vizite la cafenele sau restaurante, iar vacanțele erau puține şi foarte rare. Îmi aduc aminte de o excursie cu şcoala la Stonehenge, o vacanță cu cortul într-o locație aglomerată, când a plouat tot timpul, şi de o excursie deprimant de memorabilă, în vizită la una dintre prietenele mamei mele, în Somerset, ai cărei copii rasişti ne-au făcut „maimuțe”. Imaginați-vă cât de tare a durut. Aveam cam nouă ani şi eram atât de entuziasmată să merg în vacanță, doar ca să mă trezesc tratată mizerabil chiar de copiii care ar fi trebuit să se împrietenească cu noi. Inițial, mama îşi dorise să-şi crească familia la țară, dar ştia că am fi încasat tot impactul rasismului rural.

Mama este o femeie uimitoare, curajoasă şi cinstită, deşi, pentru că este foarte modestă, ar fi ultima care să recunoască asta. Avea un soi de vibrație de mamă esențială în ea, care contrabalansa stilul de părinte autoritar al tatălui meu. Propria ei mamă fusese foarte autoritară şi, ca reacție, îşi dorea pentru copiii ei să se poată manifesta liberi şi să nu fie terorizați de tata. Noi, copiii, ne îmbrânceam unii pe alții ca să fim cei norocoşi să mergem braț la braț cu ea pe stradă spre biserică şi să-i masăm picioarele seara când ni se alătura în sfârşit ca să ne uităm la televizor, după ce terminase treburile casnice.

În mod firesc, trebuia să-şi împartă atenția pentru că, atunci când ai opt copii în zece ani, asta înseamnă că poziția celui mai recent bebeluş era rapid uzurpată de cel mai nou venit. Probabil că momentele de creare de legături materne intime erau limitate, în pofida faptului că ne iubea, iar sora

mea cea mai mare trebuia să-şi asume câteva responsabilități părinteşti. Ca mijlocie, eram scutită de responsabilități, în afară de cea de a mă distra.

Am fost băiețoasă, înghesuită între doi frați care m-au lăsat să mă joc cu ei până când nu au mai vrut, creând legături mai puternice între ei decât puteau avea cu fata din ecuație. Sunt a patra din familie, iar noi, frații mijlocii, avem tendința să fim foarte independenți din motive evidente. Pur şi simplu îți vezi de treabă. Mereu am simțit că am un soi de putere interioară prin care vreau să spun că nu cer mult şi nici nu mă agăț de ceilalți, nu am nevoie mereu de aprobare şi sunt fericită să petrec timp cu mine însămi. În ceea ce priveşte durata vieții şi carierei mele, un nucleu dur a fost esențial pentru supraviețuirea mea creativă. Probabil că această duritate s-a dezvoltat, la început, în anii foarte timpurii. Nu m-am dus niciodată la terapie pentru că-mi place să trăiesc cu demonii mei. Prin asta nu vreau să spun că trăiesc cu nişte traume nerezolvate, ci că am devenit adepta analizei de sine şi niciodată nu am simțit că trebuie să caut ajutor. Îmi place să-mi dau singură seama de lucruri şi bănuiesc că această carte este un mare travaliu de autoevaluare.

Tatăl meu distant cerea un pupic de noapte bună de la copiii lui, un semn obligatoriu de devotament. „Noapte bună, tati", trebuia să spunem. Era ultimul lucru pe care-mi doream să-l fac înainte să mă duc la culcare sau în orice alt moment, dar dădeai de belea dacă nu coborai în bucătărie unde stătea citind un ziar sau ascultând radioul şi nu executai ritualul.

Niciodată nu am fost tratată ca o persoană de către tatăl meu şi nu-mi aduc aminte de discuții cu el care să nu fi fost prelegeri. Copiii lui erau tratați la grămadă ca o singură entitate. Niciodată nu a spus nimic de genul: „Cum ți-a fost ziua, Bolaji?" (Numele meu yoruba este

Mobolaji. Părinții mei le-au dat copiilor atât nume englezeşti, cât şi yoruba.) Nu îți creezi o relație personală cu copilul dacă nici măcar nu-ți petreci timpul cu el.

În schimb, mama îşi dorea să fim toți individualişti mai degrabă decât conformişti. Văzuse cum viața lui Buni fusese afectată de grijile pe care şi le făcea cu privire la ce credeau vecinii despre ea, trăind în suburbii alături de „cei din spatele perdelelor", blocată în aspecte convenționale şi chinuindu-se să mențină aparențele cu casele lor ideale şi grădinile lor perfecte.

Odată ce chiar am devenit persoane individuale, mama a regretat asta deoarece uneori îi era prea greu să ne facă față. Cumva contradictoriu, când aveam vreo treizeci de ani, mi-a spus că nu prea i-a plăcut de mine când eram copil din cauză că aveam „o personalitate prea puternică". Asta nici măcar nu este un păcat pentru majoritatea oamenilor, am răspuns eu, uşor jignită, deşi nu-mi aduc aminte să mă fi simțit antipatizată când eram copil, aşa că, în ceea ce mă priveşte, nu s-a întâmplat nimic rău. Mi-a explicat că voia să spună că eram prea gălăgioasă şi, având atât de mulți copii de gestionat, asta îi îngreuna munca, îmi place ideea că eram plină de vervă, aşa că nu-i țin pică şi este adevărat, chiar îmi aduc aminte că dădeam adesea de bucluc.

Cu timpul, am înțeles şi am apreciat faptul că tata ne-a ținut în siguranță, eram bine îngrijiți şi el era responsabil din punct de vedere financiar. Părinții mei au stat împreună timp de treizeci şi trei de ani într-o epocă în care căsătoriile interrasiale nu durau mult. A fost cel mai bun tată care a putut fi pentru o persoană dezrădăcinată din cultura lui nigeriană, unde ar fi existat mult mai mult ajutor pentru creşterea unei familii mari. Cu toate astea, ne era frică de el, iar el, la rândul său, se temea pentru noi. Ştia cât de nesigur era pentru noi mediul din Anglia.

Cei patru băieți şi cele patru fete ale lui trebuiau să fie protejați. Pe măsură ce deveneam adolescenți, trebuia, probabil, să fim apărați şi de noi înşine.

În afara familiei, tata era vorbăreț, sufletul petrecerilor, împrietenindu-se cu persoane de orice rasă, cam cum am făcut şi eu întotdeauna. Principalul lui teren de acțiune era Clubul Catolic din centrul oraşului Woolwich, chiar dacă de fapt nu era catolic. De obicei era singurul bărbat negru din încăpere şi, deşi bea câteva pahare, nu exagera cu asta. Nu-mi aduc aminte să se fi întors acasă beat.

În anii 1970, părinții mei s-au implicat în politică şi sunt deosebit de mândră de ei nu doar pentru că au întruchipat iubirea dintre rase, ci şi pentru că au făcut un pas mai departe şi au arborat drapelul egalității. La muncă, tata s-a împrietenit cu un polonez care era comunist şi care i-a influențat modul de a gândi în aşa măsură, încât tata a intrat în sindicat şi a devenit reprezentant pentru etajul la care lucra în fabrică, discutând cu managementul în numele colegilor săi muncitori, pierzând locuri de muncă din acest motiv. Probabil că nu a ajutat deloc faptul că i-a spus managerului de la ultimul său loc de muncă, într-o ceartă despre aerul condiționat nesatisfăcător, să se ducă dracului. Apoi a învățat să fie instalator şi şi-a făcut propria afacere, Kaduna Plumbing, deşi a pierdut bani pentru că nu voia să îi taxeze pe cei săraci la cotele care se practicau. A fost de asemenea ales consilier local al forței de muncă, o poziție neremunerată, cu scopul de a-i ajuta pe cei dezavantajați din zona lui, mai ales pe cei cu beneficii puține sau venituri mici şi a-i reprezenta la întâlnirile consiliului local din orăşel.

Fiind primul negru care a ocupat această poziție în Greenwich, când un alt consilier local îl tot submina cu afirmații cu subînțeles rasist, tata, incapabil să replice în stilul britanic pasiv agresiv, cum l-a sfătuit mama, a recurs

la o formă mai elementară de reacționare. Când a dat peste acest bărbat în fața primăriei într-o zi, ca un adevărat luptător yoruba, l-a lovit aşa de tare, încât l-a doborât la pământ. Asta a dus la excluderea tatălui meu din Partidul Laburist. De neclintit, tata a candidat apoi şi a câştigat ca independent şi şi-a continuat rolul de consilier.

De asemenea, tata s-a implicat în comunitatea în creştere de afro-caraibi din zonă, oferind ajutor pentru a se asigura că proiectul unui cămin de bătrâni pentru africanii şi caraibii în vârstă urma să fie finalizat, fără să ştie că în viitor avea să-si petreacă ultimul an din viață între zidurile acelea.

Între timp, mama a revenit la activitatea didactică şi era dedicată responsabilităților ei. Chiar şi în ziua de azi este abordată de ditamai haidamacii din Woolwich, trecuți de prima tinerețe, care i-au fost elevi si care îi mulțumesc că a fost o profesoară extraordinară când erau mici. Bineînțeles că ea de abia îi recunoaşte, dar ei nu au uitat-o. A devenit reprezentanta sindicatului la şcoala unde preda, ținând piept managementului pentru a se asigura că personalul didactic nu era exploatat.

Părinții mei au fost o perioadă membri ai Partidului Muncitorilor Socialişti. Au participat la demonstrații antinaziste şi antirasiste în centrul Londrei, cum am făcut şi eu. După o astfel de demonstrație, mama şi una dintre surorile mele s-au întors acasă tulburate pentru că fuseseră îmbrâncite de polițiştii călare după ce mărşăluiseră pe Whitehall, pe lângă locuința Primului Ministru pe Downing Street la nr. 10, în perioada în care era o stradă deschisă circulației. Polițiştii călare atacaseră mulțimea până când oamenii au fost împinşi într-o fundătură, îngroziți să nu fie zdrobiți, schilodiți, omorâți. Kettling, cum se numea atacul, era la momentul acela o tactică a poliției, una foarte periculoasă.

Îmi este foarte clar, acum când scriu asta, că originile activismului şi carierei mele creative sunt de găsit în faptul că am crescut într-o familie cu opinii politice, unde individualitatea era încurajată de mama, iar ambii părinți erau exemple de responsabilitate socială şi implicare politică.

Acum douăzeci de ani, când mi s-a spus la telefon în mijlocul nopții că, după mai multe atacuri cerebrale, tata murise, mi-am pierdut complet controlul şi m-am prăbuşit în lacrimi pe podea. Deja la momentul acela monstrul înspăimântător al copilăriei mele se transformase într-un bătrân singur. Viața lui anterioară, când ne creştea pe noi şi era căsătorit cu mama, când fusese capul familiei, reprezentase perioada lui de glorie. Decăderea lui în beție şi neglijență față de sine au început când s-a mutat din casa familiei într-o locuință mică, nerenovată, care evident că nu a fost niciodată aranjată. Se îngrijea să fie el curat, dar nu şi casa. La final, pur şi simplu consuma prea mult alcool, dormea în fund, pe scaun, fără să-şi mai bată capul cu urcatul în dormitor şi abia atingându-se de mesele gata preparate pe care i le ofeream. Ultimii lui ani au fost tragici. Era evident că tati nu mai voia să trăiască.

La câteva săptămâni după moartea lui, m-a sunat o persoană care pretindea a fi amică de-a mea, o socialistă de fotoliu care nu făcea mare lucru în afară de a se uita la televizor în timpul zilei şi a-i plânge de milă Angliei. Când i-am spus că tata murise, un om pe care nu-l cunoscuse niciodată, mi-a răspuns: „Ei bine, am auzit că era un fel de Unchiul Tom”[9].

Nu am mai vorbit cu ea de atunci.

---

[9] Apelativ umilitor, folosit de albi pentru a-i descrie pe negri, este numele personajului principal din romanul lui Harriet Beecher Stowe, *Coliba unchiului Tom,* publicat în 1852 (n. Tr.).

Tata fusese un bărbat teribil de curajos, generos şi vertical, care şi-a folosit energia pentru a se lupta pentru drepturile altora. Fără îndoială că i-a scos pe unii din sărite, dar sunt copleşită de admirație pentru drumul pe care l-a parcurs de la un imigrant strâmtorat la susținător al comunității claselor muncitoare – de toate culorile. Atitudinea mea față de el evoluase de la etapa copilăriei în care, dacă aş fi putut să-l reneg, aş fi profitat de ocazie. Eram jenată de pielea lui foarte neagră şi-mi aduc aminte că traversam strada când îl vedeam venind spre mine.

Era pur şi simplu un rasism internalizat. Părinții din zilele noastre au învățat cât de importantă este consolidarea culturală şi cultivarea, la copiii lor de culoare, a unui simț al propriei valori într-o societate majoritar albă. Pe atunci, aşa ceva nici măcar nu se întrezărea la orizont. Să fii negru era rău şi alb era bine. Când eram copil, aş fi dat orice să fiu albă, cu păr blond, lung, bineînțeles, conform idealului de frumusețe. Fac parte dintr-o generație de fete negre care îşi puneau puloverele pe cap ca să ne putem da părul „lung" peste umăr.

Rețelele de susținere, discuțiile, cărțile, atenția din media şi conştientizarea acestor probleme nu existau în copilăria mea şi ceea ce exista nu îmi era accesibil în Woolwich. Ca persoană de culoare, trebuia să te descurci pe cont propriu. După cum ştim, unele persoane din rase mixte nu se recunosc ca fiind negre, alegând o categorie birasială, ceea ce este dreptul lor. Dar, evident, dacă ai pielea suficient de deschisă la culoare ca să fii considerat de rasă albă, e o opțiune şi, din păcate, unele persoane se disociază de mediile lor pentru a-şi păstra o nouă identitate albă. Mai multe celebrități au făcut această alegere în trecut, cum ar fi vedetele de la Hollywood, Carol Channing şi Merle Oberon.

În copilăria mea, pare că am fost atrasă inconştient de cei care erau diferiți, fără să realizez că se forma un tipar de

comportament. Cea mai bună prietenă a mea din copilărie era pe jumătate irakiană, deşi nu arăta aşa; ca şi o altă prietenă, care era pe jumătate grecoaică. Primul meu prieten din adolescență era un evreu ungur cu pielea închisă la culoare, în timp ce al doilea era un englez alb, dar crescut în Africa de Sud. Deja când m-am dus la şcoala de teatru în 192, am putut în sfârşit să ajung să cunosc negrese, altele decât surorile mele, ajungând chiar la cifra record de cinci dintre noi la acelaşi colegiu. Acum că le găsisem, ne-au legat experiențele noastre, faptul că eram percepute ca outsideri şi lupta de a ne simți acceptate, căutând apartenență, când mesajul generalizat din partea societății era unul contrar. Foarte curând, mi-am asumat o identitate politică de culoare, ceea ce mi s-a părut natural să fac.

Odată cu alinierea mea la comunitatea negrilor prin intermediul ideii de culoare, am descoperit culturile negrilor şi am dobândit o curiozitate nouă legată de propria mea moştenire nigeriană şi de Africa în general, de civilizațiile sale antice şi rolul Imperiului Britanic. Istoria negrilor a lipsit din sistemul educațional britanic când eram copil, şi continuă să fie

Absentă în mare parte şi acum, deşi istoria Angliei a fost împletită cu cea africană, asiatică şi caraibă timp de sute de ani. Nu poți separa istoria imperialistă a Angliei de identitatea ei națională, dar această omisiune flagrantă şi distorsionantă din sistemul nostru educațional continuă să persiste.

Statutul birasial a venit la pachet cu propriul său set de experiențe, observații şi provocări. După ce am terminat cursurile de teatru şi am început să mă învârt în medii cu negri, identificarea cu acest statut nu a fost aşa de simplă cum am crezut. Deşi mă simțisem acceptată de colegele de culoare, nu am fost întotdeauna binevenită în alte cercuri în timp ce făceam trecerea de la o copilărie în care nu mă

simțeam confortabil cu nuanța pielii mele spre o identitate politică neagră. Curând m-am lovit de conceptul de Negru Autentic, la nivelul căruia nu mă ridicam. Unii oameni aveau idei foarte clare despre ce presupunea asta şi mi-au dat indicații ce să gândesc, cum să vorbesc, cum să mă îmbrac, cum să dansez, cu cine să mă întâlnesc şi ce să scriu. Era o încercare reducționistă şi ridicolă de a esențializa conceptul de negru. Cei peste un miliard de negri din lume ar trebui să fie fani ai stilului reggae – pe bune? Era un stereotip rasial produs în cadrul rasei, deşi susținătorii ideologiei „Cum să fii negru" credeau că fac exact opusul. Am ratat testul încă din prima etapă pentru că vorbeam folosind pronunția cu care fusesem educată în loc de dialectul de pe buzele britanicilor caraibi la a doua generație. Faptul că nu eram caraibă era un detaliu minor pentru unii dintre criticii mei.

Adevărul este că nu există o singură cultură sau comunitate a negrilor. Nu suntem omogeni şi nu putem fi reduşi la câteva refrene reducționiste.

Acuzațiile că eram prea albă erau cea mai cumplită insultă imaginabilă în noua mea lume, indicând un eşec de a mă ridica la nivelul unei autenticități negre predefinite, aspect de care eram într-adevăr „vinovată", atât din punct de vedere rasial, cât şi cultural. În perioada de început, după ce mă „identificasem ca negresă", au fost momente când m-am simțit jenată din cauza statutului meu birasial şi altele când a trebuit să mi-l apăr.

Realitatea este că o femeie din clasa de mijloc, cu pielea mai deschisă la culoare, va fi tratată foarte diferit în Anglia comparativ cu o negresă cu pielea închisă la culoare din clasa muncitoare, care, la rândul ei, va fi tratată diferit față de un bărbat negru din orice clasă socială, profesie sau cu orice tip de personalitate, care-şi vede de treabă şi care riscă cel mai mult. De exemplu, să fie persecutat de poliție pentru

infracțiunea de „a merge sau de a conduce o maşină sau de a respira fiind negru”.

Ideologia culorii sau a nuanței pielii, cum este numită uneori, este istorică şi omniprezentă, de la ierarhia plantațiilor de sclavi la rasismul internalizat al populațiilor de negri din ziua de azi.

Când am vizitat prima oară Egiptul în anii 1980, am fost şocată să văd că majoritatea modelelor prezentate pe afişe erau blonde, într-o țară unde blondele erau greu de găsit. În Nigeria, am fost prima oară martora fenomenului cremelor de albire a pielii şi a modului definitiv în care acestea afectează pielea, un testament al felului în care ideologia nuanței afectează stima de sine şi duce la ură de sine dacă nu te încadrezi în „idealul” pielii deschise la culoare. Cu mult timp în urmă, am avut o întâlnire cu un bărbat nigerian cu pielea foarte închisă la culoare care mi-a spus că se întâlnea doar cu femei de rasă amestecată şi că eu aveam cea mai închisă culoare pe care ar fi acceptat-o. Mi-a spus asta de parcă ar fi trebuit să fiu recunoscătoare pentru compliment. Ca „soră conştientă”, nu am apreciat rasismul lui îndoielnic şi mi-am dat seama că nu era potrivit pentru mine. Privind retrospectiv, trebuie să recunosc că măcar a fost sincer, în 2011, recensământul britanic a dezvăluit că 40% dintre bărbații negri alegeau ca partenere femei albe, ignorându-le chiar şi pe cele cu o nuanță deschisă a pielii care au întruchipat frumusețea şi atractivitatea neagră în jocul ideologic al culorii pielii. Nu e surprinzător că acest lucru a stârnit resentimente şi păreri împărțite.

În mod clar, faptul că am crescut în Anglia, cu o mamă britanică albă, a avut avantajele sale. Deşi nu a putut să ne ajute să ne explorăm moştenirea nigeriană, ne-a împărtăşit obiceiuri engleze şi coduri sociale din perspectiva şi modul de înțelegere ale unui nativ. La rândul lor, aceste aspecte m-au ajutat să mă mişc mai uşor prin cultura britanică. A fost

o situație cât se poate de diferită față de experiența tatălui meu care s-a raportat la țara lui de adopție ca un imigrant, un străin. Vorbea o engleză stricată, cu accent nigerian, de care mi-am dat seama doar când i-am luat un interviu, l-am înregistrat şi l-am ascultat. Aveam treizeci de ani. Cât de ciudat era că nu-mi dădusem niciodată seama până atunci; vocea lui fiind aşa de familiară încât, deşi auzisem toată viața mea ce spusese, niciodată nu-i conştientizasem dicția.

Engleza a fost a doua limbă a tatălui meu, după yoruba, iar mama l-a ajutat să scrie scrisori oficiale şi să completeze formulare. Ea citea cărți, el citea doar ziare. El era un provocator în sfera publică, ea era un gânditor mai profund în afara ei. El le ținea prelegeri copiilor în loc să stea de vorbă cu noi, în vreme ce ea ne spunea poveşti despre copilăria ei.

Când mama s-a logodit cu tatăl meu, cei din familia ei şi-au unit forțele pentru a opri ceea ce au considerat a fi o uniune respingătoare – distrugerea mamei mele şi o pătare a numelui familiei. Căsătoriile interrasiale erau rare pe atunci, iar printre tabuurile sociale se situau pe primul loc.

Părinții mei erau de neoprit în dragostea şi hotărârea lor de a-şi petrece restul vieții împreună. Au avut o cununie restrânsă, la care au participat prietenii lor nigerieni şi englezi, bunica mea fiind singura reprezentantă din familia mamei mele – arătând încruntată şi acră în fotografia de nuntă, în timp ce toată lumea din jurul ei sărbătorea cu zâmbete.

Căsătoria lor a fost percepută ca lucrul cel mai rău care i se putea întâmpla familiei mamei mele, iar Buni şi tatăl meu nu au depăşit cu adevărat niciodată animozitatea provocată de antipatia ei față de el. Bunica pe jumătate nemțoaică a mamei mele nu a mai vorbit niciodată cu ea, iar mătuşa ei mult iubită, care îi fusese mamă surogat în Al Doilea Război Mondial, când fusese evacuată la țară, a respins-o şi ea

imediat, cum au făcut multe alte rude. Lucrul mai puțin amuzant este că această mătuşă se căsătorise cu un evreu exilat care părăsise Germania când naziştii veniseră la putere în 1933. La declanşarea celui de-Al Doilea Război Mondial, fusese reținut în Canada ca inamic german, pentru a fi eliberat doar în urma unei petiții care a avut succes. Era doctor, aşa că, trăgând linie, în această familie ambițioasă, separată doar printr-o generație de sărăcia clasei muncitoare, avantajele cântăreau mai mult decât dezavantajele.

A fost o lecție timpurie pentru mine, o dovadă a felului în care oamenii care sunt victime ale opresiunii se pot transforma la rândul lor în opresori. Am întâlnit-o o singură dată pe această strămătuşă, la înmormântarea bunicii mele, în 1986. A venit şi le-a salutat pe fiecare dintre rudele ei tinere cu pielea cafenie, aşa de elegantă şi de zâmbitoare în bunăvoința ei. Se convinsese probabil singură că mama mea o trădase de fapt pe ea căsătorindu-se cu un negru.

M-am împrietenit cu soțul ei german după ce strămătuşă a murit la vârsta de 80 de ani. Acesta o condamna pentru rasism, chiar dacă el fusese cel care-i ținuse mamei mele un discurs despre pericolele naşterii de progenituri inferioare dacă se căsătorea cu tatăl meu. (Ar fi trebuit destituit din meseria de medic pentru enunțarea acestui gunoi.) Eram curioasă cu privire la acest bărbat care fusese o parte relevantă din povestea familiei mele, dar nouă ne era complet necunoscut. Nu m-a convins varianta evenimentelor relatată de el, dar, cu toate acestea, la mai bine de o jumătate de secol după ce o respinsese pe mama, evoluase odată cu vremurile şi a avut chiar o prietenă marocană o perioadă. A fost o altă lecție pentru mine, despre cum oamenii pot să se schimbe şi noi putem să le iertăm greşelile din trecut.

Buni, care provenea dintr-o familie mare, cu şapte copii, nu a fost de acord nici cu faptul că mama a avut aşa de mulți copii, pentru că ştia că asta însemna dificultăți şi probleme. A ajutat cât de mult a putut: făcându-ne haine, croşetând păturI multicolore pentru fiecare nepot (o mai am încă pe a mea) şi punând deoparte cupoane pentru a ne cumpăra pantofi de şcoală.

Vorbeşte de la sine faptul că, deşi eram singurii nepoți ai lui Buni, fotografiile noastre nu au fost niciodată expuse acasă la ea, alături de alte instantanee de familie, cu excepția primului copil, sora mea, pe vremea când era un bebeluş foarte mic şi drăgălaş care, spre uşurarea bunicii mele, nu era aşa de închis la culoare ca tata. Când unul dintre frații mei s-a însurat cu o femeie albă, o fotografie cu ei doi a ajuns de asemenea pe pervaz. Aşadar, doi din opt nepoți erau expuşi la ea acasă.

Cu toate acestea, Buni ne-a fost o bunică minunată, în pofida faptului că i-am murdărit arborele genealogic. Şi-a suprimat bigotismul pentru ca şinele mai bun să iasă la suprafață, dar acesta era încă acolo, pândind în adâncimile sinelui mai slab. Avea probleme legate de părul nostru şi, când i-am spus la douăzeci de ani că voiam să vizitez Nigeria, m-a întrebat de ce, pentru că aveam să mă întorc „arătând ca un negrotei”.

Avusese o singură idee cu privire la viitorul unicului ei copil. O născuse pe mama, o crescuse, plătise pentru ea, teoretic mama era proprietatea ei, iar în consecință mama îi datora supunere completă. Din păcate pentru ea, s-a dovedit că mama a avut o ambiție proprie – nu avea de gând să lase pe nimeni să o împiedice să se mărite cu bărbatul pe care-l iubea. Echivala cu aruncarea unei grenade umplute cu revoltă, care spulberase visurile bunicii mele.

Mama nu avusese niciodată cu adevărat dificultăți, ca bunica. Buni renunțase la şcoală la treisprezece ani pentru

a-şi susţine familia numeroasă care trăia în locuinţe închiriate şi supraaglomerate în Islington. Primul ei loc de muncă a fost într-un atelier unde cosea rochii de catifea pentru femeile bogate. Ambiţioasă şi muncitoare, a fost logodită cu bunicul timp de şapte ani, cât le-a luat să-şi cumpere propria casă, în 1932, cu 30O de lire, când creditele au devenit disponibile şi accesibile pentru clasele muncitoare. De profesie croitoreasă, în zilele noastre ar fi promovată la titulatura de „designer vestimentar", pentru că asta era. Lucrând de acasă, făcea haine pentru femei, inclusiv rochii de mireasă, cosându-le fără aţă la vedere.

Mai scundă de un metru şi jumătate, Buni era delicată, drăguţă şi a avut un mijloc subţire până la optzeci de ani. Era cumpătată, cheltuia în limita posibilităţilor şi economisea bani. Mânca hrană modestă, fără gustări între mese, cu excepţia unui biscuit ocazional sau a unei acadele. Cum nu a băut deloc toată viaţa, în cămara ei o sticlă de cognac ţinea câţiva ani deoarece lua doar un degetar de Crăciun. Era mereu frumos aranjată, cu părul coafat, dată cu pudră şi îmbrăcată cu rochii pe care şi le făcea ea, niciodată cu pantaloni. În afara casei, purta pălării viu colorate, mănuşi şi pantofi eleganţi, într-un stil destul de asemănător cu cel al Reginei Elisabeta a Il-a, care i-a servit probabil de model.

Una dintre surorile ei a lucrat ca supervizor într-o fabrică toată viaţa ei activă, nu s-a măritat niciodată, dar a avut aventuri destul de riscante la momentul acela. O altă soră, mai tânără decât bunica mea cu zece ani, s-a pregătit să devină învăţătoare, o meserie la care a fost obligată să renunţe din pricina „interdicţiei de căsătorie" care le oprea pe femeile măritate să predea din cauză că şomajul era ridicat în rândul bărbaţilor.

Viaţa de acasă a mamei mele, fiind copil unic, era cea a clasei muncitoare manierate, convenţionale şi ambiţioase –

cea mai mare infracțiune era să fii considerat „om de rând”. Tot cartierul Abbey Wood, unul dintre „orăşelele noi” ale Londrei revendicate din zona rurală, era plin de oameni care probabil se simțeau impostori, care scăpaseră din mahalalele mizere ale oraşului pentru a-şi construi o viață nouă ca primi beneficiari de credit în noile complexe imobiliare din periferiile mai verzi.

Îmi place să cred că bunica era o feministă, fără să ştie de fapt ce însemna feminismul. Îşi dorea ca mama să aibă succes în viața profesională şi nu percepea genul ca pe o barieră în calea realizării obiectivelor. Universul ei se desfăşura în casă şi ea era forța matriarhală care îl guverna.

Dornică de succes pentru mama mea, cu o gândire progresistă, isteață, a cusut perdele minunate pentru şcoala catolică de fete, oferindu-le cadou, deoarece dorea ca mama să meargă la acea şcoală şi, în caz că nu reuşea să ia examenele de la vârsta de unsprezece ani, spera că o vor accepta oricum, strecurând-o mai devreme cu un trimestru. Mita a funcționat şi maicile au înscris-o pe mama înainte, chiar dacă ea şi-a luat examenele de la unsprezece ani. O generație mai târziu, mama a făcut ceva asemănător, folosindu-se de contactele ei de profesor pentru a mă înscrie la altă şcoală gimnazială când prima mea alegere nu s-a concretizat la interviul de care mi-era groază, unde nu pot decât să presupun că rasismul a avut câştig de cauză, deoarece luasem examenul de la unsprezece ani şi eram calificată să fiu acceptată. La acea primă şcoală nu existau elevi negri, după cum nu existau nici în cea unde am fost strecurată. Indiferent ce cred oamenii despre caracterul selectiv al şcolilor gimnaziale, această doză de privilegiu mi-a asigurat şapte ani petrecuți în interiorul zidurilor din cărămidă roşie ale unei astfel de instituții.

Din partea paternă a mamei mele, rădăcinile în oraşul natal Woolwich erau adânci, cu mulți strămoşi care au locuit la

câteva sute de metri de locul unde am crescut. Mulți dintre ei erau muncitori. O stră-străbunică, Jane, născută în Sussex în 1838, fără îndoială venită cu migrația din secolul al XIX-lea, din zona rurală în cea urbană, s-a căsătorit cu un muncitor, William Brinkworth, care lucra la Woolwich Arsenal. A născut opt copii, din care doar doi au trăit peste vârsta de doi ani. Asta nu era ceva neobişnuit. Salariul unui muncitor nu ajungea pentru mâncare hrănitoare, igienă şi apă curentă, iar la tratament medical avea un acces limitat.

Christopher Heinrich Louis Wilkening, cunoscut sub numele de Louis, un stră-străbunic, a emigrat din Germania în Woolwich în anii 1860, unde s-a căsătorit cu o englezoaică, a avut nouă copii şi două brutării în port. În Anglia, un curent antigerman a început cam la zece ani după ce a venit el şi a continuat în toată perioada Primului Război Mondial şi după aceea. Persoanele cu nume cu rezonanțe germane erau persecutate în aşa măsură, încât Regele George al V-lea şi-a anglicizat numele de familie german din Saxe-Coburg-Gotha în Windsor. Lui Louis, care fusese naturalizat britanic timp de mai bine de cincizeci de ani înainte de război, i-au fost sparte ferestrele brutăriei în această perioadă, aşa cum ale noastre au fost sparte cincizeci de ani mai târziu – în principiu, din acelaşi motiv.

Tatăl mamei mele, Leslie, era la şcoală în gimnaziu când a fost atacată brutăria bunicului său. A fost probabil martorul persecuțiilor suferite de bunicul său şi, spre meritul lui, a fost singurul care nu s-a împotrivit căsătoriei fiicei sale cu un african. I-a spus tatălui meu: „Nu-mi pasă de unde eşti, doar să ai grijă de fiica mea”. Din nefericire, a murit înainte ca vreunul dintre nepoții săi să se nască.

Mama lui Buni, Mary-Jane, era născută în 1880, venise la Londra din Irlanda la vârsta de doisprezece ani, împreună cu părinții ei, Emma şi Henry Robbins. Emma era irlandeză şi lucra în barăcile armatei britanice de la

Birr, din provincia Offaly, unde Henry, un soldat englez, era încartiruit. Chiar dacă el a fost sau nu catolic, căsătoria lor a fost una mixtă, anglo-irlandeză, şi foarte probabil una supusă oprobriului public din partea comunităţii irlandeze care ar fi considerat-o pe ea o trădătoare. Pe vremuri, în Anglia, o discriminare anti-irlandeză veche de secole se manifesta agresiv, o atitudine bigotă care a continuat să existe în anii 1950 şi 1960. Irlandezii erau descrişi ca fiind sălbatici, maimuţe, o rasă diferită; erau criticaţi în presă, caricaturizaţi în benzi desenate şi răbdau toate insultele adresate lor de către britanici.

Probabil că Emma şi fiica ei, Mary-Jane, au simţit din plin duritatea primirii atunci când au ajuns la Londra cu Henry în 1892. Dar la momentul când s-a născut Buni, probabil că Mary-Jane trecea drept englezoaică. Asimilarea este mult mai uşoară dacă te asortezi cu schema de culoare a populaţiei majoritare şi dacă renunţi la accent şi aderi la valorile culturale ale ţării tale de adopţie. La un moment dat, Mary-Jane era angajată pe postul de sortator la poştă. Mama, care are acum 87 de ani, îşi aduce aminte că o vizita când era copil – o amintire vie care o leagă în prezent de cineva născut în secolul al XIX-lea.

Tatăl lui Buni, Sebastian Burt, era sticlar suflător (făcea termometre) şi a murit la treizeci şi trei de ani din motive legate de meseria lui. Suflatul sticlei e periculos chiar şi în zilele noastre, ce să mai vorbim de acum o sută de ani. Era născut în wv în St. Giles din Covent Garden, una dintre mahalalele cele mai cunoscute şi mai periculoase din ţară, acum una dintre zonele comerciale cele mai populare ale Londrei.

Buni însăşi s-a născut la câţiva ani după sfârşitul Epocii victoriene, când clasa muncitoare, care reprezenta 80% din populaţie, era săracă şi neîmproprietărită. Pe atunci,

prognoza pentru orice persoană născută în clasa muncitoare era că va trebui să îndure standarde scăzute de viaţă şi condiţii insalubre, educaţie puţină şi dezvoltare socială asemănătoare şi, probabil, o moarte prematură. Buni era călăuzită de propria ei dorinţă de dezvoltare socială şi nu era absolut deloc interesată de urmărirea intelectuală a unui ideal utopic al unei societăţi lipsite de clase. Votantă conservatoare, trăia visul suburban, deşi, în mod ironic, acesta fusese posibil prin intermediul idealurilor socialiste pe care le respingea. Îmi aduce aminte de persoanele de culoare de succes din Anglia zilelor noastre care deplâng strădaniile şi campaniile antirasiste în timp ce nu reuşesc să conştientizeze că au fost beneficiarii eforturilor a generaţii de oameni care s-au luptat pentru dreptul lor de a reuşi în societate.

Îmi imaginez că Mary-Jane, stră-străbunica mea, i-a transmis gena auto-îmbunătăţirii fiicei sale. Este clar, din fotografiile care mai există, că Mary-Jane era minunată, încrezătoare şi strălucitoare. Arăta asemenea cuiva care voia să reuşească în viaţă. La rândul ei, Buni a vrut ca mama să aibă o viaţă mai prosperă decât cea de care ea însăşi scăpase. La rândul ei, mama mea mi-a transmis valori care mi-au permis să duc o viaţă creativă.

În Anglia, suntem toţi influenţaţi subliminal, încă de la naştere, să recunoaştem nuanţele subtile ale gradaţiei claselor din această ţară. Şi în mod clar făceam paşii necesari pentru a evolua de la clasa muncitoare la cea de mijloc încă de la o vârstă fragedă. Deja îmi dădeam seama că era mai bine să faci parte din a doua, mai ales ca persoană de culoare. Era posibil ca oamenii să facă presupuneri negative despre cine eram, pe baza culorii pielii mele, dar, de cum deschideam gura, primeau un mesaj diferit, unul care funcţiona în favoarea mea. Buni a înţeles că, indiferent ce vocale specifice clasei muncitoare erau

rostite în casa din Islington din copilăria ei de la începutul secolului al XX-lea, cel mai bine era să renunțe la ele. Amândouă ne-am chinuit cu un sistem nedrept, discriminatoriu, ca să „ne descurcăm”.

Îmbunătățirea accentului rămâne una dintre opțiunile la dispoziția persoanelor care vor să pară că fac parte din pături sociale mai înalte decât cele ale originilor lor în societatea noastră încă stratificată pe clase. Degradarea accentului este apanajul celor care, din varii motive, vor să pară mai puțin privilegiați. A devenit un soi de modă în anii 1990.

Mama şi Buni au vorbit mereu „bine”, în ton cu atitudinea lor manierată, pe care noi, copiii, am moştenit-o. Eu am mers puțin mai departe şi, la vârsta de paisprezece ani, am început să-mi cultiv un accent RP.[10] S-a întâmplat când lucram ca plasatoare la teatru vânzând programe într-o sală din Woolwich, stând lângă un puşti din clasa de mijloc, de vârsta mea, care întreba politicos spectatorii care intrau în sală: „Doriți un program?” Eu, pe de altă parte, îi chestionam destul de brusc: „Vrei un program?” Acela a reprezentat momentul unei revelații. A fost prima oară când am sesizat diferența.

Familia mamei mele era alcătuită din persoane care doreau să-şi îmbunătățească propriul statut în cadrul ierarhiei sociale. Voiau să devină mai buni în cadrul sistemului, nu să îl dărâme. Mama era diferită pentru că se aliase cu tata în încercarea de a schimba un sistem discriminatoriu şi inechitabil care ar fi putut să îi ofere

[10] Autoarea se referă aici la „RP accent”, abrevierea pentru „received pronunciation” (pronunție primită/moştenită/standard) care reprezintă accentul standard şi considerat a fi cel curat pentru engleza vorbită a Imperiului Britanic (n. Tr.).

privilegii dacă s-ar fi căsătorit cu un profesionist alb din clasa de mijloc, aşa cum era de aşteptat.

Ştiu de unde a moştenit tata, ca bărbat nigerian, spiritul de luptător. Nigerienii sunt războinici puternici. Dar nu îi cunosc originile generozității față de comunitate. Ar fi putut să stea cu capul plecat şi să se concentreze doar pe el însuşi şi familia sa, dar nu a făcut asta. Poate că era ceva în felul în care fusese crescut care l-a dus în acea direcție, exact aşa cum modul în care am fost crescută m-a pregătit pentru direcția carierei mele creative.

Doi

Tpégen (engleza veche]
eji (yoruba)
a dó (irlandeză]
zwei (germană]
dois (portugheză)

locuințe, apartamente, încăperi, case

În copilărie, mă deranja faptul că Buni nu aprobase căsătoria părinților noştri, dar, cu toate acestea, atitudinea ei a fost profetică dintr-un anumit punct de vedere. Mama, copil unic, era hotărâtă să aibă o familie mare şi a ajuns să crească opt copii cu foarte puțini bani. Nu eram doar o

familie interrasială într-o zonă aproape exclusiv albă, casa noastră victoriană era şi cea mai mare, şi mai puțin convențională de pe stradă, aşa că ieşeam în evidență din două puncte de vedere. Copil fiind, mi-ar fi plăcut să locuiesc într-o locuință socială confortabilă pe două niveluri, cum era duplexul bunicii mele. Cu covoare pe jos şi tapet pe pereți, confortabilă, era idealul suburban. De fapt, îmi petrecusem primul an din viață într-o astfel de casă în Eltham, până când familia crescuse prea mult şi părinții mei au cumpărat o casă separată în Woolwich în 1960, cu suma astronomică de 1900 de lire. Construită pe patru niveluri, cu ferestre masive, o scară interioară lată (cu o balustradă lungă ce putea să țină opt copii care o foloseau ca tobogan şi rampă de lansare la final), douăsprezece camere, un balcon şi trei intrări, era totuşi dărăpănată şi s-a transformat într-un proiect permanent care nu a fost niciodată finalizat.

Holurile fuseseră curățate de tapet la un moment dat, dar, la o înălțime a pereților de peste şase metri, asta pur şi simplu nu se putea face în întregime şi nici nu ne puteam permite, şi, din păcate, moda pereților avariați era la decenii distanță, ca şi tendința de a folosi podele nelăcuite, pe care le aveam pe holuri şi pe scări, ca să nu mai vorbim de pardoseala şi pereții de ciment din bucătărie, acum o trăsătură de design a locuințelor urbane la modă. Dacă mă gândesc bine, părinții mei chiar erau pionieri ai designului interior.

Bucătăria era la subsol, aflat la acelaşi nivel cu grădina şi aproape de o pivniță dezafectată de cărbune, unde erau depozitați mulți litri de lapte livrați zilnic de lăptarul cu căruță şi cal şi unde se lăsau la răcit budincile pentru zilele de naştere până când părinții mei şi-au permis să cumpere un frigider adevărat. Vizavi era încăperea considerată a fi baia. La un moment dat, prin anii 1960, tata a cumpărat o cadă, chiar intenționând să o instaleze, dar, din acea zi şi

până când a vândut casa, în anii 1990, aceasta a rămas proptită de peretele băii. Mereu eram nedumeriți de ce se încăpățâna să nu o facă funcțională, mai ales cu o familie atât de numeroasă. Pe atunci duşurile nu erau un lucru obişnuit în locuințele private, dar aveam mai multe chiuvete în diverse camere din casă şi le foloseam în schimb pe ele, ceea ce, de fapt, era mult mai igienic decât să te scalzi în propria ta mizerie într-o cadă. Câtă lipsă de civilizație!

Cu timpul am ajuns la concluzia că tata păstra pur şi simplu obiceiul îmbăiatului din copilăria lui. Cum majoritatea locuințelor din Lagos nu erau alimentate cu apă curentă la începutul secolului al XX-lea, oamenii îşi umpleau gălețile de la pompa de apă de la capătul străzii şi reveneau acasă ca să se spele. Aveam două WC-uri, unul exterior, care nu funcționa, ceea ce era în regulă pentru că noi, copiii, oricum nu l-am fi folosit, şi unul funcțional în interior. Statul la coadă a constituit o parte importantă din copilăria mea, ceea ce explică probabil de ce, ca adult, am căpătat obiceiul urât de a sări peste rând. Până în ziua de azi, oamenii remarcă abilitatea mea de a face pipi rapid. Intru şi ies într-un minut.

În pofida rugăminților mamei, tata nu avea încredere în subcontractori şi constructori pentru sarcinile de renovare a casei, preferând să învețe singur cum să facă ceva. Casa noastră se întindea de-a lungul unei alei mărginite de un gard care ne proteja proprietatea. Într-o duminică dimineața, părinții mei s-au trezit cu nişte băieți care demontau gardul. Au explicat calmi că erau lemne de foc pentru Bonfire Night.[11] Tata i-a prins şi a chemat poliția, care i-a obligat pe părinții lor să înlocuiască gardul chiar în ziua aceea. Din acest motiv, tata s-a hotărât să construiască

[11] Sărbătoare britanică ce comemorează Complotul eşuat al Prafului de Puşcă din 1605. Se sărbătoreşte cu focuri de artificii şi de tabără (n. Tr.).

o delimitare permanentă, un perete, deşi nu era zidar. L-a făcut aşa de prost încât curând s-a dărâmat şi nu a mai fost reconstruit vreodată. De asemenea, a construit un garaj pe o parte a casei, dar a uitat să-i pună acoperiş. În 1975, a curățat cu flacără vopseaua verde de pe uşa principală, care era mare şi împodobită cu ferestre arcuite. Când a vândut casa, după douăzeci de ani, tot nu apucase să o vopsească. Atunci de ce a mai curățat-o cu flacără? La un moment dat, tata a căzut prin căpriorii goi din pod până la etajul inferior. Gaura în formă de tată din tavanul de pe casa scărilor a devenit o „caracteristică permanentă de design”.

Mai avea şi o mentalitate de tip totul sau nimic. Am moştenit două piane vechi odată cu casa, din acelea speciale, care aveau suporturi de lumânări din alamă fixate pe ele. După ce noi, copiii, ne-am săturat să cântăm „Frère Jacques” la ele cu un deget, a hotărât să le facă bucăți şi să le ardă în grădină. Apoi erau pomii, o adevărată livadă: câte doi meri, cireşi şi peri, plus sicomori şi stejari, pe care i-a doborât şi i-a ars tot aşa, după ce ne-am făcut prea mari ca să ne jucăm în grădină. În fiecare vară, nouă, copiilor, ni se poruncea să ieşim în grădina sălbatică ca să tundem iarba înaltă cât noi. Foloseam macete pentru treaba asta, ceea ce azi ar fi ilegal. Uram să facem asta şi, după ce serialul de televiziune Roots a dezvăluit realitatea sclaviei americane în căminele din toată lumea, mormăiam că eram tratați ca nişte sclavi pe plantație.

În mod clar, tata avea de gând să facă ceva cu pământul. N-am descoperit niciodată ce.

Pentru Buni, casa în care trăia familia singurului ei copil îi aducea aminte de un trecut pe care credea că îl lăsase în urmă. Dar mama trăia viața pe care şi-o alesese. Lecția dificilă pe care Buni a trebuit să o învețe a fost aceea că, deşi poți încerca să planifici viețile de adulți ale copiilor tăi din ziua în care se nasc, ei vor avea şi trebuie să aibă viețile

lor, asupra cărora trebuie să le cedezi controlul. Dacă o să continui să controlezi viețile copiilor tăi la maturitate, îi infantilizezi şi, probabil, o să provoci conflicte inutile.

Ca tânără adolescentă, obişnuiam să o vizitez pe o prietenă de la cursurile de teatru care locuia într-o casă frumoasă din Blackheath, cu alee, o mare peluză verde, nu una, ci două băi pentru patru persoane, dotări scumpe, antichități, parchet lucios pe jos şi o maşină berlină strălucitoare parcată pe alee. Alți prieteni din tinerețe, de la teatru, aveau variante diferite ale acestui stil de viață, cu părinți care făceau parte din clasa de mijloc, ca de exemplu doctori şi arhitecți. Am văzut cum trăia cealaltă jumătate şi, frate, cât de mult îmi scotea în evidență contrastul cu propria casă.

Dacă mă gândesc bine, chiar aveam o maşină: un Vauxhall Victor la mâna a doua pe care tata îl cumpărase în anii 1960. Nu a lăsat lipsa unei inspecții tehnice, a lecțiilor de şofat sau a unui permis de conducere să-l împiedice să o conducă puțin prin cartier, înainte să fie parcată definitiv în fața garajului nostru nefuncțional, unde a ruginit şi s-a dezmembrat înainte să-şi dea obştescul sfârşit în curtea de la fiare vechi.

În anii 1960, părinții mei au luat chiriaşi, deşi nu prea îmi aduc aminte de ei. Un bărbat a fost evacuat după ce s-a luat la bătaie cu tata. Unei alte chiriaşe i s-a cerut să plece deoarece îşi adormise copilul cu whisky ca să poată să se ducă să bea cu colegele de divizie, încartiruite în Woolwich, un oraş militar. Apoi a fost familia cu cincisprezece membri care au locuit cu noi, recent veniți din Goa, India, şi care aveau nevoie urgentă de cazare. Părinții mei au fost recomandați de cineva care ştia că acceptă chiriaşi şi aceştia au apărut în mijlocul nopții. Mamei nu-i venea să-şi creadă ochilor când o procesiune de doi părinți şi treisprezece copii a intrat cu privirile tulburi în casă. Probabil că locuința

gemea sub greutatea atât de multor persoane. Copiii mai mari au plecat după o vreme, dar şapte dintre ei au rămas cu noi timp de doi ani, sporind efectivele familiei noastre de zece membri.

Când eram mică împărțeam dormitorul, la început cu mai mulți frați, când eram în diverse etape primare de sensibilitate, inteligență, mobilitate şi incontinență, iar apoi, când eram mai mari, cu una dintre surorile mele, care era mai mică decât mine. La momentul când am ajuns la adolescență, mă săturasem deja să trebuiască să-mi împart teritoriul cu o altă persoană – situația devenea suportabilă doar dacă impuneam o mini-dictatură, care era dreptul meu având în vedere vârsta mai mare. Decorațiunile mele, regulile mele, dormitorul meu. Ignoram orice semn de rebeliune din partea surorii mele. De ce să nu citesc cu voce tare noaptea târziu când ea voia să doarmă? Voiam să mă fac actriță şi îmi plăcea teribil să-mi aud pronunția dramatică enunțând cuvinte din Tennyson, Shakespeare sau Dylan Thomas. Asta o făcea în mod periodic pe sora mea să coboare în fugă mai multe etaje, cu lacrimi în ochi, pentru a se plânge la mama cât de oprimată era. Ea era oprimată? Dar cum rămânea cu chinul meu că a trebuit să-mi împart dormitorul până la vârsta de optsprezece ani?

Cu toate acestea, povestea casei în care locuia familia mea, mai ales a încercărilor stângace ale tatălui meu de a o îmbunătăți, este de mult timp o sursă de mândrie. Era o casă mare, plină de viață, fără pretenții, care ne găzduia pe toți în siguranță între pereții ei. Sunt bucuroasă că nu am crescut într-o casă sau într-o familie unde normele sociale erau esențiale. Da, tata era mână de fier la disciplină, nu ştia cum să se raporteze la copiii lui, dar mai era şi un spirit rebel în sensul că nu-i păsa ce credeau alții, iar mama era hotărâtă să fie neconvențională. Niciodată nu am fost presată să urmez un anumit gen de carieră sau să mă

căsătoresc cu cineva pe placul lor sau să le fac pe voie vecinilor. Niciodată nu am fost încurajată să fac copii şi să le ofer supusă nepoți. Nu ar fi reuşit să mă convingă dacă ar fi încercat.

Când eram o adolescentă hotărâtă să devină actriță, mama a sugerat să învăț să bat la maşină ca să pot avea alternativa unui loc de muncă în secretariat, dacă nu reuşeam. Vă puteți imagina ce părere am avut despre asta. Totuşi, avea dreptate, deşi nu aşa cum se gândise. Scrisul la tastatură este întotdeauna util, mai ales odată ce calculatoarele au devenit ceva obişnuit. Nici acum nu pot să tastez corect.

În esență, sunt recunoscătoare că nu am fost crescută într-o familie unde să fi trebuit să împlinesc ambițiile pe care părinții le aveau pentru ei prin intermediul meu şi că am fost încurajată să devin arhitectul propriei mele vieți mature.

La optsprezece ani am plecat de acasă şi m-am mutat cu prietenul meu într-o altă casă mare, victoriană, din nordul Londrei. Era ceea ce se numea o proprietate cu „durată scurtă de viață". Deținute de consiliul local, astfel de clădiri erau puse pe lista pentru renovare sau demolare, iar între timp erau oferite ca locuințe ieftine şi erau, în general, ocupate de tineri. Eram cinci în casă şi eu împărțeam dormitorul cu prietenul meu.

Evident, acum trebuia să mă întrețin, dar câştigam bani de la treisprezece ani când, pentru a face rost de banii de buzunar pe care părinții mei nu-şi puteau permite să-i dea copiilor, am început să distribui ziare. Asta presupunea să car pe umăr în fiecare dimineață o geantă mare cu ziare. Duminica, umflată de edițiile mai voluminoase, geanta era dureros de grea în timp ce urcam şi coboram dealurile, treptele abrupte ale caselor, etajele blocurilor deținute de consiliul local. Imaginați-vă că legislația muncii din anii

1970 le permitea copiilor să aibă joburi care le puteau provoca probleme cu spatele, cum am păţit eu. Ştiu că nu este echivalentul suburban al trimiterii copiilor în mina de cărbune, dar totuşi.

De atunci şi până acum am muncit ca să mă întreţin şi nu suport ideea de a depinde de cineva sau de a trebui să cer cuiva bani. Ca elevă, căutam joburi de weekend intrând în magazine mici şi mari şi cerând să vorbesc cu managerul care, la momentul acela, angaja oameni pe loc, fără un CV. Dar, deşi am mărşăluit pe toate străzile locale importante, precum şi în West End, singura muncă pe care am reuşit să o găsesc a fost în catering sau ceva care nu era la vedere, în depozite. Acesta era văzut ca fiind, evident, habitatul meu natural. La momentul acela, negrii şi asiaticii erau rareori angajaţi la nivelul principal al supermarketurilor, în buticuri sau în magazine universale. Nu arătam bine. E uşor să uităm cât de departe am ajuns ca societate.

A mai fost şi „experienţa mea de lucru într-o fabrică", care a presupus turnarea rujului în recipiente pe o linie de producţie. Fabrica era pe un teren industrial, undeva în afara Londrei, şi un microbuz venea să ia un grup format din noi, angajaţii de la un centru de angajări, şi ne ducea pe toţi acolo. Linia de producţie se mişca aşa de repede, încât îmi solicita toată atenţia, dar munca în sine era una de îndobitocire. Mi s-a părut insuportabilă, am lăsat echipamentele după două ore, am ieşit din fabrică şi am aşteptat jumătate de zi să se întoarcă microbuzul târziu după-masa. Chiar nu pot să-mi prezint viaţa ca pe una plină de dificultăţi şi nenorociri când nici măcar nu am putut să rezist la genul de job pe care unii oameni trebuie să-l facă toată viaţa lor activă.

Chiar am găsit o muncă mai interesantă, plasatoare la teatru în West End, ceea ce era minunat, pentru că aşa vedeam un spectacol în fiecare seară. Cea mai memorabilă

producție a fost An Evening with Quentin Crisp[12] – flaneurul homosexual celebru, povestitor şi scriitor, a cărui interpretare inteligentă, super flamboaiantă a lui însuşi a fost de neuitat.

Imediat ce m-am mutat cu prietenul meu, am făcut rost de un job cu normă întreagă la departamentul de Distribuire a ştirilor din Bush House, căminul BBC World Service, pe Strand. M-am simțit bogată când am ridicat plicul cu salariul de la casierie, plin de bancnote şi monede – toate una şi una.

Jobul presupunea câte un schimb de douăsprezece ore, trei zile la rând, după care aveam trei zile libere. Locul meu de muncă era o încăpere plină de fum făcut de matroanele cu experiență care-şi botezau cafeaua cu vodcă şi whisky, pentru ele acesta fiind un job permanent – şi adolescenți ca mine care intenționau să-şi continue studiile. Stăteam toți la o masă lungă, discutam, beam, citeam cărți şi ziare în timp ce aşteptam ca dactilografele să intre în grabă din încăperile adiacente cu articole noi bătute la maşină pe foi lungi de hârtie dublată cu indigo. Acestea erau rulate pe echipamente de tipărit Gestetner şi trimise apoi la nenumăratele etaje şi aripi din clădire, fie prin tuburi pneumatice, fie duse de noi, cei tineri, pe jos. Încă îmi aduc aminte de bucuria pe care o simțeam când urcam şi coboram scările în fugă într-o clădire atât de mare şi de impunătoare, purtând espadrilele şi salopetele mele preferate. Şi-mi plăcea teribil să fiu înconjurată, pentru prima oară în viața mea, de oameni, mai ales jurnalişti, din toate colțurile lumii – cu toate nuanțele de piele, culturi, religii, culori, în timp ce restaurantul angajaților vindea mâncare internațională subvenționată care nu era

[12] *O seară cu Quentin Crisp* (n. Tr.).

disponibilă nicăieri în altă parte. Probabil că Bush House era cel mai multicultural loc de muncă din țară, poate din lume, în afară de Statele Unite.

La finalul programului, ne adunam în clubul intern pentru angajați, de la subsolul clădirii, şi ne îmbătăm, dacă nu eram deja amețiți.

Dacă mă gândesc bine, m-am descurcat foarte uşor la optsprezece ani. Am vrut un prieten şi-l aveam, aveam nevoie de o casă şi am ajuns într-una, îmi trebuia un job şi am găsit unul. Singura problemă era că eu şi prietenul meu nu eram chiar în etapa de creare a cuibului, dar el era soluția cea mai simplă de a ieşi din casa familiei, aşa că ce mai conta? Am împărțit pentru scurt timp camera lui în acea proprietate comună până când a devenit disponibilă cea de vizavi şi am pus mâna pe ea. În sfârşit, aveam camera mea. Prima mea cameră. Până la momentul acela, nu dormisem nici măcar o noapte singură.

Încă îmi aduc aminte cu ce plăcere am decorat-o, punându-mi amprenta personalității asupra spațiului fără ca să fugă cineva să se plângă de mine. Am tapetat-o cu afişele Art Deco ce se găseau în magazinele de postere Athena din West End şi mi-am cumpărat un saxofon la care am încercat să învăț să cânt, dar care, de fapt, era mai mult decorativ decât funcțional, îmbunătățind aspectul artistic al camerei mele. Am făcut şi o „instalație" din turnulețe de pachete de țigări Marlboro roşu, puse unele peste altele în fața fostului şemineu. Fumatul era considerat încă mişto pe atunci şi, ca adult stăpân pe propriul meu regat, aveam acum libertatea totală de a fuma ca un şarpe.

Schema de trai cu prietenul meu de vizavi a durat cam un an şi ceva, până când m-am despărțit de el deoarece am descoperit că îmi plăceau fetele şi-mi aprofundam teoria aducându-le în camera mea noaptea, spre consternarea lui. Apropo, nu eram vreo seducătoare lesbiană. Doar că

ajungeam în pat cu diverse persoane, în cazul meu femei, aşa cum faci când eşti un tânăr iubitor de libertate.

Problema e că nu terminasem în mod oficial relaţia cu prietenul meu şi cred că, în ceea ce îl privea, eram încă împreună. Mi s-a părut că se comporta nerezonabil. Până la urmă, era bărbat, iar eu, ca nou declarată feministă, eram furioasă pe atitudinea patriarhală şi nu-mi păsa de sentimentele lui. Aşa că despărţirea, ca atare, a fost făcută prin afişarea iubitelor mele vizavi, dar prin refuzul de a discuta despre ele. Bietul de el, probabil a luat-o razna, cum am făcut şi eu când l-am văzut uitându-se prin gaura cheii de la uşa dintre camerele noastre, când aveam musafiri. Când am acoperit gaura cu bandă adezivă, a îndepărtat-o imediat. Când a dat nervos cu uşa de perete în timp ce eram in medias res, mi-am dat seama că e momentul să mă mut.

În ziua plecării mele, în timp ce ne stropeam unul pe altul cu picături acide de vitriol, a decis să-şi încolăcească mâinile în jurul gâtului meu şi să strângă. Când şi-a dat seama că nu-l răbda inima să mă ucidă cu sânge rece, a încercat să mă ajute să plec îmbrâncindu-mă pe treptele abrupte din ciment în stradă, împreună cu pungile de plastic care conţineau bunurile mele lumeşti.

În mod obişnuit o persoană liniştită, blândă şi retrasă, răbufnise fizic nu doar pentru că îl respinsesem, ci şi pentru că-l tachinasem cu iubitele pe care le primeam în încăperea de lângă cea a lui. Mult timp i-am găsit scuze, când, de fapt, nu ar trebui să găsim scuze pentru abuzul domestic. Dacă m-ar fi omorât sau mi-ar fi rupt coloana, nu ar fi existat nicio îndoială cu privire la acţiunile lui. Faptul că am scăpat uşor a făcut ca ulterior să tratez asta cu uşurinţă. Totuşi, deşi comportamentul lui nu era scuzabil, nici al meu nu era.

Ni s-au intersectat drumurile de vreo două ori în anii care au urmat şi suntem în regulă unul cu altul; a trecut mult timp din 1981.

Deja găsisem o cameră în celălalt capăt al străzii, administrată de aceeaşi asociație pentru imobile cu durată scurtă de viață, unde mi-am vopsit toată camera, inclusiv tavanul, cu o vopsea năucitoare de un roşu lucios – pentru că... De ce nu? Casa era o variantă mai nefinisată a locuințelor mele anterioare. Unul dintre locatari, când era beat, o bătea pe prietena care îl vizita, iar aceasta se refugia în dormitorul meu încuiat până când el se calma, înainte de a se strecura nesigură înapoi sus la el. Îmi place să cred că am încercat să o conving să-şi părăsească agresorul, dar nu sunt sigură că am făcut asta. Exista un anumit nivel de acceptare şi de resemnare cu privire la violența masculină în zilele acelea.

Femeilor şi fetelor li se întâmplau lucruri rele şi lumea se aştepta de la ele să le suporte în tăcere. Atunci, ca şi acum. Abia când am plecat de acasă, am început să cunosc femei care mi-au mărturisit că au fost maltratate sexual în copilărie de membri ai familiei. Mi s-a părut imposibil de imaginat că persoanele cu care locuiai, care teoretic trebuiau să te protejeze, ar face aşa ceva.

Când aveam şaptesprezece ani, am cunoscut o fată care fusese violată de o bandă, dar nu putea să-şi verbalizeze experiența la modul acesta. Mi-a spus că fusese dusă de prietenul ei la țară, că erau alți bărbați acolo şi că a fost obligată să facă sex cu ei. Avea senzația că într-un fel colaborase la ceea ce se întâmplase, nesigură dacă fusese sau nu violată. Se vorbea rar atunci despre atacul de natură sexuală şi, când chiar apărea în presă, victimele erau uneori acuzate că s-au îmbrăcat provocator sau că erau bete. În consecință, femeile se învinuiau adesea singure. Ca să fiu sinceră, nu sunt convinsă că s-a schimbat mare lucru în anii care au urmat.

Ca femeie tânără locuind singură, siguranța mea fizică era o problemă. Într-o perioadă când Violatorul din Yorkshire îşi

făcea de cap şi ucidea femei în nordul Angliei, ameninţarea violenţei masculine era şi mai palpabilă imediat cum te urcai într-un autobuz noaptea, mergeai singură pe jos spre casă pe o stradă întunecată sau căutai cheile ca să deschizi uşa de la intrare, privind peste umăr ca să te asiguri că nu e nimeni în spatele tău. O persoană cunoscută a descuiat târziu într-o noapte uşa de la intrare, în timp ce un bărbat s-a strecurat pe aleea din spatele ei, a împins-o în hol şi a violat-o. Am considerat aceste poveşti avertismente ca să fiu vigilentă.

Am mers pe întuneric spre casă încă de când începusem să particip la cursurile de teatru pentru copii, la vârsta de doisprezece ani, dar nu-mi aduc aminte să-mi fi fost frică atunci. Bănuiesc că eram prea naivă. Cel mai neplăcut lucru care mi s-a întâmplat a fost să văd un exhibiţionist pe cealaltă parte a străzii când aveam cam paisprezece ani. Îmi aduc aminte că mi s-a părut că arată penibil, dar m-am bucurat să fiu în siguranţă în casa familiei mele pe care tata o apăra ca pe o fortăreaţă. Treizeci de ani mai târziu, mi s-a întâmplat din nou, când am descoperit un drum de coastă minunat şi abandonat, pe când eram în vacanţă în Cipru. M-am simţit aşa de văduvită când a trebuit să-mi schimb traseul şi să recurg în schimb la o plimbare pe străzi aglomerate.

Sunt înaltă, port pantofi sport şi am un pas mare, pe care l-am exagerat întotdeauna când m-am simţit vulnerabilă noaptea: când străzile sunt pustii şi o siluetă masculină solitară sau un grup de bărbaţi vine spre mine sau când aud pe cineva în spatele meu. Îmi modific limbajul corpului ca să par puternică din punct de vedere fizic. Chiar mă întorc brusc şi mă încrunt. Uneori, bărbatul din spatele meu traversează pe partea cealaltă. Poate îi e teamă de mine. Când aveam douăzeci de ani, era util faptul că aveam un aspect androgin. Tatăl unei prietene a spus odată că s-ar

speria dacă m-ar vedea îndreptându-mă spre el noaptea. Nu a fost un compliment. Nu l-am luat ca atare. De fapt, uneori mă sperii şi eu singură când îmi văd chipul în timp ce trec pe lângă vitrina unui magazin. Frate, chiar că arăt crunt. Îmi aduc aminte că odată i-am zâmbit unui bebeluş într-un avion, doar ca tatăl lui să-mi spună că-l sperii. Mulţumesc.

În toţi anii când am locuit singură, am fost mereu în stare de hiper-alertă la sunetele din restul clădirii sau de pe străzile din vecinătate. Libertatea de a trăi singură în siguranţă nu ar trebui să fie o problemă pentru femei, dar este. Cu toate acestea, traiul de una singură timp de mulţi ani s-a dovedit a fi nepreţuit pentru dezvoltarea scrisului meu. M-am putut bucura de libertatea de a scrie în propriul meu ritm, în orice moment din zi sau din noapte.

Când m-am mutat cu soţul meu, am fost surprinsă că siguranţa nu era ceva la care el să se fi gândit vreodată. În locuinţa anterioară, obişnuia să lase uşa din spate descuiată, ceea ce era o chestie şocantă pentru Londra, unde întotdeauna e un hoţ la doar câţiva paşi. L-am încurajat să fie mai atent la securitate, măcar de dragul meu. Bărbaţii şi femeile trăiesc în aceeaşi lume, dar o experimentăm atât de diferit.

*

Departe de Sugrumător[13], camera mea roşie ca sângele mi se părea un sanctuar. Nu dădeam socoteală nimănui, ceea ce mă bucura imens. Crescusem într-o casă unde erau mereu prezente alte persoane: treceam unii pe lângă alţii pe scări, ne întâlneam în camerele în care intram, uşile se trânteau, de undeva se auzea muzică, se trăgea apa la veceu. Deşi nu trăiam chiar singură pentru că era o mică locuinţă socială, aşa părea. Am experimentat singurătatea

[13] Referinţă la Boston Strangler, un ucigaş în serie american care a ucis 13 femei la începutul anilor 1960 (n. Red.).

pentru prima oară în viața mea, nu că mi-ar fi fost dor de casa copilăriei. Independența mi se potrivea. În mod clar nu-mi lipsea felul în care cei patru frați ai mei, instalați în sufragerie într-o după-masă de sâmbătă, trăgeau strategic băşini pentru Anglia când eu voiam să mă uit la un film hollywoodian clasic şi ei voiau să se uite la fotbal. Aerul era aşa de împuțit, încât aveai nevoie de o mască de gaze pentru a supraviețui. Întotdeauna câştigau ei.

În 1979, am început cursurile la şcoala de teatru, dar prietenii mei vechi şi cei noi de la teatru locuiau foarte departe. Abia dacă mă descurcam şi nu aveam suficienți bani pentru călătorii, chiar şi pentru a traversa Londra. Uitați de telefoane mobile sau de mesaje sau de postările despre viețile noastre pe rețelele sociale: dacă voiam să vorbesc cu cineva, trebuia să mă duc la o cabină cu telefon public, care putea să fie la depărtare de câteva străzi.

Neputând să-mi păstrez jobul cu normă întreagă la BBC, pentru că acum eram studentă cu normă întreagă, mi-am suplimentat bursa modestă de la Inner Local Education Authority lucrând la un bar cu burgeri în weekenduri şi în timpul vacanțelor. Acasă, regimul meu alimentar de bază consta în tocane de fasole şi legume decorate cu brânză rasă în care înmuiam bucăți de pâine neagră. Tocănițele rezistau până când începeau să fermenteze şi să producă bule cu gaze otrăvitoare în cratița lor mare de pe aragaz. Chiar dacă tocănițele cu fasole nu explodau, aveau clar acest efect asupra mea.

Cititoare pasionată încă din primii ani ai copilăriei, acolo, în singurătatea camerei mele, am început să scriu poezii, descoperind o legătură între ceea ce simțeam şi forța cuvintelor de a articula aceste trăiri prin poezie. Cu vreo cinci ani înainte mi se publicaseră câteva poezii în revista şcolii, una dintre ele despre sufragete. Sunt mândră să spun că probabil am avut o înclinație feministă încă de la început.

Dar în această perioadă am descoperit cititul de poezie ca hrană şi scrisul ca formă de autoexprimare. Nu am arătat aceste poezii timpurii nimănui pentru că nu scriam pentru nimeni altcineva decât pentru mine, iar ideea de a-mi împărtăşi gândurile intime cu alte persoane mă îngrozea. Nu eram genul de persoană care să vorbească uşor despre emoții, iar poeziile mele erau personale, intime.

Timp de aproape trei ani, am mers cu metroul şi cu trenul în fiecare zi din săptămână în timpul semestrelor ca să ajung la Rose Bruford College of Speech and Drama[14] (denumit acum Rose Bruford College of Theatre and Performance[15]) în Sidcup, la granița dintre Londra şi Kent. Era un drum de două ore, dar am refuzat să mă mut mai aproape de facultate pentru că eram hotărâtă să nu mă întorc în suburbii deoarece tocmai scăpasem de curând de acolo. Cu toate acestea, la o lună după ce am plecat, m-am gândit că era chiar o idee minunată să mă mut în New Cross, la doar douăzeci de minute de mers cu trenul de colegiu, împărțind camera cu o colegă. Proprietarul casei era un bărbat în vârstă care trăia în afara Londrei şi închiria cu condiția să țină o cameră pentru propriul lui uz ocazional. Obişnuia să se întoarcă fără să anunțe, de fiecare dată când avea chef. Vai şi amar dacă noi, tinere nubile, ne plimbam prin casă pe jumătate dezbrăcate. Când a început să se dea la o prietenă care nu era deloc interesată, atmosfera din casă a devenit inconfortabilă. Am fost amândouă de acord că nu era deloc genul de atitudine potrivită pentru un proprietar responsabil.

Când mă săturasem de venirile şi plecările lui dubioase, m-am mutat pe rând în diverse apartamente cu perioadă

---

[14] Colegiul Rose Bruford de Oratorie şi Artă Dramatică (n. Tr.).

[15] Colegiul Rose Bruford de Teatru şi Artele Spectacolului (n. Tr.).

scurtă de viață din nordul Londrei. Deja la momentul acela eram unul dintre managerii Theatre of Black Women[16], dar mai şi jucam şi scriam pentru el. Între perioadele când primeam burse de producție de la fundații pentru artă, eram pe ajutor de şomaj, cerând banii care mi se cuveneau de la stat. Pe atunci, trebuia să mergi la Biroul de Şomaj în fiecare săptămână ca să „semnezi" şi să-ți dovedeşti disponibilitatea de a munci, deşi ultimul lucru pe care-l voiai era să ți se ofere vreun loc de muncă nasol într-un birou plicticos.

Nu mi-a plăcut niciodată ideea de a nu lucra în teatru, în pofida venitului meu intermitent; era pasiunea mea şi trebuia să mi-o urmez. Ideea de a fi legată de un credit mă îngrozea. Îmi imaginam că ar fi trebuit să-mi iau un job de opt ore ca să-l achit, făcând ceva ce uram. Puteam anticipa, într-un stil melodramatic, cum emoțiile mele aveau să fie amorțite de rutină, imaginația avea să-mi fie ucisă, spiritul liber întemnițat, visele rămase neîmplinite. Mă gândeam că aş prefera mai degrabă să fiu săracă, ceea ce era în regulă, pentru că oricum aşa eram.

Aşa că eram în continuă mişcare, într-o altă etapă în fiecare an, trecând efectiv de la o locuință la alta, fie din proprie voință, fie de nevoie. La un moment dat, simțeam chiar nelinişte dacă nu mă mutam des. Îmi plăcea aventura de a locui în case diferite. Poate că, dacă aş fi moştenit un apartament drăguț în Notting Hill, ca una dintre prietenele mele care l-a primit cadou de absolvire, mi-aş fi dorit să stau locului. Dar poate că nu aş fi devenit scriitoare sau genul de scriitoare care am devenit, sau poate că n-aş fi fost foarte hotărâtă, sau productivă. Niciodată nu am scris dintr-o poziție de siguranță financiară, de comoditate emoțională

[16] Teatrul pentru Femei de Culoare (n. Tr.).

sau dintr-un domiciliu stabil. Când te mişti mult de colo-colo, trebuie să fii agil din punct de vedere mintal şi să te adaptezi repede la medii noi. Schimbatul locuinţei, în ritmul în care o făceam eu, m-a obligat să-mi folosesc isteţimea, ceea ce gândeam că nu era rău pentru creativitatea mea.

În Islington, m-am mutat în locaţii vechi şi insalubre, gata de demolare – apartamente sau camere. Închiriam microbuze pentru trupa de teatru, pe care le foloseam ca să mă mut în nenumăratele mele locuinţe, deşi chiar nu aveam cine ştie ce mobilă. Vinerea mă mutam în vreo hrubă de casă nouă şi temporară şi lunea o zugrăveam. Foloseam o canapea extensibilă atât pe post de canapea, cât şi de pat. Cutii pentru haine. Scânduri de lemn şi cărămizi deveneau o bibliotecă. Câteva postere pe perete şi foloseam o masă veche cumpărată dintr-un magazin la mâna a doua pe post de birou, una care se putea strânge suficient de mult ca să poată fi mutată uşor. Mă mândream cu faptul că puteam să-mi îndes restul posesiunilor mele modeste – haine, cărţi, aşternuturi, ustensile de bucătărie – în câţiva saci negri de gunoi.

Din păcate, nu i-am putut alege pe ceilalţi ocupanţi ai unora dintre aceste case: străini, majoritatea bărbaţi, unii dintre ei agresivi, intimidanţi, intruzivi.

A trebuit să împart o casă cu un bărbat care asculta muzică tare noaptea şi refuza să o dea mai încet. Podelele de lemn şi cutia mea toracică vibrau în timp ce încercam să adorm complotând sfârşitul lui prin ghilotinare. Ocupa cele două camere de sub mine şi cumva aranjase să aibă şi camera de la mansardă, de deasupra mea. Oamenii făceau diverse şmecherii pe atunci. Uneori punea muzică tare din toate camerele în acelaşi timp. Am ajuns la concluzia că probabil încerca să scape de mine ca să poată ocupa cele două niveluri ale casei – propriul lui domeniu privat. În ziua când m-am mutat, eu şi prietenii mei i-am lăsat drept cadou

de despărțire graffiti făcute cu carioci negre pe fiecare perete al celor două camere pe care le ocupasem eu.

Iar în altă locuință, de data aceasta la primul etaj, bărbatul de vârstă mijlocie care locuia în apartamentul de sub mine avea obiceiul să aibă crize de beție pe coridorul de intrare pe care-l împărțeam. Uneori urca scările până la apartamentul meu și bătea cu pumnii în geamul ușii, amenințând să-l spargă. În timpul zilei, când era treaz, era o prezență jalnică, dar noaptea era un coșmar și-mi era groază chiar și să intru pe ușa principală, ca nu cumva să fie pe palier, și mă furișam în apartament, sperând că nu va reuși să spargă geamul. Prietenii nu voiau să vină în vizită de teamă să nu dea peste el patrulând beat holul când încercau să intre sau să plece.

Am crezut că eram în siguranță când m-am mutat într-un apartament la mansardă, unde se ajungea urcând mai multe șiruri de scări, doar ca să mă uit în sus într-o zi pe fereastra deschisă, de unde îmi plăcea să privesc un pătrat cu cerul etern schimbător al Londrei, și să descopăr un adolescent apărut deodată pe pervaz. A fost uimit și apoi enervat în timp ce se holba la mine de parcă *eu* eram intrusul. Am bănuit că era un vecin, se cățărase pe acoperiș până la apartamentul meu cu dexteritatea unei pisici, probabil sperând să dea o spargere.

Pe la treizeci de ani, cu anii de teatru mult în spate și concentrându-mă pe scris, am găsit joburi cu jumătate de normă, nesolicitante, de obicei două zile pe săptămână, deoarece prioritatea mea era să fiu liberă să scriu. Eram obsedată să-mi scriu la momentul acela cartea *Lara* și chiar mi-era greu să mă extrag din ea. Am lucrat pentru un festival de femei fotografe, despre care nu știam absolut nimic, dar m-am documentat ca să dau bine la interviu. Restul echipei m-a suportat, deși era evident că mă depășea. Am lucrat și ca administrator pentru o firmă mică de

consultanță în management, deşi băteam cumplit de prost la tastatură, şi pentru o organizație de teatru.

De fapt, locurile de muncă unde puteam să mă ocup de scrisul meu erau absolut perfecte. Într-o astfel de organizație, când eram singură în birou, lucram la *Lara* când se presupunea că trebuia să mă ocup de sarcinile mele administrative. Pe atunci, computerele erau rudimentare, dar curând am descoperit cum să fac trecerea de la o pagină de manuscris la una de muncă atunci când intra şeful în cameră. Când chiar s-a enervat pe mine pentru că nu reuşeam să livrez indicatorii ceruți de el, am purtat a doua zi la muncă o fustă scurtă şi am văzut cum îi dispare furia. Nu era o fustă mini, doar cinci centimetri deasupra genunchiului, dezvăluind coapsele foarte subtil. Când şeful meu a intrat în birou cu intenția să mă certe pentru că nu-mi făceam treaba, a fost suficient doar să se uite la picioarele mele ca să fie înfrânt de ele şi supărarea să i se potolească.

Noi, femeile, observăm când bărbații îşi direcționează atenția, chiar dacă nu sunt conştienți că ne-am prins. Ca o bună feministă ce sunt, era de datoria mea să-i expun obsesia patriarhală față de părțile corpului feminin, profitând de ea şi redresând astfel balanța, corect?

Când m-am mutat în Notting Hill în 1996, o zonă pe care o admirasem de când eram o adolescentă care pleca în pelerinaje până la Portobello Road, pe atunci dărăpănat şi boem, ca să cumpăr tămâie, iarbă de pampas şi salopete din petice, am crezut că am dat lovitura. Eram bineînțeles chiriaşă, într-un apartament închiriat oficial de la cineva care se mutase în străinătate. Cu toate acestea, după şase ani, mica mea idilă a fost distrusă când fiul persoanei, care crescuse în apartament când era mic, a revenit în Regatul Unit şi a hotărât că e dreptul lui să locuiască din nou acolo. Proprietara i-a spus că eram chiriaşa ei şi că apartamentul

nu era disponibil, dar el şi tatăl lui bun de nimic, care locuia în zonă, nu au fost de acord. M-au urmărit serile, bătând la ferestre, strigându-mi să plec. Chiria mea susținea traiul mamei lui şi al celorlalți frați mai mici în altă țară, dar nu conta. Aceeaşi mamă l-a rugat să înceteze să mă mai hărtuiască.

Într-o zi m-am întors acasă ca să descopăr broasca spartă şi pe el fugind pe o fereastră din spate. Am chemat poliția şi pe vreo două dintre prietenele mele neînfricate ca măsură de securitate. În niciun caz nu avea să mă oblige să ies din casă. Am rămas şi lucrurile s-au liniştit, dar nu pentru mult timp.

A doua lui spargere a fost mult mai îndrăzneață. În timp ce eram plecată pentru două săptămâni într-un turneu cu scriitori, s-a mutat cu tot cu mobilă în sufrageria mea şi mi-a înghesuit toate lucrurile în cele două camere din spate. El nu era de găsit pe nicăieri. Echipa mea a rămas cu mine cât timp am găsit unde să locuiesc în altă parte, nemaiputând face față perseverenței lui obraznice. Câştigase. Aveam patruzeci şi doi de ani, el era un rahat de nouăsprezece. Ca o bună creştină care nu eram, o lungă perioadă de timp după aceea mi-am dorit să ajungă, ei bine, în iad.

În anii când am locuit cu Dominatoarea Mintală, pe la douăzeci de ani, nu am avut parte de probleme cu bărbații, deşi în cele din urmă ea a fost o problemă mai mare decât toți laolaltă. (Stați aşa, ajung şi la ea când îi vine vremea.)

Ultimul meu loc de muncă într-un birou a fost pe când eram cofondatoare la Spread the Word[17], agenția de dezvoltare a scriitorilor din Londra, alături de Ruth Borthwick, în 1995. Dar, după patru ani de muncă într-un birou, elaborând şi gestionând proiecte literare, dilema cu

[17] „Dă de veste” (n. Tr.)

care m-am confruntat a fost dacă aveam să continui să mă întreţin din joburi cu jumătate de normă şi să am o carieră de scriitor pe jumătate sau dacă aveam să fiu de neoprit în efortul de a deveni un scriitor cu normă întreagă. Am hotărât că era momentul să plec şi, fără economii sau siguranţă financiară, mi-am depus demisia cu un preaviz de şase luni. Era o mişcare riscantă, dar ştiam că trebuia să fac asta. M-am simţit curajoasă, dar curând am început să simt înţepături în piept şi mi-era aşa de teamă că aş putea avea o problemă la inimă, încât nu m-am dus la doctor ca să nu se confirme.

Am avut încredere în aforismul „cine nu riscă nu câştigă” şi chiar am câştigat – mi-au ieşit în cale contracte, inclusiv primul meu avans de la Penguin. „Problema la inimă” a dispărut în mod misterios şi nu avea să mai apară vreodată. Atunci, la vârsta de patruzeci de ani, aveam ceea ce se cheamă pretenţios o „carieră de portofoliu” – asta însemna pur şi simplu că eram o persoană care jongla cu mai multe surse de venit. Uneori, în ecuaţie intrau şi granturi, şi premii cu bani. Mă simţeam de parcă pluteam liberă şi nu am regretat niciodată că am renunţat la sursa mea sigură de venit, chiar şi când banii au fost puţini. Eram obişnuită să nu ştiu de unde urma să-mi provină venitul la începutul anului şi să sper că aveam să fiu în regulă. Până când am devenit profesor la Brunel University London, aşa am trăit. Cumva, munca apărea în timpul anului, permiţându-mi să supravieţuiesc financiar.

Încă mi-e dor de viaţa în Notting Hill, o zonă la o distanţă mică faţă de Hyde Park şi plină de baruri şi restaurante grozave. Oamenilor le plăcea să vină în vizită; niciodată nu am mai fost aşa de populară. Am perceput zona aceea ca pe căminul meu spiritual, pentru că eram genul acela de „preţioasă”. Am fost norocoasă să pot trăi aproape de centrul Londrei atât de mulţi ani. Persoanele creative din

zilele noastre, dacă nu sunt bine plătite, trebuie să se mute la periferiile oraşului sau să părăsească definitiv capitala. Câştigam puțin, dar mereu găseam alternative ieftine la proprietățile comerciale, cum ar fi locuințele cu durată scurtă de închiriere, asociațiile de chiriaşi şi sub-închirierile. Chiar şi când a trebuit să accept chirii comerciale, erau aproape cât îmi puteam permite, deşi chiria putea să-mi consume până la 75% din venit. Şi, mai rău de atât, decorul standard al locuințelor comerciale de închiriat era alcătuit din pereți cu magnolii şi covoare bej, la polul opus față de gusturile mele, iar chiriaş fiind nu ai voie să bați cuie în pereți, aşa că e complicat să-ți personalizezi casa cu orice fel de opere de artă, deşi nu vorbim despre Hirst, Emin şi Ofili[18] aici, după cum probabil v-ați dat seama până acum. Într-o astfel de locuință, şi am stat în câteva, ți se aduce mereu aminte că, deşi e posibil să locuieşti în ea, acel loc nu este casa ta.

De asemenea, mi-e dor şi de Brixton, unde am locuit în anii 1990, cu toată atmosfera lui nebunească şi cu lipsa de reguli. Avea o reputație proastă în privința infracțiunilor, dar mă simțeam complet în siguranță acolo deoarece mi se părea că bandele erau mai preocupate unele de altele. Islington, unde am stat în mai multe case prin anii 1980, era mult mai dărăpănat nainte ca procesul de gentrificare să împânzească trotuarele cu cafenele exterioare şi magazine de bijuterii. Killburn, unde am locuit în trei case, nu a trecut chiar prin aceeaşi transformare radicală, strada principală nu s-a schimbat mult de când am stat prima oară acolo, în anii 1970.

Ca scriitoare, Londra a fost una dintre muzele mele, legăturile mele cu ea sunt profunde şi au fost cultivate prin

---

[18] Damien Hirst, Tracey Emin şi Chris Ofili, artişti britanici contemporani (n. Red.).

faptul că am locuit în atât de multe dintre zonele ei. Mi-am petrecut toată viața de adult mergând dintr-o parte în alta a Londrei cu toate mijloacele de transport, inclusiv pe două picioare şi familiarizându-mă cu totul. O trecere în revistă a cărților mele va dezvălui prezența Londrei în mai multe ipostaze: contemporană, istorică, reimaginată în universuri alternative. Relația mea cu capitala, consolidată prin traiul în multe case din toate zonele ei, a fost o extraordinară sursă de inspirație. Deşi scrisul meu s-a extins mult dincolo de acest oraş, de fiecare dată când scriu despre personaje care locuiesc aici, mintea mea revine la toate locurile unde am trăit şi la toate zonele pe care le cunosc bine, ca puncte de pornire pentru casele personajelor mele.

Aşa cum se întâmplă, viața de nomad a început să-mi ajungă la os. M-am săturat de lipsa de permanență şi de aşteptarea ca la un anumit moment dat să apară o scrisoare, un telefon sau un e-mail care să mă anunțe să eliberez spațiul. Nu eram legată de o ipotecă, dar eram la mila proprietarilor. Nu eram legată de un job de la nouă la cinci, aşa că eram liberă să fiu săracă, deşi viața mea creativă era bogată.

Pe la jumătatea vârstei de treizeci de ani, începusem deja să-mi doresc un loc al meu, cumpăram reviste de lifestyle ca să salivez privind la ceea ce nu aveam. Visele mele erau populate nu de apartamente decente în zonele cele mai puțin atractive ale Londrei, nici de case suburbane, chiar şi acestea nu erau accesibile în cazul meu, ci de cele mai îndrăznețe transformări ale unor hambare vaste, apartamente de tip depozit din New York cu pereți cu înălțime dublă, vile extinse la malul mării în țări tropicale.

Deja la începutul vârstei de patruzeci de ani, la întâlnirile sociale cu cei din grupul meu, am observat că eram adesea singura persoană din încăpere care nu avea o casă, deşi eram Autorul Publicat din mijlocul lor, şi, cu toate acestea,

eşuasem la toate riturile de trecere ale societății pe care ei toți le înfăptuiseră: partener pe termen lung, copii, un salariu adevărat, o casă, pensie – în diferite combinații de priorități. Majoritatea acestor lucruri nu făcuseră parte din ambițiile mele, dar, înconjurată de oameni care trăiau confortabil şi-şi asigurau viețile viitoare, era dificil să nu compar şi să nu văd diferențe, în pofida faptului că mă ferisem cu îndârjire de convenții şi, ca atare, nu aveam niciun drept să mă plâng. În cazul meu, alegerile vieții mele creative duseseră la peripeteia[19] şi precaritate, deşi bineînțeles că, pentru mulți oameni, ele nu provoacă aşa ceva. Acum iată-mă la vârsta de mijloc şi ideea unei case, a unei pensii şi a unei ipoteci păreau chiar atractive, ca şi cea a unui partener pe termen lung.

A existat chiar şi o perioadă în care mi-am dorit copii, deşi a fost într-un moment din viața mea când ovulele mele împuținate se chinuiau să treacă prin ultimele etape ale valsului fertilității. Aveam crize de melancolie când mă duceam la festivaluri în aer liber şi vedeam copilaşi adorabili cu părul vâlvoi alergând peste tot îmbrăcați în haine trăsnite. Mă întrebam dacă nu ratez ceva, dar senzația era că tânjesc după un accesoriu de viață mai degrabă decât să-mi doresc cu seriozitate să-mi cresc propriii copii.

Până la momentul acela, copiii nu fuseseră ceva ce să-mi doresc nici măcar pe departe. Ca adolescentă, fusesem îngrozită de actul fizic al naşterii. Şoldurile mele erau prea înguste, mă gândeam eu, iar un copil care ar fi încercat să-şi croiască drumul prin ele, le-ar fi fracturat. Şi cum rămâne cu durerea care le făcea pe femei să urle de parcă erau înjunghiate cu o mie de cuțite?

---

[19] O răsturnare neaşteptată a norocului, mai ales în ficțiunea narativă (n. Tr.).

De asemenea, o văzusem pe mama stresându-se cu copiii când am devenit adolescenți. Am amintiri foarte clare cu ea privind pe fereastra camerei din față seara, aşteptând să apară de după un colț de stradă oricare dintre noi care întârzia: o siluetă solitară luminată de felinar, venind spre casă – în siguranță.

Provenind dintr-o familie aşa de mare, fusesem martora responsabilității şi neprevăzutului implicate în meseria de părinte şi efectiv nu mă puteam imagina sacrificându-mi libertatea pentru devotamentul necesar creşterii unui copil, care presupunea retrogradarea de pe lista de priorități din ierarhia vieții a Mea, a Sinelui şi a Persoanei mele şi aşezarea artei mele pe un loc secundar, deoarece cu siguranță că un copil trebuia să fie prima grijă.

Femeile pe care le cunoşteam îşi schimbau carierele pentru a-şi susține copiii, renunțând la viața creativă în schimbul unei profesii mai stabile şi a unei ipoteci. Uneori, soții lor se duceau la muncă şi ele rămâneau acasă. Alteori ambii părinți se duceau la muncă şi, în plus față de asta, femeia se ocupa de toate treburile neremunerate de îngrijire a casei şi de creştere a copilului. Ei bine, cunoaştem cu toții povestea asta.

În loc să devin mamă, am devenit mătuşă şi naşă, roluri pe care le-am iubit. De asemenea, mă descriu ca fiind liberă de copii, spre deosebire de fără copii, care presupune un eşec de a-mi realiza rolul de femeie în loc să fie o alegere conştientă de a nu-i face.

M-am mutat de cinci ori când aveam patruzeci de ani, de două ori la cincizeci, legându-mă în cele din urmă, şi cu bucurie, de o ipotecă la vârsta de cincizeci şi cinci de ani, la aproape patruzeci de ani după ce am plecat de acasă.

Între timp, prin toate mutările, creativitatea mea a înflorit şi s-a dezvoltat şi eu am scris, am scris şi am tot scris. Devenisem de neoprit cu creativitatea mea. Situațiile şi

condițiile vieții mele, precum şi deciziile legate de câştigarea de bani, reprezentaseră un angajament față de creativitatea mea über alles – şi a funcționat.

Scrisul a devenit o cameră doar a mea; scrisul a devenit casa mea permanentă.

Trei

ĆĄrÄ“o (engleza veche)
mẹta (yoruba)
a trí (irlandeză)
drei (germană)
três (portugheză)

femeile şi bărbații care au venit şi au plecat

Viața mea creativă a fost inevitabil legată de legăturile romantice cu alte persoane, pentru care mi-am clădit rezervoare de emoții şi am produs fluvii de lacrimi. Cu ani în urmă, toată ființa mea era consumată de dorință pentru persoana care constituia obiectul atenției mele romantice. Inițial, sentimentele mele mai profunde erau răscolite de atracția pe care o simțeam față de alte persoane. Înainte de asta, cred că treceam superficial peste emoții şi nu ştiam ce trăiri profunde pot avea sau nu eram nici măcar conştientă de ele, până nu m-am îndrăgostit. Dacă era o iubire la

distanță sau neîmpărtășită, plonjam cu atât mai adânc în profunzimile subterane ale dorului. Această pasiune, această stare de toropeală supersensibilă, a devenit un motor pentru scrisul meu, în sensul că niciodată nu mi-am dorit să fiu genul de scriitoare rațională a cărei operă să fie fertilă din punct de vedere intelectual, dar aridă emoțional. Îmi doream să fiu genul de scriitoare care poate crea o conexiune cu oamenii la un nivel profund – cu forța de a impresiona, de a emoționa – și nu eram niciodată mai emoțională decât atunci când eram cu cineva sau îmi doream să fiu într-o relație.

Iubire romantică. Sex aleatoriu. Pasiuni fără speranță. Amorezări de scurtă durată. Relații consistente. Toate aceste experiențe și-au adus contribuția la modelarea persoanei și scriitoarei care am devenit, una pentru care căutarea libertății era mai presus de orice: libertatea de a se muta, libertatea de a nu avea un job banal, libertatea de a-mi urma toanele sexualității, libertatea de a trece de la o întâlnire la alta, libertatea de a scrie ficțiune experimentală. Chiar și atunci când libertatea mi-a fost considerabil restrânsă, cum a fost într-o relație la douăzeci de ani, m-am eliberat și mi-am recreat viața pe care mi-o doream.

Ca adolescentă, îmi plăceau băieții, deși ei nu prea mă plăceau, deloc surprinzător pentru o fată de culoare/rasă amestecată care creștea într-un mediu alb în anii 1970, mai ales una care nu era drăguță. La momentul acela părea că o să petrec milenii dorindu-mi zadarnic să am un prieten, dar, privind retrospectiv, a durat doar câțiva ani, deși în ani de copil au părut secole. Fiecare fată pe care o cunoșteam fusese condiționată cultural să-și dorească un prieten, ca pe un indicator al maturității, statutului și al cât de dorită era, iar anii noștri de adolescență erau considerați incompleți până nu bifam așa ceva. Cele care nu aveau un astfel de

obiectiv, care poate nu erau interesate sau aveau dorințe de natură lesbiană, nu se dădeau de gol.

La petrecerea de ziua unei prietene, la treisprezece ani, îmi aduc aminte că am sărutat un băiat, un străin, pe canapea, ceea ce a dus la o reputație, din fericire de scurtă durată, de „femeie uşoară", fără să se ajungă la „târfă" – calificativ rezervat pentru o colegă de şcoală care şi-a pierdut virginitatea la aceeaşi vârstă cu unul de douăzeci şi şase de ani, deşi era şi admirată pentru această realizare. Nu aveam nici cea mai vagă idee cât de tineri eram în ecuația mai mare a vieții şi cât de uşor se putea profita de noi. La teatrul meu local pentru tineret, am făcut o pasiune pentru unul dintre actorii-profesori şi-mi aduc aminte că m-am dus la el în timpul discotecii de la una dintre petrecerile noastre de după spectacol, când aveam paisprezece ani, şi l-am întrebat: Voulez-vous coucher avec moi ce soir? Din fericire, nu era pedofil, iar eu sigur nu m-aş fi descurcat dacă ar fi fost. Până în ziua de azi mă cutremur de jenă când îmi aduc aminte. Când am dat peste el acum câțiva ani, nu mă puteam gândi decât dacă îşi aducea aminte de propunerea mea din 1974.

În anul în care am împlinit şaisprezece ani, „mi-am făcut de cap" cu cineva la o petrecere şi, în timp ce ne giugiuleam, m-a întrebat dacă putem merge mai departe, la care i-am răspuns că nu. În etapa aceea eram încă o fată catolică destul de virtuoasă. Apoi a fost actorul frumos de vreo douăzeci de ani care m-a scos în oraş, o adevărată pasiune de-a mea, iar în timp ce beam cu guri mici o limonadă într-o cârciumă din Charing Cross şi mă extaziam, cum sunt fetele învățate să facă în reviste, m-a întrebat politicos dacă m-aş culca cu el. Răspunsul a fost nu; de atunci nu m-a mai căutat.

În cele din urmă, la şaisprezece ani, am obținut rezultatul dorit – un prieten cu un an mai mare decât mine, o

persoană de care inițial m-am îndrăgostit în mare parte datorită „ochilor săi misterioşi” şi seducători. Am fost împreună aproximativ un an până când a rupt el relația pentru că, din nou, am refuzat să am relații sexuale cu el. În mod clar, eram pe cale să mă călugăresc. Din fericire, cererile pe care le primeam să renunț la virginitate erau solicitări respectuoase în care decizia mea era acceptată, nu porunci brutale, caz în care nu ar fi fost. Mi-e groază să mă gândesc la presiunea sub care se află adolescentele de a ceda în cultura actuală, în care educația sexuală uşor disponibilă este pornografia online.

De la fetele din ziua de azi se aşteaptă să-şi îndepărteze părul pubian abia crescut pentru ca zona aceea să revină îngrijorător la varianta pubisului unei fete la pre-pubertate. Asta nu prea e ideea mea de eliberare a femeilor. De la epilare braziliană la totală într-o singură generație, cu tot chinul de a menține părul îndepărtat în cea mai sensibilă parte a corpului. Sunt foarte tristă gândindu-mă la tinerele din ziua de azi care au senzația că trebuie să se conformeze cu acest nou standard estetic nerezonabil. Din fericire, generația mea era chiar pre-braziliană, iar starea naturală era complet normală.

În ceea ce priveşte igiena personală, adolescenții pe care-i cunoşteam atunci erau la polul opus față de pensații parfumați şi coafați, unşi cu creme şi cu manichiura făcută din ziua de azi. Un prieten a refuzat să se spele pe dinți dimineața în virtutea unui principiu care îmi imaginez că nu avea cum să fie altceva decât o revoltă adolescentină. La momentul când ne întâlneam după-masa sau seara, respirația lui deja mirosea cumplit, iar când ne sărutam mi se părea că are dinții acoperiți cu un strat de mucegai. Nu era singurul. Am amintiri clare şi neplăcute cu sărutatul unor băieți care semănau cu fiarele primordiale, duhnind

acru a berea băută cu o zi înainte, cu limbile tencuite sau alunecoase de la fierea scârboasă.

La douăzeci de ani, mi-am petrecut cea mai mare parte a timpului în relații lesbiene, până când am împlinit treizeci şi am redevenit heterosexuală. Inițial, începusem să-mi pun probleme cu privire la sexualitatea mea când m-am dus să lucrez pentru departamentul de distribuție a ştirilor de la BBC, conştientă de jurnalistele mai în vârstă care flirtau cu mine, aspect care, după ce mi-am dat seama că era mai mult decât o simplă atitudine prietenoasă, mi s-a părut excitant. Mi-am pus problema dacă era posibil să fiu bisexuală, deoarece până atunci nu mă gândisem la asta. Aş fi putut lăsa lucrurile aşa, dar am fost tentată şi mi-am lăsat sentimentele să se manifeste fără să-mi fie teamă de oprobriul societății. La nouăsprezece ani eram deja hotărâtă să duc o viață alternativă. Crescând într-o familie neconvențională, învățasem să-mi port statutul de outsider cu mândrie. Faptul că mă simțisem dată laoparte de cea mai mare parte a culturii albilor din țara mea mă făcuse să-mi doresc, la rândul meu, să o resping. Dacă nu vrei să te joci cu mine, atunci nici eu nu vreau să mă joc cu tine.

M-am împrietenit cu un cuplu de lesbiene de vârstă mijlocie pe vremea când eram o tânără de nouăsprezece ani, uşor uimită şi nesigură de sexualitatea ei: în mod clar nu hetero, dar eram lesbiană sau bisexuală? Pe atunci, în „Evul Mediu", tendința era să fie o situație de tip ori-ori. Toate lesbienele tinere ar trebui să aibă un cuplu mai în vârstă care să le poarte de grijă când ajung să se împace cu sexualitatea lor într-o societate heteronormativă, unde există puține lesbiene care să constituie un model în ochii publicului. Mi-am petrecut multe weekenduri simțindu-mă apreciată şi bine hrănită în casa lor confortabilă, într-o perioadă când abia dacă-mi permiteam să mă încălzesc sau

să mă hrănesc, ascultând poveştile despre cariera lor de infractoare mărunte.

În anii 1980, lesbienele şi feministele erau ţinta ridiculizărilor pe faţă şi a furiei din partea presei de dreapta, într-un astfel de climat, femeile de culoare şi lesbienele de culoare erau considerate grupurile cele mai puţin meritorii dintre oamenii de pe planetă. În general, societatea de atunci nu era un loc ospitalier pentru homosexualii de orice proveniență şi, din punct de vedere legislativ, odată cu introducerea de către Margaret Thatcher a legii Clauza 28, care interzicea „promovarea" homosexualității de către autoritățile locale, efectul a fost unul de împingere înapoi a cauzei şi de distrugere a rețelelor de susținere pentru persoanele homosexuale. Între timp, homosexualii erau supuşi unei întregi game de persecuții, de la micro-agresiuni banale la violență serioasă şi crimă.

Ei bine, nimic nu se compară cu statutul de paria când vine vorba de a stârni amazoana din interior. În timp ce unele dintre lesbienele tinere pe care le cunoşteam au rămas în umbră din toate motivele pe care ni le putem imagina, strecurându-se noaptea să danseze cu alte femei în cluburi slab luminate, eu nu eram una dintre ele. Eram lesbiana absolută. Mă afişam ca atare. Purtam hainele androgine care pe atunci erau un soi de uniformă. Mă duceam la demonstrații. Îmi manifestam la maxim identitatea lesbiană şi credeam că sexualitatea mea e ceva imuabil. Clarviziunea mea interioară îmi spusese că voi fi lesbiană până la moarte, iar când oamenii îndrăzneau să-mi spună că trec printr-o etapă, mă enervam. Cum îşi permiteau? Ce ştiau ei?

Să mă afişez public ca lesbiană nu era o alegere uşoară, dar era singura pe care o puteam face cu integritate. În mințile multora, homosexualitatea era considerată o boală, un păcat, o disfuncție personală, dezgustător de nenaturală şi o infracțiune morală. Într-adevăr, la bărbați,

homosexualitatea a fost considerată un delict din punct de vedere legal până în 1967. De fiecare dată când sunt întrebată dacă vremurile s-au schimbat în bine, răspunsul meu este consecvent – sigur că da.

Ca tânără care se distra, nu exista nicio sansă să rămân însărcinată sau sanse mici să iau vreo boală cu transmitere sexuală sau să fiu victima tragediei HIV-ului, care pe atunci era la începutul campaniei sale letale. Nu-mi pot imagina amorurile de o noapte în ziua de azi: să-ți expui corpul gol în fața unei persoane complet străine în căutarea unei plăceri trecătoare? Pasiunile au făcut parte din aventura mea, uneori pentru femei mai în vârstă care nu erau interesate, aşa că, în timp ce am rănit câteva inimi, n-am scăpat nici eu neafectată. Câteva dintre pasiunile mele m-au ținut în şah, ceea ce, privind retrospectiv, era ce meritam, funcționând, în marea schemă a lucrurilor, ca o contragreutate eficientă pentru atitudinea mea cavalerească față de unele dintre femeile cu care mă culcam, care adesea erau mai implicate în relația noastră sexuală decât mine. Apoi a fost femeia pe care am adus-o cu mine în cameră într-o noapte după ce am fost în club, dar eram aşa de beată, încât efectiv am vomitat peste ea în timp ce făceam sex. N-am uitat asta niciodată, sunt sigură că nici ea. Avea doar optsprezece ani şi eram prima ei iubită, probabil şi ultima. În apărarea mea, şi eu aveam doar douăzeci de ani.

Marea iubire a perioadei mele lesbiene a fost, de asemenea, prima mea mare iubire. eX era olandeză şi cu nouă ani mai mare decât mine. Amândouă ne organizaserăm propriile companii dramatice în Londra si Amsterdam si ne-am întâlnit la petrecerea de final a unui festival de teatru pentru femei, în care jucasem la câteva luni după ce terminasem facultatea de teatru. Cu o zi înainte, fusesem într-o piață de haine la mâna a doua din Amsterdam şi cumpărasem un frac negru de chelner, o pereche de pantaloni negri de

călărie, ghete negre, nişte ochelari negri cu ramă rotundă, fără lentile, şi o tabacheră veche din argint, înaltă şi slabă, aveam părul scurt, vopsit în albastru şi roz şi m-am dat cu ruj, ceea ce nu făceam în mod normal niciodată. „Sexy în stil lesbian teatral" sau „stil vestimentar amuzant". În mod clar prima variantă, deoarece eX s-a strecurat lângă mine şi mi-a şoptit că eram frumoasă, ceea ce a fost suficient.

Apoi a urmat o poveste de iubire la distanță, în timpul căreia am călătorit între oraşele noastre şi ne-am umplut timpul dintre aceste momente scriindu-ne cele mai romantice scrisori. Dovada intensității sentimentelor noastre se află în scrisorile pe care le-am păstrat. Deşi memoria e o făptură schimbătoare, scrisorile dintre mine şi eX spun adevărul despre povestea noastră de iubire. Recitindu-le după atât de mult timp, îmi aduc aminte cât de importantă a fost pentru mine această relație. Una este să îți exprimi verbal iubirea pentru cineva, dar altceva e să scrii o mie de cuvinte care articulează ceea ce însemnați una pentru alta, iar asta a creat un testament scris al relației noastre.

eX era genul de persoană care se dezvăluia în scrisori şi în persoană, iar deschiderea ei m-a făcut să-mi doresc să-mi demontez propriile mecanisme ferecate de apărare, deşi nu am reuşit în totalitate să fac asta. Eram o negresă londoneză încrâncenată care crescuse într-o societate unde eram percepută ca un outsider, în vreme ce ea era o olandeză albă care se potrivea din punct de vedere vizual cu mediul majoritar alb al țării ei. Într-o scrisoare mi-a scris: „Bernie, e bine să fii vulnerabilă; te rog nu te speria de propriile tale sentimente şi fii mândră de tine pentru că meriți asta din plin!"

Era mereu dispusă să audă despre experiențele şi perspectiva mea ca femeie de culoare şi să purtăm discuții sincere, de la egal la egal şi pline de sens cu privire la rasism, despre care ştia puține lucruri în sensul cunoaşterii

de persoane de culoare şi înțelegerii culturii negrilor. Aceste discuții nu acaparau timpul petrecut împreună. Niciodată nu am avut dispute rasiale cu partenerii mei albi, spre deosebire de prietenii care avuseseră relații interrasiale marcate de neînțelegeri şi conflicte culturale. Iar Olanda nici nu mi s-a părut în vreun fel opresivă. Îmi aduc aminte de o singură manifestare a rasismului, când eram în vacanță pe insula olandeză Texel. În timp ce eX şi cu mine ieşeam dintr-o cafenea, un bărbat i-a ținut ei uşa şi apoi a trântit-o intenționat înainte să pot ieşi eu. Nu am uitat asta niciodată, dar în termeni de anvergură a rasismului, este un eveniment de intensitate medie.

eX era mai matură decât mine, ceea ce-mi plăcea. Am simțit că pot învăța mai multe despre viață de la ea. Era blândă, sensibilă, o gânditoare profundă şi înțelegătoare. Împărtăşeam dragostea pentru teatru şi literatură şi petreceam multe ore citind, în timp ce ne relaxam în apartamentul ei stilat, cu pereți şi podele albe, cu spații deschise, care era, în mod surprinzător, închiriat legal şi la o distanță mică de mers cu bicicleta de centrul capitalei.

Amsterdam era un oraş romantic, liberal şi prietenos cu homosexualii. Îmi plăcea să-mi petrec timpul în cafenelele lui europene pline de farmec, cu pereți lambrisați şi vitralii, unde puteai cumpăra cafea din boabe râşnite chiar în fața ta şi sta aşezat afară pe trotuar, chiar lângă canale. Destul de diferit de Londra la momentul acela, cu a ei cultură a cafelei instant si a cafenelelor sale neîngrijite, cu pereți unsuroşi, mese din plastic şi perdele rupte din pânză.

Am fost de asemenea impresionată de lesbienele oraşului care, ca şi ex, mi se păreau nişte zeițe superbe cu apariția lor înaltă, cu aere nordice de viking, îmbrăcate cu geci şi pantaloni de motociclist, din piele, sau adoptând un stil

relaxat – o imagine gen Radclyffe Hali[20] cu tunsori şi sacouri lungi. Nimeriseră perfect aspectul de lesbiene la modă, dar erau toate albe şi uneori deveneam foarte conştientă de faptul că eram singura persoană de culoare din încăpere. Scena londoneză era mult mai multirasială.

La începuturile relației noastre, ideea de a mă muta la Amsterdam îmi dădea târcoale, dar asta ar fi însemnat să renunț la compania mea de teatru şi acelaşi lucru era valabil pentru ea, dacă se muta la Londra. Pur şi simplu nu era realizabil dacă nu renunțam la ceea ce construiam pentru carierele noastre. Niciuna dintre noi nu era pregătită să facă asta.

Ca tânără încă în formare, aveam loc să cresc în relația noastră şi-mi prețuiam ecosistemul de creativitate, sexualitate, dragoste şi un stil de viață eliberator – toate înflorind ca urmare a întrepătrunderii lor. eX mi-a arătat că puteam iubi pe cineva şi primi înapoi acea dragoste în măsură egală. Relația mea m-a făcut să mă simt mai sigură pe identitățile posibile pe care mi le puteam asuma în lume ca iubită şi, de asemenea, ca scriitoare nouă – scrisul fiind colacul nostru de salvare în perioadele când eram despărțite. Pe atunci, apelurile internaționale erau prohibitiv de scumpe.

Orice perioadă de timp petrecută departe de eX era una în care tânjeam după ea în timp ce îmi vedeam de treabă la compania mea de teatru şi cu viața socială din Londra. În încleştarea dintre muncă şi relaxare, munca era prioritatea, un model care a funcționat până azi.

---

[20] Numele complet al poetului/poetei şi scriitorului/scriitoarei britanic(e) născut(ă) în 1880 era Marguerite Antonia Radclyffe Hali. Opera sa cea mai cunoscută, *The Well of Loneliness (Fântâna singurătății),* a fost deschizătoare de drumuri în literatura lesbiană (n. Tr.).

Probabil că am considerat relația un dat absolut deoarece eram prea tânără şi apăruse cu uşurință şi nici nu a trebuit să fac fată testului de a locui amândouă în acelaşi oraş sau în aceeaşi casă. A existat pur şi simplu în propriul său spațiu unic pentru o scurtă perioadă de timp. La un moment dat, o relație la distanță trebuie să treacă la etapa următoare ca să fie sustenabilă, iar unul dintre protagonişti trebuie să traverseze distanța geografică sau relația îşi va pierde intensitatea. După doi ani şi jumătate, au apărut fisuri în relația noastră şi venise momentul ca drumurile noastre să se despartă.

După ce relația s-a stins, am căutat mai multe aventuri şi, frate, chiar le-am găsit – cu Dominatoarea Mintală (TMD)[21], în ceea ce s-a dovedit a fi nu atât o poveste de iubire, cât una de tortură. Am trecut de la o relație bazată pe iubire la una bazată pe control.

Înainte să vă introduc în dramoleta acelui episod mărunt, între momentul când am terminat-o cu eX şi am cunoscut-o pe TMD, am avut câteva relații care nu au dus nicăieri. Cu ruşine recunosc că nici măcar nu-mi pot aduce aminte de numele unei femei cu care m-am văzut o perioadă. E de înțeles când e vorba de o relație de o noapte, dar nu când se presupune că „te vezi" cu persoana respectivă. Cel mai adesea ajungeam să mă implic în relația cu cineva şi după aceea să mă întreb de ce, când constatam că eram nepotrivite.

A apărut apoi în peisaj Dominatoarea Mintală, care avea dublul vârstei mele. Era anul 1985 şi eu aveam douăzeci şi cinci de ani. Ne-am cunoscut când eram în turneu cu o piesă a Theatre of Black Women, în afara Londrei şi mersesem împreună cu actorii din distribuție şi cu echipa la un

[21] Acronim pentru The Mental Dominatrix (n. Tr.).

bar de homosexuali ca să ne relaxăm. TMD a venit la masa noastră şi foarte repede ne-a făcut pe toţi să râdem cu simţul ei deşănţat al umorului. Nu mai cunoscusem pe nimeni ca ea înainte – un personaj absolut impresionant. La închidere, când m-a invitat acasă la ea, m-am simţit flatată şi am dat imediat curs invitaţiei, ajungând să rămân tot weekendul. La ceva timp după aceea, mi-a spus că managerul de scenă fusese, de fapt, prima ei opţiune – arăta mai bine şi avea sâni mai mari – dar aceasta nu era interesată. A fost amuzant să mi se spună că am fost uşuratica de rezervă. Cumva, până la sfârşitul weekendului, mă convinsesem că mă îndrăgostisem.

Casa ei era aşa de umedă, plină de mucegai, şi aşa de pustie, încât ar fi trebuit să fie un semnal de alarmă. Mult mai târziu, am descoperit că, deoarece nu reuşea să plătească ipoteca, locuinţa urma să fie rechiziţionată de către bancă. În decurs de o săptămână, se mutase în locuinţa mea din Londra. Am crezut că făcuse asta pentru că era îndrăgostită de mine, nu pentru că ar fi avut o nevoie disperată de un loc unde să stea gratis. Curând după ce ne-am cunoscut, a tractat o maşină sute de kilometri până la Londra ca un cadou surpriză pentru mine. Era o epavă totală, casată, probabil luată din vreun parc de maşini la mâna a doua, şi cu toate acestea mi s-a părut un gest romantic. Ştiu, imaginaţi-vă. Nici măcar nu ştiam să conduc, ceea ce oricum nu conta.

Cariera ei în showbiz fiind pe final, uneori mergea în turneu ca artistă de comedie la baze militare britanice – luându-mă şi pe mine cu ea. Soldaţii de şaisprezece ani roiau în jurul imaginii ei de mamă surogat, a cărei turuială era condimentată cu înjurături, care o făceau şi mai iubită de ei. Mami era drăgăstoasă, dar şi spurcată la gură – succes garantat.

Predica o ideologie anti-succes sau, mai degrabă, ceva ce ea numea „sickkkk-cessss”,[22] livrată cu tot veninul unui şarpe sâsâitor de pantomimă. Oamenii de succes erau condamnabili din punct de vedere moral, trebuiau disprețuiți, îşi vânduseră sufletul diavolului. Era încă un semnal de alarmă pe care l-am ignorat, cum că ar fi fost mai înțelept să nu stau lângă o persoană care disprețuia ambiția. Ca feministă, se presupunea că trebuia să lupt pentru femei, mai ales pentru femeile de culoare, ca ele să reuşească, să se facă auzite. Se presupunea că ar fi trebuit să-mi doresc mai mult din porție, nu să o arunc la gunoi. Pe atunci nu aveam prezența de spirit necesară pentru a înțelege că era dezamăgită de propriul ei destin eşuat şi disprețuitoare la adresa celor care realizau ce îşi dorea ea mai mult: bani, celebritate, statut. În schimb, conducea o maşină ieftină şi trăia într-o locuință socială – a mea – deşi era apartamentul din mansardă al unei asociații imobiliare confortabile într-o piață Islington care era, în principal, ocupată de case de oraş din perioada edwardiană, cu proprietari privați. Nici pe departe ceva de genul Projects of Chicago South Side sau South Central LA.[23]

La câțiva ani după ce ne-am despărțit, a angajat un Rolls-Royce care să o plimbe prin Londra, trecând pe la tata care evident că mi-a povestit, ceea ce cred că şi fusese intenția ei de fapt.

Când ne-am cunoscut, nu mai scriam pentru teatru, dar coordonam compania în timp ce continuam să scriu poezie.

---

[22] Expresie intraductibilă, szck însemnând „bolnav” (n. Tr.).

[23] Proiect imobiliar dezvoltat în zona de sud a oraşului Chicago, între anii 1960 şi 2007, cel mai mare de acest gen din Statele Unite, cu 28 de blocuri de înălțimi identice, gândite ca locuințe pe care să şi le poată permite şi cei defavorizați (n. Tr.).

Singurul moment când puteam să scriu era noaptea târziu, după ce TMD se culca, pentru că nu se oprea niciodată din vorbit când era trează. Nu puteam să gândesc, nici vorbă de scris. Când am încercat să pun o poezie pe hârtie în timp ce era trează, s-a plâns că nu îi acord deloc atenție, deşi eram tot timpul împreună.

Ignorasem semnalele inițiale de incompatibilitate şi am crezut că era în regulă să fiu într-o relație cu o persoană care ține monologuri şi vrea să-şi afirme rapid superioritatea față de mine; era şefa în ierarhia cuplului nostru şi era de datoria ei să-mi spună unde greşeam în viață, gânduri, prietenii, parteneriate, totul. Eram un copil complet neştiutor care avea nevoie de îndrumarea ei spre binele meu, înțelegeți voi. Răsplata era să fiu cu cineva care îmi era devotat, care-şi concentra în totalitate atenția asupra mea, în timp ce-mi gonea toți prietenii şi se asigura că nu mă văd cu familia în absența ei. Chiar şi acțiunea de a sta de vorbă cu alții necesita aprobarea ei şi eram efectiv amuțită când se „uita" la mine cu privirea care îmi transmitea să tac, asta până când nu a mai fost nevoie să-mi arunce acea privire pentru că ştiam că mai bine nu deschideam gura.

TMD mi-a spus întruna că eram împreună împotriva unei lumi ostile. Era acolo ca să mă salveze de forțele negative ale societății care erau pe urmele mele, aşa că, de fiecare dată când făceam planuri de călătorie sau când călătoream, ceea ce făceam des, nu aveam voie să le spun oamenilor unde fusesem sau unde ne duceam ca să nu găsească modalități de a ne opri. „Pereții au urechi", spunea ea şi chiar credea asta. Nu, chiar vreau să spun că ea credea asta; trebuia să vorbim în şoaptă când nu eram acasă pentru că, ei bine, pereții aveau urechi. Dacă sună țicnit e pentru că aşa era.

Aşa că iată-mă, noaptea târziu, stând pe canapea în sufragerie, cocoşată peste o măsuță de cafea, în comuniune cu mine însămi în timp ce scriam poezii ascultând muzică la

un pick-up antic cu discuri de modă veche din anii 1945 şi 1978 (deşi atunci nu erau vechi). Din anii 1950, contraltoul copleşitor al lui Kathleen Ferrier reda o profunzime a emoțiilor care le stimula pe ale mele. Din anii 1960, vibratoul melodramatic al lui Edith Piaf transmitea vibrații pline de viață în încăpere în timp ce cânta în franceză despre lipsa regretelor, un concept care mă fascina deoarece eram într-o etapă plină de păreri de rău după o copilărie care mi se părea că mă trădase. Din anii 1970, Nina Simone cânta deprimant despre cum tatăl ei i-a promis că într-o zi va trăi în Franța, ceea ce m-a făcut să plâng pentru că tata numi promisese aşa ceva.

În timp ce scriam, fumam una după alta țigări Marlboro Red deoarece, dacă ai de gând să-ți organizezi o sinucidere prelungită cu nicotină, poți măcar să alegi marca asociată perfect cu nişte cowboy duri. Câțiva ani, băutura mea preferată a fost whisky-ul, adesea amestecat cu Drambuie siropos, deoarece whisky-ul de unul singur în mod clar nu e suficient de stimulant.

Cuvintele nu-mi veneau niciodată uşor, motiv pentru care beam ca să mă relaxez – alcoolul ca laxativ emoțional. Era un act subtil de echilibrare, să beau suficient ca să încep să scriu, dar nu prea mult ca să nu mai pot să scriu. A doua zi de dimineață aveam să descopăr dacă produsesem o masă ininteligibilă, plină de cuvinte încâlcindu-se într-o mâzgăleală ametită, întinsă pe paginile caietului şi pe masă, sau creasem ceva mai promițător – materia brută pentru o poezie care putea fi modelată în ceva deosebit. Îmi doream ca poeziile mele să fie emoționante, de preferat tragice. Ca să fiu sinceră, voiam ca poeziile să mă tulbure din punct de vedere emoțional şi să-mi hrănească sufletul. Într-un stil puțin cam auto-canibalistic, presupun.

Scriind poezie, mă conectam la cele mai profunde trăiri ale mele, deşi am trecut repede de la a scrie despre mine la a

scrie despre familie şi istorie africană, după ce am descoperit că aceasta chiar există. Mantra imperială oficială despre Africa era că nu avea o istorie care să merite povestită până când nu au descoperit-o europenii. M-am trezit conştientizând realitatea faptului că imaginea mea despre Africa fusese un concept care exista doar în imaginația europeană. Am citit în detaliu despre marile civilizaţii ale Africii, încercând să-mi ofer o bază culturală corectivă.

Poezia era mijlocul prin care îmi procesam noile cunoştințe şi revelații. Mi s-a părut important să-mi internalizez renaşterea culturală, să o metamorfozez prin poezie, să creez ceva nou şi, ca atare, să o revendic.

Unele dintre poeziile mele de la început au apărut în antologii, dar nu mi-am imaginat nici măcar o clipă că într-o zi voi scrie o carte. Publicarea nu era motivația. Poezia era hobby-ul meu, dar genul fără de care nu poți trăi, ca oxigenul.

La început, TMD a fost cea mai mare susținătoare a scrisului meu, lăudându-l cu generozitate. Mai e nevoie să spun că am luat-o în serios? Bineînțeles că mi se părea că judecata ei critică nu are egal, în pofida faptului că probabil ultima oară când citise o poezie fusese pe băncile şcolii. Am ajuns să mă bazez pe aprobarea ei pentru poezii înainte să mă pot evalua singură. Aprobarea fiind oferită imediat, am luat-o ca atare, fără să-mi dau seama că alunecam în dependență.

Odată, s-a organizat o lansare publică de carte cu lecturi pentru o antologie în care apăreau câteva dintre poeziile mele. TMD m-a convins că, deoarece se pricepea mai bine decât mine să-mi citească poeziile, ar trebui să facă ea asta, insistând să stau lângă ea pe scenă. Am fost de acord pentru că eram o mare

Mototoală care nu-şi punea problema să-i conteste afirmaţiile. De fapt, nu-mi mai citise niciodată poeziile cu voce tare. Am stat acolo jenată de dezaprobarea tăcută a celorlalţi poeţi de pe scenă care evident că nu au fost de acord că ea şi-a însuşit spaţiul. Când a venit rândul meu/al ei să citesc/citească, spectacolul declamatoriu pe care l-a dat a fost exagerat, depăşind cu mult timpul alocat, o adevărată crimă în lumea poeziei. Ceilalţi poeţi au tuşit, audienţa s-a uitat la ceas, toată lumea se foia pe scaune. Prin comparaţie cu ea, ceilalţi poeţi au citit normal, ca şi cum ei au scris cuvintele alea şi chiar aia gândeau, ceea ce chiar făcuseră şi chiar asta simţeau. În timpul acesta, eu am stat acolo simţindu-mă şi arătând probabil ca o idioată absolută. Cuvintele mele, meşteşugul meu, devotamentul meu, munca mea, poezia mea – toate uzurpate şi, în cele din urmă, minimizate prin deturnarea făcută de ea. Dar asta tot nu a fost suficient ca să mă facă să mă retrag din relaţie. Seminţele îndoielii începeau deja să-şi scoată capetele, dar le-am retezat înainte să poată creşte mai mult.

La un moment dat, mi-am dat seama că strânsesem destule poezii ca să iau în calcul posibilitatea de a face ceva cu ele şi mi-a venit ideea că poate aveam suficiente pentru o carte. TMD a argumentat împotriva deciziei mele de a-mi trimite manuscrisul editorilor. Noi nu ar trebui să le dăm lor ce ai scris, urla ea. Ei fiind oricine altcineva decât noi. Noi fiind femei de culoare sau, de fapt, mai exact, ea şi cu mine, pentru că eram singurele femei de culoare care contam. A sugerat să publice ea poeziile, să nu lăsăm lipsa completă de experienţă şi expertiză în lectura poeziilor, analizarea sau editarea lor să o împiedice. O să fac eu designul copertei, mi-a spus, ea fiind cineva care nu avea nicio abilitate artistică sau de design. O s-o tipărim într-un magazin de xeroxare şi o vom vinde direct în stradă, ţinând astfel toţi

banii pentru noi. Nu o să-i lăsăm pe ei să profite de pe urma poeziilor noastre. Poeziile noastre?

Avea deja o experiență în acest domeniu. Când am renunțat la Theatre of Black Women, am călătorit cu ea prin Europa cu maşina, din economiile mele, trăind foarte ieftin, în principal cu legume, fasole şi pâine şi uneori dormind chiar în maşină. Oamenii credeau că e mama mea şi, pentru că era mai simplu, am intrat în joc.

A fost ideea ei să ne reumplem portofelele subțiate cântând pentru bani, ceea ce am şi făcut în sudul Spaniei. Ea cânta şi eu treceam cu pălăria prin audiență. Arăta ca Aretha Franklin, chiar dacă nu cânta ca ea, şi în consecință i-a mers. Am fost uşurată de statutul de anonim într-o țară străină. Pe atunci purtam treninguri şi pantofi sport identici, ceea ce aş fi considerat a fi o insultă stilistică din ambele puncte de vedere înainte să fiu cu ea.

Întoarse la Londra şi leftere, m-a convins să facem bijuterii, un hobby din tinerețea mea, pe care le vindea pe stradă, dintr-o geantă, la Dalston Junction în Hackney şi pe lângă Brixton Market, fiind atentă să nu apară poliția. Era anul 1990. Îmi asumasem acum rolul de negustor ambulant, ca şi bunica mea nigeriană. Aveam treizeci de ani.

Când oamenii care mă cunoşteau din perioada mea la teatru treceau pe lângă mine, îmi doream să mă urc din mers în autobuzul 30 spre Euston. Îmi căutau privirea întrebându-mă ce naiba făceam. Chiar nu ştiam ce să răspund. În etapa aceea, relația se deteriorase considerabil, ajungând în zona conflictuală. Făceam gesturile unui partener obedient, dar începusem să mă revolt. TMD era hotărâtă să mă țină dând din coadă lângă ea şi făcându-i pe plac. Publicarea primei mele cărți ar fi fost riscantă pentru relație, exista posibilitatea să mă îndepărteze de controlul ei.

Când am călătorit în străinătate, mi-am dat seama că sunt din nou atrasă de bărbați. Se întâmplase treptat, fără să realizez, în timp ce descopeream că partea din mine care nu mai reacționa la ei se deschidea din nou. AF era un emigrant rus-evreu care trăia în America şi care a trecut printr-un camping turcesc cât stăteam noi acolo. Ne împrieteniserăm, iar eu şi cu el am flirtat pe furiş. Într-o seară i-am spus lui TMD că mă duc în club cu el şi prietenii lui. Unde-mi fusese capul? Reacția ei nervoasă în noaptea aceea a fost să mă înghesuie în cort şi să mă lovească cu pumnii, lucru pe care l-am îndurat în tăcere pentru că pereții erau din pânză şi vecinii de camping erau la o distanță de doar câțiva paşi. Nu mă mai lovise până atunci şi nici eu nu am replicat. Nu eram o bătăuşă, iar ea era mult mai mare şi mai puternică decât mine, cu un croşeu de dreapta letal.

Mai târziu în seara aceea, AF a trecut să mă ia în drum spre club. Stând puțin în spatele lui TMD, când ne uitam la el cum se apropie, am dat din cap şi am făcut din buze semn că nu, în timp ce el mergea voios prin camping. Nu a văzut semnul meu. TMD l-a gonit. În toiul nopții, când ea dormea în cort, m-am strecurat până la cabana lui şi am făcut sex cu el. Trecuseră aproape zece ani de când fusesem cu un bărbat şi a reprezentat o confirmare a faptului că voiam să fiu din nou cu bărbați. Nu am avut niciun sentiment de vinovăție pentru că o persoană violentă nu merită loialitate. De asemenea, relația cu TMD devenise platonică la şase luni după ce deveniserăm un cuplu. Din punctul meu de vedere şi în mod clar şi al ei, încetase de mult timp să mai fie o poveste de dragoste. Ea s-a autoproclamat mentorul meu, fără să mă întrebe dacă voiam unul. Aşadar, mă gândeam, cum ea însăşi declarase că nu eram iubite, mă exonerase de orice acuzații potențiale că aş fi înşelat-o. Nu se putea şi una, şi alta.

*

După ce ne-am întors acasă, nu ştiam cum să plec, nu vedeam nicio cale de ieşire. Se aştepta să-i fiu mereu alături, nu înțelegea de ce aş vrea să plec şi să stau într-o cafenea fără ea. Dacă reuşeam să mă strecor, eram interogată când mă întorceam. Ce aveam de gând, ce făcusem? Ce făcusem era să am o aventură cu G, un doctor egiptean care preda un curs seral la care o convinsesem să mă lase să merg. Un susținător al obiceiurilor sănătoase, folosea totuşi un kilogram de zahăr în prăjitura enormă pe care o făcea şi o mânca singur în fiecare săptămână. Era cu douăzeci de ani mai în vârstă decât mine, cu treizeci de centimetri mai scund şi purta pantofi cu platforme ca să compenseze când mă duceam să-l vizitez în apartamentul lui din Camden. Fără să mă las descurajată, îmi plăcea acest bărbat blând, cu fire calmă, spirituală, care era exact opusul lui TMD. În compania lui, am simțit cum revin la eul meu anterior.

Acum traiul cu ea părea o întemnițare în Alcatraz. Atmosfera din apartamentul mic de două camere era excesiv de radioactivă emoțional. Mi-a spus că nu pot trăi fără ea. Că aş fi un nimic fără ea. Am replicat din ce în ce mai mult, verbal, dar prea impertinent pentru gustul ei. Mă lovea cu forță în braț sau îmi bloca uşa când voiam să ies în goană din casă în timpul a ceea ce acum deveniseră nişte certuri explozive. Aparent, diavolul se strecurase în mine pentru că îi permisesem accesul. Nu era credincioasă, dar cumva diavolul începuse să apară ca o a treia persoană în relație.

După ce i-am respins clar oferta amabilă de a-mi publica poeziile, s-a apucat să le demonteze. Chiar nu erau bune de nimic, declara acum, şi înainte spusese altceva ca să-mi stimuleze încrederea, pentru că eram pierdută când o cunoscusem şi ea, în mărinimia ei, fusese hotărâtă să mă salveze cu sacrificii mari ale propriei sale bunăstări. (Ca un Dumnezeu, bănuiesc.)

Reproşurile faţă de scrisul meu au constituit ultima picătură. Laudele ei anterioare fuseseră oferite în schimbul servitudinii mele. Fusese cea mai mare susţinătoare a mea, dar acum îşi asuma meritul pentru dezvoltarea mea ca scriitoare, deşi nu-mi oferise nici măcar un singur comentariu editorial constructiv – deci cum vine asta, iubito?

Noaptea, în timp ce dormea, scriam poezie, dar eram chinuită emoţional şi muza mea o luase razna. Încrederea în mine pe care mi-o clădisem înainte de relaţia cu ea şi pe care am reconstruit-o după aceea este unicul şi cel mai important lucru de care are nevoie un scriitor, mai ales când încurajarea pe care ne-o dorim din partea altora nu vine de la sine.

Acestea erau zilele unui sfârşit. Era momentul să plec, dar cum? O prietenă care a văzut că sunt blocată s-a oferit să-mi subînchirieze apartamentul ei social din cealaltă parte a Londrei.

Eram îngrozită să-i spun lui TMD că plec, dar, în mod surprinzător, a acceptat – poate că se săturase şi ea. Ne-am certat pe ce era al meu şi ce era al ei şi am plecat.

În anii care au urmat, aveam să înţeleg că, într-o relaţie, persoana autoritară depinde de slăbiciunea partenerului, dar, cu toate acestea, cel presupus slab are şanse mai mari să o ducă bine când pleacă, în timp ce persoana evident mai puternică e mai puţin capabilă să se descurce pe cont propriu. Dacă îţi extragi puterea din subjugarea unei alte persoane, atunci tu eşti cel slab şi dependent.

Cea mai importantă lecţie – care este evidentă, dar experimentarea ei pe propria piele m-a făcut să o înţeleg – a fost aceea că abuzul de putere nu este apanajul bărbaţilor sau al albilor sau al partenerilor heterosexuali. Şi nici nu se manifestă într-un vid. Nu am fost o victimă, deşi mulţi ani după aceea aşa m-am perceput. Acum prefer să mă consider

complice într-o relație în care mi-am abandonat voința până la nivelul la care a fost greu să o recuperez. Întotdeauna am fost liberă să plec. Până la urmă, eram tânără şi fără persoane dependente de mine. TMD a exercitat o atracție psihologică formidabilă asupra mea şi, când încercam să-mi spun părerea, relația se deteriora ajungând la violență din partea ei. Dacă nu aş fi fost sedusă de forța personalității ei la început şi n-aş fi ignorat semnalele de avertizare, nu s-ar fi transformat într-un asemenea monstru în viața mea. Am hrănit monstrul până când a devenit insuportabil să-i stau în preajmă. Mi-am permis să fiu dominată, nu de un bărbat sau de o persoană albă, ci de o altă femeie de culoare.
Lecția pe care am învățat-o a fost să identific din vreme semnele unei persoane obsedate de control şi să mă retrag.

Când am luat-o pe drumuri diferite, a afirmat că investise ani din viață în dezvoltarea mea şi că nu manifestasem niciun fel de recunoştință. Adevărul este că fusesem puternică atunci când o cunoscusem şi ea mă îngenunchease. Propria mea personalitate a fost sublimată în interiorul celei a unei persoane mult mai în vârstă care era adepta controlului minții. Îmi cheltuisem economiile pe călătoriile noastre şi, când banii se terminaseră, mi-am folosit cârdul de credit, pe care mi-a luat apoi ani de zile să-l achit. Iar ea oferise expertiza şi itinerarul. Chiar şi aşa, niciuna dintre noi nu îi era datoare celeilalte şi nici nu avea vreun drept să-şi asume meritul pentru identitatea viitoare a celeilalte persoane.

La douăzeci de ani după ce am ieşit pe uşa principală din acest coşmar păşind către o viață nouă, am văzut-o pe TMD la Carnavalul din Notting Hill. Plimbându-mă împreună cu prietenii, mă bucuram de trupele care cântau live pe scene şi de procesiunea de corpuri pulsând de viață, purtând costume extravagante şi măşti, când a apărut deodată pe asfalt în câmpul meu vizual, privindu-mă. Şocată, dar

incapabilă să mă prefac că nu o văzusem, am salutat-o de la distanță şi am continuat să merg. În timp ce treceam pe lângă ea, mi-a poruncit „vino aici”, de parcă eram un câine care fusese antrenat să se supună. Ochii îi sticleau, strângea din buze, era furioasă, poruncitoare. Mi-am adus aminte de tot. Am izbucnit în râs, i-am recunoscut *modus operandi* şi am continuat să merg. Liberă.

În timp ce scriu asta, simt nevoia să explic perioada mea lesbiană pentru că a apărut şi apoi a dispărut, ceea ce reclamă o explicație. Atracția reciprocă dintre ființele umane de acelaşi sex nu ar trebui considerată nenaturală, ca o patologie care să necesite disecare, aşa după cum nici atracția heterosexuală nu are nevoie de deconstruire şi explicare. Problema nu provine din atracția dintre persoanele de acelaşi sex, ci din societatea homofobă care le cere persoanelor *queer* să-şi justifice existența şi să se lupte pentru drepturile lor. Angajarea în relații cu acelaşi sex este dovada nevoii spiritelor umane de a se conecta unele cu altele la nivelul umanității noastre esențiale, indiferent de identitatea de gen. Este o expresie a iubirii şi dorinței dintre doi adulți care consimt, exprimată dincolo de constructele sociale impuse care stabilesc cine pe cine are voie să iubească. Identitatea *queer* este o manifestare şi o afirmare a libertății şi a cunoaşterii de sine.

Unii vor simți că homosexualitatea face parte din esența lor, în vreme ce alții vor fi mai degrabă diletanți, trecând de la una la alta în funcție de ce simt sau renunțând permanent la o poziție în favoarea alteia, aşa cum am făcut eu. Să considerăm lucrurile aşa: identitatea mea lesbiană a fost umplutura într-un sendviş heterosexual.

Sexualitatea mea queer a înflorit alături de convingerile mele politice feministe şi, după ce am fost dezamăgită de TMD, erorile mele de gândire cu privire la înălțimea morală a femeilor ca specie superioară şi atitudinea mea negativă față

de bărbați care o însoțea au fost expuse ca fiind deficitare. Asta nu înseamnă că dorința față de același sex nu există în mod latent în fiecare dintre noi.

Începusem anii douăzeci ai existenței mele convinsă de bunătatea inexpugnabilă a femeilor, a superbei Mame Fecioare, cea idealizată din copilăria mea catolică, şi cu convingerea că femeile erau bune (mama mea), iar bărbații (tatăl meu cel autoritar) răi. Cu timpul, modul meu de a gândi a devenit mai nuanțat, fapt care la rândul său avea să influențeze felul meu de abordare a personajelor în ficțiunile viitoare. Am descoperit că nu există două persoane identice şi că era o lipsă de imaginație să le creez aşa – toate personajele ficționale trebuie să fie individualități; că împărțirea personajelor în cei buni şi cei răi este o abordare copilărească, una care ar trebui să rămână apanajul basmelor de modă veche; că omogenizarea unui gen sau a unui grup rasial este în defavoarea umanității tuturor, că ființele umane de toate rasele, genurile şi orientările sexuale sunt complexe şi contradictorii şi capabile să-i oprime pe alții, fie că fac asta la nivel guvernamental, comunitar sau personal, şi că suntem toți capabili de comportamente dubioase din punct de vedere moral.

Anii în care am trăit ca lesbiană au fost o perioadă de autoexplorare şi revelații cu două relații esențiale care mi-au afectat creativitatea. În prima am înflorit şi m-am bucurat de un stil de viață şi de o relație eliberatoare, cu ex, timp în care starea mea de bine şi creativitatea au prosperat. În a doua jumătate a vieții mele la douăzeci de ani, i-am permis Dominatoarei Mentale să-mi macine independența greu câştigată şi să încerce să-mi distrugă creativitatea. Când am fugit din acea relație, mi-am jurat să nu mai permit vreodată să se întâmple asta.

TMD devenise o piedică extraordinar de puternică în calea fericirii şi a creativității mele. Multe persoane şi mulți artişti

se vor întâlni cu propriile lor variante de aşa ceva – la locul lor de muncă, cu membri ai familiei, în relații cu egali – şi atunci trebuie să luăm decizii legate de extragerea noastră din aceste asocieri contaminate. Dacă acceptăm că nu-i putem schimba pe alții sau că nu putem schimba modul în care probabil contribuim noi înşine la o dinamică nesănătoasă, atunci soluția nu ar fi să mergem pe cartea libertății?

Învățăm atât de multe lucruri din dificultățile şi problemele de care ne lovim în viețile noastre, cele care ne obligă să muncim ca să realizăm ce ne dorim şi să fim noi înşine. Am învățat atât de multe lucruri fiind cu TMD. Am înțeles că fusesem nevolnică şi mi-am jurat să nu mai permit vreodată să se întâmple asta din nou.

Dacă aş fi rămas cu TMD, în mod clar m-aş fi oprit complet din scris şi, deşi nu sunt predispusă la depresie, probabil că i-aş fi căzut pradă. Îmi aduc aminte că dormeam mult în ultimii doi ani cât am fost împreună.

După ce am plecat, mi-a luat ceva să revin la vechiul sine. Noul meu apartament era într-o casă mare şi veche pe un deal în Brockley, cu vedere spre sudul Londrei. Era regatul meu de curând independent unde eu controlam cine intra pe uşă şi cu cine îmi împărțeam spațiul timp de o după-amiază, o seară sau chiar şi o noapte. Fără tensiune, singura dojană era cea pe care mi-o adresam eu mie pentru că mă pierdusem vreme de cinci ani.

Decorul meu era minimalist pentru că aveam nevoie de un mediu neaglomerat ca să mă ajute să-mi limpezesc mintea. Am hotărât că, pentru a investi în creativitatea mea, nu voi da banii pe un televizor, o perioadă care a durat şapte ani. Ştiam că, deoarece locuiam singură, mi-ar fi consumat energia şi timpul şi m-ar fi transformat într-un spectator pasiv al succesului altor persoane. Fără televizor, mi-am dat repede seama cât de mult exploatează televiziunea

vulnerabilitatea feminină, chiar şi atunci, în anii 1990, înainte ca Marele Val de drame bazate pe poveştile femeilor urmărite, torturate, ucise şi măcelărite să devină o constantă a emisiunilor de televiziune. În absența accesului la aceste programe TV, mi-am dat seama că mă simțeam mai în siguranță locuind singură.

M-am bucurat de liniştea traiului într-un spațiu tăcut, fără distrageri, după ce suportasem pălăvrăgeala stupidă, produsă de TMD sau de televizor, pe care-l ținea pornit de dimineață până la culcare. Acum puteam să-mi fac planuri pentru a-mi clădi o viață fără să trebuiască să dau socoteală unei alte persoane, mai ales cuiva care considera că opiniile sale erau mai importante decât ale mele. Trebuia să pot gândi din nou pe cont propriu, nu în opoziție cu intruziunile şi argumentele altcuiva, ci să-mi permit ca gândurile să se formeze precum norii frumoşi, plutitori, departe de influența persoanei care obişnuise să-i calce în picioare.

În sfârşit, eram stăpâna vieții mele, a viitorului meu.

În această perioadă de recalibrare, prietenii s-au adunat în jurul meu şi mi-au vorbit sincer despre ce văzuseră că se întâmplă cu mine. „Slavă Domnului că te-ai întors”, mi-au spus ei şi chiar mă întorsesem, deşi era o revenire lentă la tânăra încă înfiptă, dar oricum mai înțeleaptă, care fusesem când o cunoscusem pe TMD la douăzeci şi cinci de ani.

Acum puteam în sfârşit să dau curs interesului meu reînnoit pentru bărbați, curiozității mele cu privire la corpurile masculine şi dorinței de companie masculină. Voiam să redescopăr genul cu care avusesem atât de puțin de-a face în cea mai mare parte a ultimilor zece ani. Bărbații îmi deveniseră străini, voiam să ajung să-i cunosc din nou. Dar cine erau ei şi cum să-i găsesc? Destul de uşor, după cum s-a dovedit. Revenirea pe scena heterosexuală nu s-a comparat deloc cu descoperirea celei queer, subterane, cu un deceniu în urmă, unde adulmecai urma din vorbă în

vorbă şi sfârşeai în cluburi de subsol sau cârciumi la etaj. Lumea hetero era considerată normală, fiecare aspect al societății o susținea. A fost ciudat să mă adaptez la o cultură în care-mi puteam manifesta fizic afecțiunea cu un iubit în public şi să nu-mi fac griji pentru pedeapsă. Nu că bărbații cu care am avut relații ar fi fost interesați să se țină cu mine de mână pe stradă, câțiva provenind din culturi precum Senegal, Nigeria şi Ghana, unde codurile de conduită în cuplu sunt diferite de cele din Regatul Unit şi, ca să fiu sinceră, mulți dintre ei nici măcar nu au ajuns să meargă cu mine pe stradă.

Casa îmi era sanctuar, prioritatea era scrisul şi stilul meu de viață avea nevoie să se muleze pe ambiția mea creativă nou descoperită de a deveni un autor publicat. Norocul a fost că niciunul dintre bărbații cu care am avut legături nu a vrut să-mi afecteze echilibrul petrecând prea mult timp în spațiul meu, nici măcar când voiam eu să facă asta. După primii ani de întâlniri, îmi doream să fiu într-o relație adevărată, dar nu reuşeam. În general, funcționam ca parteneră de sex, deşi bărbații implicați omiteau să-mi spună asta sau faptul că treceau din floare în floare, cum aveam să mă plictisesc să tot descopăr. Nu mi se părea că cer prea mult să facem chestii normale, cum ar fi să ne întâlnim o dată pe săptămână ca să mergem la masă sau la cinema. O plimbare prin parc ar fi fost apreciată. Prietenele mele heterosexuale mai experimentate, care nu făcuseră pauze de la relații cu sexul opus, mi-au spus că fac nişte alegeri naive. Radarul lor de jucătoare era mai bine racordat decât al meu. Lipsisem de pe scenă prea mult, îmi spuneau, şi nu recunoşteam semnalele. Evident că aveau dreptate şi, deoarece aveam acum peste treizeci de ani şi nu eram o adolescentă, găsirea bărbaților care să-şi dorească o relație adevărată s-a cam dovedit a fi o problemă pentru că acest gen de bărbat care vrea să se lege de cineva este din ce în ce

mai puțin disponibil pe măsură ce o femeie înaintează în vârstă.

În ton cu noul meu stil de viață, am încetat să mă mai îmbrac ca o lesbiană androgină, cu părul tuns sau ras pe părțile laterale, cu codițe înflorind ca o plantă păianjen în vârful capului. Am adoptat aspectul complet hetero, în stilul meu, lăsându-mi părul să crească în bucle lungi, purtând fustele pe care le-am menționat mai devreme, pentru a-mi distrage şeful când era nervos pe mine, şi chiar îmbrăcându-mă cu bluze, în loc de cămăşi. Bărbații reacționau diferit în preajma mea, mă observau prima oară în zece ani. Arătam cum „ar trebui" să arate femeile – feminină, un concept care le-a menținut pe femei oprimate secole întregi, dar uite că intrasem şi eu în horă. Arătând cum trebuie, nu era o problemă în sine să întâlnesc bărbați – la petreceri, concerte, în baruri, cluburi, teatre, oriunde şi peste tot.

Un iubit, poet care fusese prizonier politic, locuia într-un apartament din King's Cross. Avea un curcubeu din pachete de prezervative expus deasupra patului, reprezentativ pentru raționea lui de a exista, am descoperit curând. A fost singurul sincer, mi-a spus că trecea fără jenă de la o relație sexuală la alta, nu trebuia să am aşteptări de la el pentru că nicio femeie nu avea să-i fie vreodată stăpână; urma să facă exact ce voia, când dorea. L-am luat ca atare, dar singura dată când chiar am ieşit împreună la un eveniment social, efectiv m-a lăsat baltă la uşă urmărind o pradă proaspătă, stând de vorbă în câteva minute cu alte femei, una după alta, până când probabil a dat lovitura. Nu am mai stat să descopăr.

Un doctor rezident obişnuia să mă viziteze târziu noaptea, invocând orele lungi petrecute la muncă. Am crezut că avem un soi de relație, până când l-am văzut intrând într-un bar de vinuri din Brixton la începutul unei seri, împreună cu o

altă femeie. Când l-am confruntat, mi-a spus că de fapt nu eram împreună, în pofida vizitelor săptămânale în apartamentul meu. Felul în care el înțelegea întâlnirile noastre nocturne şi cel în care le înțelegeam eu erau în mod clar diferite. A mai fost bancherul care obişnuia să mă cheme la orele timpurii ale dimineții în apartamentul lui din Chelsea, unde eu mă grăbeam să ajung. Odată, am descoperit că avusese o petrecere cu o noapte înainte, una la care eu nu fusesem invitată. Altădată, sub cuvertură era o pereche de dresuri. Nu i s-a părut că dresurile ar fi o problemă. Ne-am certat şi ne-am despărțit.

Prietenele mele aveau dreptate, mă comportam ca o adolescentă căzută din lună când ar fi trebuit să am mai multă minte, să aleg mai bine. Am crezut că am făcut asta în relația cu Legendarul, care arăta ca un erou şi locuia în nordul Angliei. Îl vedeam rar şi-mi era teribil de dor de el, dar părea că ne potriveam perfect din multe puncte de vedere, aveam acelaşi simț al umorului şi aceleaşi interese.

Bănuiam că mă înşela când venea în vizită la Londra. Pleca să-şi viziteze prietenii şi se întorcea abia dimineața. Nu aveam nici cea mai vagă idee unde era şi-mi petreceam noaptea încovrigată în pat, plângând. Fusese uşor să ne exprimăm sentimentele când acestea erau complet pozitive, dar imposibil când trebuia să ne aplanăm neînțelegerile. Indignarea lui când în cele din urmă am îndrăznit să-l confrunt ultimă oară când s-a strecurat în apartamentul meu în miezul zilei – minciunile, finalul. Îmi petrecusem relația într-o stare de dor şi credeam că starea de dor însemna că eram îndrăgostită.

Pentru o scurtă perioadă de timp, după terminarea relației, de fiecare dată când ni se intersectau drumurile, făceam sex – sau, cum a exprimat-o el după o partidă rapidă prin vreun hotel pe undeva, eram parteneri de împerechere: „îți cunoşteam mirosul şi tu îl ştiai pe al meu”, mi-a scris el.

Pentru mine nu era aşa. Era sex brut fără implicare emoțională şi asta nu era ce-mi dorisem vreodată de la el. Totuşi, şi eu fusesem exact la fel când mă culcasem cu femei care doriseră mai mult de la mine la începutul vârstei de douăzeci de ani. Eram aşa de enervată că cedasem vrăjelilor lui, doar ca să dispară apoi înviorat în peisaj, gata de următoare cucerire, lăsându-mă pustiită.

Întotdeauna ambițioşi şi de succes – aceşti bărbați veneau şi plecau, fiind atractivi o perioadă de timp până când nu mai erau. Dacă în jur existau bărbați care nu erau masculi alfa, care mi-ar fi putut oferi stabilitate şi monogamie, nu i-am observat.

În această etapă, mă apucasem de cursuri de dezvoltare personală, pentru că mi-am dat seama că încă mai duceam cu mine o groază de bagaj emoțional negativ cu privire la bărbați. Am făcut o listă cu convingerile pe care îmi bazam relațiile ca să conştientizez cum mă trăgeau înapoi. De exemplu: relațiile nu durează, ofer mai mult decât primesc, nu există nimeni pe lumea asta potrivit pentru mine, bărbații nu sunt disponibili emoțional, majoritatea bărbaților sunt egoişti din punct de vedere sexual, relațiile îți consumă energia, căsătoria este întemnițare.

Recitind aceste liste de la jumătatea anilor 1990, îmi aduc aminte de procesul pe care l-am parcurs ca să găsesc bărbatul potrivit pentru mine; a trebuit să încerc să mă lepăd de convingerile negative reziduale despre mine însămi, bărbați şi relații. A funcționat, dar doar până la un punct pentru că în continuare nu atrăgeam bărbați care să fie buni pentru mine sau care să-şi dorească să se aşeze la casa lor.

Cam în perioada aceea mergeam uneori la prezicători pentru că voiam o scurtătură spre viitor şi mai ales îmi doream să ştiu când avea să apară Alesul în viața mea. Cei la care mergeam se pricepeau, după cum era de aşteptat, să

prezică faptul că Alesul era chiar după colț. M-am alăturat unui grup din Battersea la o întâlnire unde presupusul super-clarvăzător care o organiza ne-a pus o mulțime de întrebări, iar răspunsurile la acestea le-a împrumutat pentru a ne oferi revelații legate de viața noastră, de parcă noi nu ne aminteam că-i oferisem exact aceste informații cu treizeci de minute înainte.

Privind retrospectiv, aceste mici aventuri şi relații cu bărbați care nu erau disponibili din punct de vedere emoțional sau fizic (sau ambele] mi-au permis să am timpul necesar pe care să-l dedic scrisului. Nu sunt sigură că aş fi putut jongla în egală măsură cu un partener prezent în casă şi cu cariera la momentul acela. Nu eram pregătită să-mi compromit un stil de viață care mi-a permis să scriu în orice moment din zi sau din noapte, sau să călătoresc în străinătate în turneu fără să-mi fac griji că aş lăsa pe cineva acasă singur sau să mă simt obligată să rămân acasă.

Când mă pregăteam să scriu cartea aceasta, am scos de la naftalină câteva scrisori pe care mi le scrisesem ca un memento al vieții mele în anumite momente. Una dintre ele a fost scrisă la câteva luni după ce murise tata, în 2001. Am deschis-o şi mi-am dat seama că uitasem cât de tare mă afectase moartea lui. Am scris:

> *De când a murit tati, m-am simțit aşa de deprimată, atât de cumplit de deprimată – de parcă nu aş mai avea pentru ce să trăiesc, iar singurătatea mea nu a fost niciodată mai acută. Abia dacă pot să văd lucrurile pozitive care m-au ținut mereu pe lina de plutire... Mi se pare că ultimii zece ani au fost un deceniu al singurătății, fără relații care chiar să mă împlinească... Petrecându-mi întotdeauna cea mai mare parte a timpului singură acasă, zece ani singură, şi e vina mea. Peste tot în jurul meu văd oameni care au relații, dar eu sunt incapabilă să găsesc pe cineva potrivit pentru*

mine şi mă simt aşa de prost, atât de disperată, la gândul că aşa o să fie tot restul vieţii mele – singurătate.

Nu-mi aduc aminte de profunzimea sentimentelor mele, dar iat-o aici, scrisă de mine – cu cerneală albastră pe hârtie albă.

Când l-am cunoscut pe bărbatul care avea să-mi devină soţ, toate s-au aşezat. Ne-am găsit în 2005 pe un site de întâlniri. Pe atunci, site-urile de întâlniri erau încă în creştere şi oamenii erau reticenţi cu privire la ele. Cineva mi-a spus că sunt o ratată dacă m-am înscris pe unul dintre ele. Înainte să-l cunosc, terminasem o relaţie care nu avea niciun viitor pentru că voiam să am loc liber pentru o persoană nouă. Apoi am hotărât să renunţ la toate cerinţele superficiale de care mă convinsesem singură că-mi sunt necesare într-o relaţie, chiar până la tipul de ziar pe care trebuia să-l citească bărbatul ideal şi ce preferinţe muzicale să aibă. Odată criteriile reduse la câteva de bază: interval de vârstă, înălţime (trebuia să fie înalt), interesat de arte, fără copii, să locuiască în Londra, curând l-am cunoscut pe David. Ne-am conectat, s-a creat o legătură prin e-mail şi mi s-a părut amuzant, inteligent, creativ, iar personalităţile noastre s-au sincronizat într-un mod armonios. De asemenea era genul pe care te puteai baza, un aspect care mi s-a părut foarte atractiv după un trecut plin de neisprăviţi neserioşi.

Am observat diferenţa dintre unii bărbaţi de culoare cu care ieşisem, care trăiau în ţări majoritar albe şi-şi dezvoltaseră o platoşă exterioară, şi David, un bărbat alb din clasa mijlocie care locuieşte într-o ţară care în general îl acceptă chiar înainte să deschidă gura, iar când o face, îi este automat alocat un statut. Nu o să fie niciodată hărţuit de poliţie sau urmărit prin magazine.

La şase luni după ce ne-am cunoscut, ne-am mutat împreună şi mi-a fost teamă că statul împreună avea să-mi

afecteze stilul de muncă, dar nu a existat niciun conflict legat de felul în care fiecare dintre noi jongla cu programul de muncă şi cu relaţia.

O prietenă măritată mi-a spus odată că descoperise cum căsnicia era libertate, nu temniţă, ceea ce era la polul opus faţă de convingerile mele. Şi totuşi, când m-am căsătorit cu David, după ce mă declarasem clar împotriva căsătoriei aproape toată viaţa mea, am înţeles la ce se referea. Înainte de David, avusesem în general relaţii nesatisfăcătoare sau perioade în care căutam relaţii, care-mi consumaseră energia emoţională şi gândurile. Mi-am dat seama că asumarea unui angajament public şi legal faţă de David, prin căsătorie, mă eliberase ca să pot continua să mă ocup de alte zone ale vieţii mele – cea mai importantă dintre ele fiind scrisul.

Patru

fÄ“oĆąoer (engleza veche]
mÄ™rin (yoruba)
A ceathair (irlandeză)
vier (germană)
quatro (portugheză)

teatru, comunitate, spectacol, politică

Ĺži uite aşa, relaţiile mele cu bărbaţi în general nepotriviţi au venit şi au trecut până când mi-am găsit sufletul-pereche. Între timp, prieteniile mele cu femei – pe care mă puteam baza, solide, comunicative, capabile de apreciere – m-au susţinut şi m-au menţinut pe linia de plutire din punct de vedere emoţional şi invers.

Acum am prieteni bărbaţi şi femei, dar prietenele mele mi-au fost alături de cel mai mult timp, într-unul dintre cazuri timp de cincizeci de ani. Este o jumătate uimitoare de secol de prietenie. Mama a mers chiar mai departe – cea mai lungă prietenie a ei a durat optzeci şi trei de ani.

După ce am părăsit-o pe TMD şi înainte să-l cunosc pe David, mi-am petrecut ore întregi la telefon cu prietenele care erau în situaţii similar de nesatisfăcătoare cu bărbaţi. Ne-am deplâns soarta şi ne-am cerut una alteia sfaturi, disecând ce se întâmpla sau nu se întâmpla cu vieţile noastre amoroase. Mulţi dintre bărbaţii cu care aveam relaţii nu ni se confesau, erau analfabeţi emoţionali şi deveneau irascibili când încercam să-i facem să vorbească sincer. Trebuia să ghicim ce se întâmpla cu ei. Discuţiile pe care ar fi trebuit să le avem cu bărbaţii noştri – despre curentele opuse ale unor dorinţe contradictorii, despre nevoi nesatisfăcute, neînţelegeri şi dezamăgiri intuite – le purtam între noi.

Prin intermediul prieteniilor mele cu femei mi-am început cariera de profesionist în teatru. În 1982 am absolvit Colegiul Rose Bruford, după ce am urmat cursurile de Community Theatre Arts (CTA). Împreună cu Paulette Randall şi Patricia St Hilaire – două super colege din facultate – am fondat Theatre of Black Women, prima companie de acest gen din Marea Britanie. Dacă prietenia noastră nu ar fi constituit punctul de plecare al companiei, aceasta nu ar fi ajuns niciodată să existe.

Colegiul era plasat idilic într-o casă mare pe malul unui lac, într-un parc din Sidcup, şi avea un efectiv de aproximativ două sute de studenţi. Generaţia mea era alcătuită din aproximativ douăzeci şi patru de studenţi, cu remarcabila cifră de cinci femei de culoare printre aceştia. Acest lucru este ieşit din comun pentru o facultate de teatru, iar departamentul CTA mai era deosebit şi prin intenţia de a pregăti actori care aveau să creeze şi „teatre comunitare", termenul folosit pentru a descrie teatrul făcut de acele grupuri sociale care fuseseră excluse din curentul principal al artelor dramatice, un teatru pentru ele şi despre ele.

Cei trei ani petrecuţi acolo mi-au făurit identitatea feministă deoarece am avut ocazia de a lucra cu personalităţi feministe din lumea teatrului, deschizătoare de drumuri, multe dintre ele activând în companii teatrale ale femeilor, în care fuseseră cofondatoare. Fugeau direct de la propriile lor producţii teatrale ca să ne coordoneze în spectacolele noastre, să promoveze noua generaţie.

La începutul anilor mei de studenţie, arătam chiar delicat, cu părul despărţit în codiţe lungi, împodobite cu mărgele colorate care tremurau şi zornăiau de fiecare dată când mişcăm capul, dar am absolvit arătând ca o tipă dură. Sau cel puţin asta arată fotografia cu clasa din ultimul an. De fapt nu eram o lesbiană dură, pentru că ştiam câteva şi, credeţi-mă, eram „femme" prin comparaţie cu ele. Oricum, aceşti termeni binari, „tipă" şi „femme", erau deja pe cale de dispariţie, deoarece sexualitatea era din ce în ce mai mult percepută mai degrabă fluid decât static.

Cursurile au fost de asemenea formatoare pentru identitatea mea de femeie de culoare pentru că, prima oară în viaţa mea, aveam ocazia să cunosc alte femei de culoare decât surorile mele.

Şcolile de artă dramatică sunt laboratoare intense care solicită un nivel ridicat de auto-chestionare şi interogare de grup. Dintr-un anumit punct de vedere, şinele neanalizat este descompus ca să-l poţi reconstrui pornind de la o înţelegere mai profundă a cine eşti, ceea ce îţi permite, totodată, să creezi personaje convingătoare – sau cel puţin aşa spune teoria. Prezenţa era zilnică şi obligatorie, iar cursurile erau în totalitate practice. Nu stăteam în amfiteatre, ci aveam un program aglomerat de workshopuri despre mişcare şi voce, actorie şi elaborare de rol, repetiţii şi producţii. Noi, studenţii, ne petreceam toată ziua interacţionând unii cu alţii şi ajungând să ne cunoaştem în detaliu. În consecinţă, prieteniile profunde se legau rapid.

Paulette şi Patricia aveau personalităţi mai puternice decât a mea – mai sigure pe ele şi mai locvace, cu un simţ al umorului rafinat. Eu eram mai tăcută, suficient cât să mă descrie colegii ca fiind „relaxată, calmă şi controlată”. Asta a fost o surpriză pentru mine deoarece era în contrast cu felul în care mă simţeam pe dinăuntru. Eram în pragul maturităţii şi încă mă căutam, ca toţi ceilalţi.

Paulette era o glumeaţă super amuzantă şi plină de viaţă, în timp ce Patricia era un lider carismatic care putea să se convingă şi pe sine, şi pe alţii de orice. Crescuseră în familii de caraibi şi erau mult mai ancorate în culturile părinţilor lor.

Primele petreceri afro-caraibe la care am participat au fost în casa familiei lui Paulette din Clapham, sufrageria fiind eliberată pentru dans, muzica reggae şi soul bubuind din boxe şi mâncarea jamaicană delicioasă bolborosind pe aragazul din bucătărie. Patricia era din Hackney, unde părea să ştie toţi negrii din zonă. „Eşti bine?” era modul ei de a saluta când treceam pe lângă oameni pe stradă şi „pe curând” spunea la despărţire. Dacă nu ştia o persoană de culoare, o saluta cu „semnul din cap pentru negri” – o

ridicare subtilă a capului. Salutarea străinilor era ceva nou pentru mine, iar ideea de a comunica solidaritate cu un gest din cap a fost o revelație. Curând, am adoptat-o şi eu, ceea ce m-a făcut să simt că fac parte din comunitate. Fata de la „White Woolwich" a apreciat faptul că eram familiarizată cu acest cod secret.

Aceasta era o lume nouă pentru mine şi eram uimită de nivelul de imersiune al lui Paulette şi al Patriciei în comunitățile de negri, când eu fusesem crescută aşa de diferit. Am învățat mult de la ele.

Timp de trei ani, mi-am dezvoltat abilitățile de actor şi de om de teatru, am jucat în piese şi am făcut cercetare scriind în grup texte dramatice despre subiecte esențiale, cum ar fi lipsa unui adăpost. Asta a presupus vizitarea unui hostel pentru femei fără adăpost din Greek Street în Soho. Am fost îngrozită de mizeria de dimensiuni dickensiene. Acum este un club privat.

Dacă aş fi urmat alte cursuri de teatru, care s-ar fi concentrat doar pe abilitățile de actor şi nu pe cele de creare ale unui teatru, m-aş fi format într-o meserie în care opțiunile disponibile pentru mine ca actor de culoare, mai exact ca actriță de culoare, şi, ca să fim sinceri, ca actriță de orice rasă, erau foarte limitate. Probabil că aş fi renunțat destul de repede la meserie. În schimb, m-am simțit echipată să îmi asum provocarea de a-mi crea propria companie dramatică împreună cu prietenele.

La un colegiu de teatru mai tradițional aş fi fost probabil distribuită în roluri minore – soarta multora dintre actrițele de culoare şi asiatice pe care le cunosc, chiar şi, din păcate, până de curând şi poate şi în ziua de azi. Totuşi, am primit roluri provocatoare pe care să le joc, cum ar fi Lady Macbeth şi Mack Şişul în Opera de trei parale – pentru care am cântat din gură şi la saxofon – ambele foarte prost.

Era inevitabil ca noi, cele cinci femei de culoare, să colaborăm pentru a explora rasa şi genul pe care le reprezentam. Am conceput o piesă denumită Coping[24], o explorare a relației femeilor de culoare cu bărbații de culoare. A fost pusă în scenă de o regizoare de culoare care fusese cooptată special pentru noi. Am mers în turneu cu Coping în săli de spectacol ale comunității şi asta ne-a confirmat că exista o cerere de teatru care să exploreze pluralitatea poveştilor femeilor.

La puțin timp după absolvire, Patricia şi cu mine am huiduit una dintre producțiile acelei regizoare la un teatru din Londra deoarece protestam împotriva descrierii stereotipe a unui personaj homosexual. Evident că modul în care ne-am comportat a fost o trădare oribilă. De ce să huiduieşti piesa unei alte femei de culoare, mai ales a uneia care ne fusese un mentor atât de amabil? Dacă eram nemulțumite, ar fi trebuit să vorbim cu ea în particular.

Acum îmi dau seama că feminismul meu, când eram tânără, era unul foarte superficial. Eram posedată de fervoarea celui renăscut şi deprinsesem retorica, dar nu mă analizasem încă suficient ca să pot trăi prin valorile mele şi în conformitate cu ele. Urma să îmi dezvolt o înțelegere mai profundă a feminismului în decursul anilor. Dacă ar fi existat platformele sociale când aveam douăzeci de ani, probabil că aş fi fost una dintre cei pe care-i numesc „Lupii turbați ai Twittersferei", luându-mă de oricine nu era de acord cu politica mea şi refuzând să accept vreo nuanță. Eram enervată din cauza nedreptăților societății, neclintită în convingerile mele politice şi cocoțată la un nivel înalt de probitate morală. Twitter este platforma perfectă pentru cei veşnic ultragiați, care vor să-şi exprime opinii prin afirmații

[24] *Cum să faci față*(n. Tr.).

scurte, fără să trebuiască să intre în discuții concrete sau să-şi susțină punctul de vedere. Cu toate acestea, în ziua de azi, când oamenii sunt traşi la răspundere pentru postări pe platformele sociale făcute când erau mai tineri, chiar îmi pare rău pentru ei. Cu toții creştem, toți putem să ne schimbăm.

*

În ultimul nostru semestru la şcoala de teatru, eu cu Patricia şi Paulette am pus în scenă mici scenete teatrale la „Black Writers Festival”[25] de la Royal Court Theatre. Eram entuziasmate pentru că fuseserăm alese să ne fie jucate piesele la un teatru aşa de important. A mea era un poem dramatic multivocal denumit *Moving Through*[26], pe care-l pot descrie doar ca pe o dramă în versuri despre maturizare, bazată pe copilăria mea. Piesa lui Paulette, *Fishing*[27], se concentra pe două adolescente, iar *Just Another Day*[28] a Patriciei dramatiza relația dintre o mamă şi o fiică.

Cu toate acestea, festivalul de la Royal Court nu însemna că exista neapărat un climat teatral mai incluziv şi, în timp ce noi, trei femei, aşteptam cu nerăbdare să terminăm colegiul, viitorul arăta sumbru. Ştiam că femeile de culoare erau rareori distribuite în producții – de teatru, televiziune, film – şi, dacă erau, rolurile se dovedeau adesea marginale şi înjositoare. Asta se întâmpla cu zeci de ani înainte ca un casting neutru față de culoare şi gen să devină practica normală în toată industria şi să o revoluționeze. Eram prea

---

[25] Festivalul Scriitorilor de Culoare (n. Tr.).

[26] *Mergând mai departe(n.* Tr.).

[27] *La pescuit* (n. Tr.).

[28] *Doar încă o zi (*n. Tr.).

conştiente din punct de vedere politic de problemele pe care le implica reprezentarea greşită a femeilor de culoare ca să ne dorim să ne expunem pe piaţa actorilor şi, ca să fiu sinceră, eram prea pline de noi şi vreau ca asta să sune cât se poate de auto-encomiastic. Toate femeile tinere ar trebui să fie pline de ele însele, să simtă că au puterea de a-şi crea viitorul pe care şi-l doresc.

Theatre of Black Women, denumirea în sine enunţând o idee îndrăzneaţă cu privire la proprietar şi intenţie, a fost soluţia noastră pentru a ne modela propriul destin şi a face ca vocile femeilor negre să fie auzite în teatru. Fusesem antrenate să gândim dincolo de interesele noastre, să fim actriţe generoase şi creatoare de teatru, aşa că, deşi ne doream o platformă pentru a ne exprima creativitatea, eram de asemenea dedicate ideii de a face ceva diferit în comunitatea noastră.

Prima noastră reprezentaţie a fost o invitaţie la un festival internaţional de teatru al femeilor, de la Melkweg, din Amsterdam, în 1982, exact festivalul unde am cunoscut-o pe ex. Am scris şi jucat în trei spectacole-monolog care au mers bine şi m-am simţit extraordinar să fiu înconjurată de atât de multe femei puternice, creatoare de teatru. Am revenit acasă pentru a conduce compania, dar, deşi fuseserăm pregătite să jucăm şi să scriem pentru teatru, nu aveam nicio abilitate de afaceri sau management al artelor. Lucram în echipă, descurcându-ne pe parcurs, strângând fonduri, gestionând bugete şi liberi profesionişti şi producând spectacole.

Atunci locuiam în New Cross, dar curând m-am mutat în Islington. Paulette a părăsit destul de repede compania pentru a deveni regizoare de teatru în pregătire la Royal Court şi de atunci a avut o carieră lungă ca regizoare de teatru şi televiziune.

Primele noastre piese complete au fost drame psihologice: Silhouette (1983), care se axa pe întâlnirea unei femei contemporane de rasă mixtă cu una care murise ca sclavă în Caraibe cu două sute de ani în urmă, şi Pyeyucca (1984), despre o femeie reprimată al cărei alter ego rebel este înfăţişat pe scenă de un personaj pe nume Pyeyucca.

Eu şi Patricia am lucrat împreună la aceste scenarii, amânându-le până în ultima clipă deoarece sarcina părea teribilă: spectacolul primise finanţare, spaţiul de repetiţii şi echipa de producţie erau antamate şi urma un turneu de şase luni care fusese comunicat public. Aveam nevoie doar de scenariu!

Îmi aduc aminte de panica pe care am simţit-o când m-am confruntat cu un termen-limită, dar cred de asemenea că aveam nevoie să simt o presiune extremă pentru a produce textul. Mai pot şi azi să fiu aşa – nu când scriu un text lung, cum ar fi o carte sau un eseu lung, dar funcţionează în cazul articolelor mai scurte. Pot să am săptămâni întregi la dispoziţie ca să livrez, dar mă apuc de el doar cu câteva ore înainte de termenul-limită.

Producţiile noastre erau caracterizate de un amestec experimental de poezie dramatică, scenografii minimaliste, mişcare şi muzică – un colaj teatral, un teatru-poezie. Eram hotărâte să nu respectăm niciuna dintre convenţiile stabilite de predecesorii noştri în Regatul Unit pentru că, de fapt, nu îi percepeam ca modele. Voiam să creăm teatru care să se potrivească cu poveştile pe care doream să le spunem, inspirate de celebrul „poem coregrafic” al scriitoarei afro-americane Ntozake Shange, pe care-l văzusem când fusese adus de pe Broadway în West End, în 1979. Pe măsură ce compania creştea, am angajat scriitori noi, ca de exemplu pe Jackie Kay cu prima ei piesă, Chiaroscuro (1986).

*

Conducerea unui teatru al femeilor de culoare necesita o anumită îndrăzneală şi încăpăţânare din partea celor implicaţi. Vocea mea politică s-a dezvoltat prima oară în timpul acestor ani de teatru, când eram angrenate în conflictul de lungă durată cu forţele care nu doreau ca noi să existăm. În teatru, ca şi în alte meserii, oamenii se feresc să-şi articuleze opoziţia faţă de inegalităţile legate de rasă, gen şi sexualitate pentru că le-ar putea afecta carierele. Actorii, mai ales, sunt dependenţi de păstrarea relaţiilor şi reputaţiilor bune pentru a-şi găsi de lucru într-o profesie atât de precară. Cum eu şi Patricia eram la cârma propriei noastre companii, nu ne păsa dacă rupeam legături. Eram transparente în credinţele noastre politice feministe şi spuneam ce gândeam când era necesar şi decisiv. Când am fost criticate pentru „separatism”, am replicat că sistemul nostru cultural îi punea pe primul loc pe bărbaţi, apoi pe femeile albe şi că aşa-numitul nostru separatism era, de fapt, o reacţie la cel al lor. (Oricum, chiar lucram cu bărbaţi şi cu albi, în principal în spatele scenei.)

Comunitatea artistică de care aparţineam avea femeile în centrul ei. Compania nu era una colectivă, dar eram conectate la o comunitate mai largă, aşa că nu ne simţeam izolate. Deşi eram marginalizate ca femei de culoare când ne aflam în spaţii comune cu feministe albe sau în contexte predominant masculine, în propria noastră companie eram în centrul tuturor lucrurilor.

În 1986, Patricia a plecat spre noi zări: scriind pentru operă şi dans şi devenind coach, trainer şi lucrând în resurse umane. Deja la momentul acela nu mai scriam şi nici nu mai jucam pentru companie, îmi petreceam zilele administrând activitatea. Trăiam cu TMD, scriind poezie noaptea târziu şi fiind absorbită în vortexul ei. Când o cerere importantă de finanţare în domeniul artelor mi-a fost

respinsă, am renunțat la companie. Aş fi putut continua să mă lupt pentru fonduri, dar mă săturasem.

Theatre of Black Women făcuse parte dintr-o asociație cu peste treizeci şi cinci de companii de teatru de culoare şi asiatice care au apărut în anii 1980, hotărâte să schimbe cultura dramatică. La finalul anilor 1990, deja cele mai multe dintre aceste companii dispăruseră – din cauza lipsei de finanțare sau a epuizării principalilor actori, sau pentru că aceştia găsiseră o cultură artistică de masă mai receptivă la talentele lor. Multe dintre persoanele care şi-au început carierele în aceste companii au plecat să lucreze în televiziune, teatru şi film.

Formarea companiei a presupus asumarea controlului asupra practicii noastre artistice, de la concepție şi până la livrare. Ca femei tinere la începutul unei cariere în domeniul artistic, nu am aşteptat să fim alese, am făcut ca lucrurile să se întâmple pentru noi şi comunitatea noastră. Am scos la iveală şi reimaginat poveşti şi am explorat perspective, culturi şi poveşti care poziționau periferia în centru.

Dar acum vreau să vă duc şi mai mult înapoi în timp, în 1972, când a început, de fapt, legătura mea cu teatrul...

În anul acela, la doisprezece ani, am intrat prima oară în Stage Centre, o biserică desacralizată din apropierea casei mele, unde era localizat Young People's Theatre[29] din Greenwich (acum Tramshed). Momentul acela mi-a schimbat cursul vieții pentru că a fost introducerea mea în domeniul artelor. Până la momentul acela, nu fusesem niciodată la teatru, deşi văzusem patru filme la cinematograf: Mary Poppins, Sunetul muzicii, Chitty Chitty Bang Bang şi Bambi (dacă tot vă întrebați care).

---

[29] Teatrul celor Tineri (n. Tr.).

De fapt, drumul la Stage Centre nu a fost pentru mine; m-am dus acolo ca să o susțin pe una dintre surorile mele care fusese dornică să participe, dar care s-a dovedit a fi prea timidă ca să se implice, ascunzându-se în toaletă toată seara. Eu m-am implicat imediat, mi-a plăcut să alerg în cerc prefăcându-mă că sunt diverse animale, mi-am făcut repede prieteni şi mi-am petrecut restul copilăriei participând la workshopuri acolo în fiecare săptămână, ceea ce a necesitat un efort financiar cu o valoare nominală pe care ne-o puteam permite. O dată pe an, puneam în scenă o piesă pentru public. Majoritatea copiilor nu voiau să se facă actori, spre deosebire de cei care mergeau la o şcoală de teatru sau una dramatică, dar participau pentru că era un mod interesant şi plăcut de a-şi petrece timpul. Tata credea că e un loc sigur unde participau copii drăguți, motiv pentru care mi s-a permis să merg acolo, deşi în general era foarte reticent să ne lase să mergem pe undeva. Da, era plin de copii drăguți, dar nu a avut nici cea mai vagă idee că de la vârsta de treisprezece ani mă opream pe drum la o cârciumă pentru o jumătate de bere şi o țigară cu prietenii înainte să mă duc acasă. Pe atunci, nimeni nu le punea întrebări copiilor minori care beau, mai ales dacă erai înalt şi păreai mai mare.

În cea mai mare parte a timpului pe care l-am petrecut acolo, am fost singurul copil negru, dar părea ceva nesemnificativ. Nimeni nu mă trata diferit de cum se purtau cu ceilalți. Dacă eşti tratat la fel, atunci culoarea pielii tale este doar atât – o culoare. Făceam pur şi simplu parte din trupă şi eram acceptată. Din multe puncte de vedere, era un paradis pentru outsideri, un loc protejat unde ne adunam laolaltă, ştiind că nu se aştepta nimeni să ne comportăm conform normelor societății, puteam fi noi înşine fără teama că vom fi luați peste picior sau făcuți să ne simțim ca şi cum am fi fost ciudați.

Participau copii din toate clasele sociale şi, în general, ne înţelegeam fără ca aceste bariere să se interpună între noi, din ce-mi dădeam eu seama. Se întâmpla rar ca un copil să se poarte urât cu altul. Chiar îmi aduc aminte de o fată foarte înţepată care a apărut cu un grup de prieteni la fel de „preţioşi"; m-au ironizat într-o sesiune de brainstorming în care trebuia să venim cu idei de improvizaţie. E uimitor ce face o scurtă călătorie în timp când vine vorba de scrierea acestei cărţi – deodată am din nou treisprezece ani şi-mi aduc aminte înţepătura pe care am simţit-o când fata mi-a spus, pe tonul ei plictisit şi arogant, că ideile mele, de care fusesem foarte entuziasmată, erau de fapt nişte mari aiureli. Din fericire, ea a fost excepţia şi nu a mai venit, deşi cuvintele ei au rămas cu mine.

Dacă mă gândesc la întâmplarea asta, a fost probabil prima şi poate ultima oară când am fost făcută să mă simt inferioară acolo.

Îmi aduc aminte că mă încadram în peisaj, dar, când au ieşit de curând la iveală fotografii de la spectacole, am văzut că primisem roluri bune care mă puneau în centrul atenţiei. Nu aşa îmi aduc aminte că s-a întâmplat, dar fotografiile sunt dovada. Ah, cât de nestatornică e memoria! Oricum, îmi imaginez cum copilul mijlociu din mine s-a bucurat de atenţie.

Când aveam paisprezece ani, John Baraldi a venit la Young People's Theatre şi a transformat vieţile atât de multora dintre noi cu atitudinea pozitivă şi cu energia lui. Purtând salopete şi saboţi, care ni se păreau că arată foarte mişto, un stil pe care ulterior l-am imitat, a mers în turneu cu noi cu o piesă în Derbyshire. A fost doar un weekend, dar mi-a plăcut mult libertatea de a fi prima oară departe de casă şi împreună cu prietenii. Am stat până noaptea târziu la o petrecere, iar eu şi prietena mea Jenny Le Merle am învăţat cum să „dansăm cu mâinile" după ce ne-am uitat la

un tip „grozav” care făcea aceste mişcări subtile de unduire cu mâinile în timp ce corpul lui era relativ nemişcat. Ni s-a părut că arată chiar unic şi ne-am întors cu chestia asta la Londra. Timp de câțiva ani după aceea, dansam mereu cu mâinile la petreceri, simțindu-ne puțin superioare față de „cei care dansau cu tot corpul”. Nu ne-am pus niciodată problema de ce stilul acela nu a prins la public.

În vara fierbinte când am împlinit şaisprezece ani, John ne-a dus în turneu în Tornsberg, în Norvegia, chestia cea mai extraordinară care mi se întâmplase vreodată până atunci, înainte de asta, singura mea vizită în străinătate fusese o excursie de o zi cu feribotul în Boulogne, Franța. Lată-ne – doisprezece adolescenți plecând departe de casă, cu trenuri, bărci şi traversând Danemarca – simțindu-ne liberi şi comportându-ne cât de sălbatic ni se permitea.

În Tonsberg, eu şi Jenny am stat cu o fată de vârsta noastră în casa de lemn încăpătoare a familiei ei, ceea ce mi s-a părut fascinant deoarece până atunci nu văzusem decât case din cărămidă. Mai aveau şi două maşini parcate în față, ceea ce o făcea să pară foarte bogată. În ziua de azi, o familie cu două maşini e ceva cât se poate de normal în Regatul Unit, dar pe atunci nu era aşa. De fapt, când mă uit la fotografiile cu străzi rezidențiale de la începutul anilor 1970, inclusiv la cele cu strada pe care se afla casa copilăriei mele, aproape că nu există maşini în fața caselor.

Totul era aşa de exotic în Norvegia – mic-dejunurile smorgasbord[30], laptele în recipiente de carton în loc de sticle, suc de fructe adevărat în loc de nectar, şi-mi plăceau interioarele scandinave, stilate, minimaliste. La momentul acela, influența Habitat[31] nu trecuse dincolo de Chelsea, şi

[30] Mic-dejun în stil bufet (n. Tr.).

[31] Magazin de design interior (n. Tr.)

aveau să mai treacă încă zece ani înainte ca moda tapițeriilor florale să înceapă să fie demontată de IKEA. Am fost uimită de cât de multe blonde erau în Norvegia, în timp ce norvegienii au fost şocați de părul meu, mângâindu-mi uimiți podoaba capilară afro. Mi-au plăcut mult câmpiile şi fiordurile extraordinare, petrecerile din pădure, în jurul unui foc de tabără, la care participam târziu noaptea strecurându-ne afară pe ferestrele gazdei noastre, piesa pe care am jucat-o pe un vârf de deal printre nişte ruine antice în timp ce apunea soarele.

Setea mea de călătorii internaționale, pe care m-am apucat să mi-o satisfac după ce am împlinit douăzeci de ani, a început cu această excursie, prima mea experiență adevărată cu o cultură străină.

Intrând în „casta artiştilor" prin intermediul Young People's Theatre, am început să mă îmbrac într-un stil flamboaiant care, odată ce am împlinit şaisprezece ani, reflecta spiritul rebel pe care îl emanam cu intensitatea unui val de neoprit. Îmi asumam acum din proprie voință statutul de outsider şi mă îndepărtam de identitatea copilului conştient de sine care privea mai degrabă în jos, spre asfalt, decât în față sau care mergea cu capul într-o carte în drumul spre şcoală şi mă îndreptam spre o identitate de exhibiționist vestimentar care îşi afirma personalitatea vizual şi răspicat. Teatrul şi actoria m-au făcut să fiu hotărâtă să mă exprim într-o cultură în care femeile trebuiau să se conformeze, iar, dacă ieşeam în evidență, trebuia ca asta să se întâmple ca obiect al dorinței masculine – o frumusețe sexualizată care „oprea maşinile pe stradă", nu ca o persoană care doar disprețuia codurile vestimentare „feminine" uniformizante. În anii 1970, femeile de culoare aveau tendința să se îmbrace într-un stil conservator – fuste, bluze, sacouri, pantofi cumințI – pentru a arăta respectabile, acceptabile. Dar ideea era că

niciodată nu aveam să fim asimilate, nu atunci. Aveam culoarea greşită a pielii.

În ultimii doi ani petrecuți la şcoală, la Eltham Hill Girls', în clasa a şasea, aveam voie să renunțăm la uniformă şi să ne îmbrăcăm cu hainele noastre. Am început să mă prezint în haine făcute de mine, deoarece bunica şi una dintre surorile ei mă învățaseră să tricotez, să cos şi să croşetez când eram mai mică. Cam ca şi cu piesele şi cărțile pe care aveam să le scriu într-o zi, am hotărât să creez lucrul de care m-am convins să aveam nevoie în viață. În cazul acesta, piesa de rezistență era o haină lungă, tricotată, cu dungi, un pulover tricotat în dungi de mai multe culori, o eşarfă în multe culori, o bască roşie pusă într-o parte peste tunsoarea mea afro, şosete tricotate cu model „Inca" şi o fustă de blugi cumpărată de la magazin, toate încununate de pantofi albi cu şireturi. (Poate că şosetele erau puțin cam mult.)

Mama unei prietene mi-a sugerat să-mi potolesc puțin stilul vestimentar uşchit pentru că mă scotea prea mult în evidență; aş fi fost o țintă pentru rasişti. I-am râs în față, cam cum fac şi acum cu sfaturile proaste. Nu aveam de gând să devin mai puțin decât cine eram – să devin invizibilă – ca să încerc să am o viață fără riscuri.

Am locuit pe aceeaşi stradă cu George O'Dowd înainte să devină starul pop Boy George, al cărui stil androgin era minunat de excentric. Nu ne-am cunoscut niciodată, dar părinții noştri se ştiau. David Bowie, care a crescut în apropiere de şcoala gimnazială la care am mers, în Eltham, făcea pe atunci senzație cu stilul lui androgin spectaculos de şocant. Acum îmi pot da seama că, asemenea lor, fiind un copil din suburbii, trăind departe de locurile pe atunci la modă din King's Road şi Carnaby Street, voiam să afirm unde îmi doream să mă poziționez în societate. În cazul meu, în loc să încerc să fac pe placul domnului şi doamnei

Suburbia cu ai lor 2,4 copii, care impuneau un „standard de perfecțiune” la nivelul căruia nu mă puteam ridica, hainele mele erau o demonstrație vestimentară a direcției ambiției mele: făceam lucruri importante şi abia aşteptam să mă îndepărtez cât mai mult de ei.

Oricine s-ar fi uitat la mine atunci ar fi ştiut că tânăra aceea nu se pregătea pentru vreun job unde să fie obligată să meargă îmbrăcată în nişte haine de birou. Era evident că mă pregăteam să lucrez în domeniul artistic, iar ideea de a lucra într-un birou mi-ar fi inspirat gânduri sinucigaşe. Nu cu mult timp în urmă, una dintre surorile mele m-a întrebat de ce naiba mă îmbrăcam ca să ies în evidență în adolescență, când în toată copilăria noastră accentul fusese pus pe încercarea de a ne integra. Am avut răspunsul pregătit, dar am fost surprinsă că nu discutasem niciodată despre asta.

Consider că este meritul teatrului pentru tineret că mi-a lărgit orizontul în toate felurile posibile. Nu doar că m-a familiarizat cu domeniul artistic, ci mi-a stimulat şi individualitatea, empatia şi imaginația într-un mediu colectiv, colegial şi non-competitiv, dezvoltându-mi stima de sine, încrederea în mine şi capacitatea de autocunoaştere. În plus, eram încurajați să gândim cu mințile noastre – spre deosebire de Biserica Catolică în care crescusem, unde eram obligați să avem o credință oarbă şi supunere față de o prezență invizibilă sau altminteri aveam să fim blestemați să ardem etern în flăcările iadului; sau de şcoală, unde profesoara noastră de engleză a subliniat că felul ei de a interpreta o operă literară era singurul corect, aşa că, pentru a avea rezultate bune la oră, trebuia să ghicim ce părere avea despre o poezie, în loc să venim cu ideile noastre. Iar dacă deveneam puțin de nestăpânit la teatrul pentru tineret, ni se vorbea respectuos, spre deosebire de cum era acasă, unde trăiam cu spaima pedepsei corporale.

Prin intermediul teatrului pentru tineret, am devenit un spectator avid de teatru, o pasiune care a rămas vie. Pot să-mi aduc aminte de toate femeile de culoare pe care le-am văzut în spectacole pe scenă în anii adolescenței mele. Erau atât de puține. Cleo Sylvestre într-o producție a Bubble Theatre la Blackheath Common, în 1973, a fost prima, urmată de actrița germană Miriam Goldschmidt în spectacolul celebru al lui Peter Brook, *The Ik,* la Roundhouse, în 1975; cam tot atunci am văzut-o pe Brenda Arnau într-un spectacol de music-hall, cu piesa *Two Gentlemen of Verona*[32]*,* în West End.

Aceste actrițe m-au făcut să-mi dau seama că o carieră dramatică era ceva la care puteam aspira, cu atât mai mult cu cât toate erau de rasă mixtă – deşi motivul pentru care nu erau mai închise la culoare era consecința discriminării împotriva celor cu pielea mai neagră. Până de curând, actrițelor negre cu pielea mai întunecată le era mai greu să fie distribuite în roluri decât celor cu pielea mai deschisă la culoare.

Când la şcoala mea s-a organizat un nou club dramatic, a fost clar că aveam să mă înscriu şi curând am devenit o lumină călăuzitoare, alături de prietena mea Hilary Smith. M-am simțit în largul meu când am avut ocazia să joc rolul Căpitanului Pisică în Under Milk Wood de Dylan Thomas, o piesă pe care am iubit-o pentru simfonia vocilor poetice care se manifestau pe rând, surprinzând fragmente din viețile galeze obişnuite dintr-un sătuc de pescari. M-am simțit puternică jucând rolul Căpitanului în fața unei audiențe care îmi sorbea fiecare cuvânt. Aveam aprobarea lor şi m-am simțit auzită, chiar dacă nu erau cuvintele mele.

---

32 Spectacol bazat pe piesa de tinerețe a lui William Shakespeare, *Cei doi tineri din Verona* (n. Tr.).

Când am interpretat limbajul şi ritmurile piesei Under Milk Wood, am încercat să descopăr emoţii care să pară autentice, chiar dacă probabil nu erau, de vreme ce eram o londoneză de paisprezece ani care încerca să pară un bătrân căpitan galez, cu tot cu accentul specific. Nu doar că îmi exploram emoţiile la o vârstă când este destul de dificil pentru copii chiar şi numai să le experimenteze, dar o făceam şi într-un mediu intens, riscant, unde aveam să fiu evaluată – pozitiv, în acest caz. Chiar şi directoarea, o prezenţă distantă, îmbrăcată la costum, care era persoana cu statutul cel mai ridicat din viaţa mea, m-a lăudat pentru joc. Asta a fost suficient; pentru prima oară mi-am dat seama că aş putea să fiu bună la ceva, o senzaţie atât de ameţitoare încât am hotărât să mă fac actriţă, o ambiţie pe care mi-am urmărit-o cu încăpăţânare.

În următorul spectacol de la şcoală, am primit rolul lui Demetrius din Visul unei nopţi de vară. Rolul pe care îl simţisem că trebuia să fie al meu – cel al lui Oberon cel puternic, Regele Zânelor – i-a fost dat lui Hilary, care recunosc că a fost uimitoare în el. Dar consecinţa a fost că am stat îmbufnată pe toată perioada repetiţiilor şi, mi-e ruşine să spun, în timpul spectacolului. Evident, o atitudine de divă ţâfnoasă.

În timpul acestor ani ai adolescenţei, am făcut trecerea de la cineva care de mult timp fusese fascinată de vieţile altor persoane citind romane, la o persoană care, prin actorie, încerca să se metamorfozeze în alţi oameni, ceea ce avea să ducă la dorinţa de a locui în vieţi care nu erau ale mele, devenind eu însămi o scriitoare de ficţiune.

Mi-am petrecut următorii zece ani, până pe la douăzeci şi cinci, jucând, şi-mi dau seama acum că, atunci când joci roluri scrise, le absorbi într-un mod diferit faţă de atunci când doar citeşti în tăcere cuvintele sau chiar şi cu voce tare. Când devii personaje, le descoperi adevărurile şi le

comunici, de obicei în contextul relației tale cu alți actori în repetiții şi spectacole, faci parte dintr-un proces alchimic în care şinele pe care-l cunoşti şi şinele care devii prin joc sunt integrate şi conectate emoțional. Când faci asta în fața unui public, experiența poate fi benefică pentru ambele părți, iar vibrațiile transmise de sala de spectacol pot fi electrizante.

Ca povestitoare, sunt mereu atrasă de nevoia de a înțelege şi de a reda psihologia umană şi de a locui în viețile personajelor mele, de a le simți din interior, cam cum făceam ca actriță. Ca romancieră, am înclinat spre narațiuni la persoana întâi şi spre dezvoltarea abilităților necesare de ventriloc ca să aduc personajele la viață. Acest lucru are, în primul rând, rădăcini în perioada când am fost actriță, şi ulterior când am devenit o persoană care şi-a scris şi jucat propriile scenarii. Unificarea actului scrierii cu cel al jocului actoricesc mi-a îmbogățit înțelegerea posibilităților de caracterizare din ficțiune, care rezistă până în ziua de azi.

În plus, teatrul mi-a oferit o pasiune, o concentrare şi un simț al direcției pentru viitorul meu. Niciodată nu am fost o tânără care să nu ştie ce vrea să facă în viața de adult. Teatrul pentru tineret mi-a oferit de asemenea un antidot pentru etosul cultural rigid al şcolii conformiste, care era aliénant pentru aceia dintre noi care nu puteam niciodată să ne încadrăm în sistem, chiar dacă încercam.

Când aveam cincisprezece ani, o fată din clasa mea a făcut un proiect de cercetare în sociologie pentru şcoală, în cadrul căruia le-a întrebat pe toate fetele din clasă dacă ar dori să locuiască lângă o familie „de culoare”. A venit veselă la mine să mă informeze că 50% dintre colegele mele spuseseră că nu ar vrea asta. N-am uitat niciodată mesajul şi nici mesagerul. Fetele din şcoala mea erau bine crescute şi niciodată nu s-ar fi purtat într-un mod evident rasist față de mine şi nu mi-a fost vreodată greu să-mi fac prietene, dar asta mi-a clarificat faptul că rasismul fierbea

înăbuşit dedesubt. Dacă nu ar fi existat acel sondaj, nu aş fi ştiut sigur. Ca o persoană care crescuse într-o casă atacată de cei al căror rasism se manifesta violent, a fost un memento al faptului că majoritatea colegilor mei îi percepeau pe oamenii de culoare ca fiind indezirabili. Am simțit asta ca pe o respingere în masă din partea colegilor.

Cu toate acestea, sinele meu adult înțelege că atitudinile lor fuseseră formate de presa care cultiva atitudini negative față de oamenii de culoare, fără ca ele să fie sancționate, mai ales înainte ca rasismul să devină o infracțiune în 1976. Eltham era o zonă cu albi; majoritatea fetelor avuseseră probabil relații doar cu albi sau nu ştiau destui oameni de culoare ca să-şi formeze propriile păreri.

Ca adolescentă, chiar îmi aduc aminte că eram percepută ca fiind excepția de la regula rasistă atunci când stereotipurile legate de negri ieşeau la iveală în discuții. Mi se spunea că sunt diferită, că nu eram la fel ca toți ceilalți „colorați", doar pentru că mă cunoşteau personal.

Cam tot în acea perioadă am trăit o altă respingere, care mi-a afectat planurile de carieră. Imediat cum am auzit de National Youth Theatre[33] (NYT), am vrut să devin membră, fiind una dintre etapele fireşti după teatrul local pentru tineret. La finalul anilor 1970 am participat la o audiție, fără succes, şi, deoarece eram *convinsă* că greşiseră, m-am dus din nou la o altă audiție, cu acelaşi rezultat. Aş fi încercat a treia oară, dar deja mergeam la audiții pentru şcoala de teatru. Era începutul unei strategii prin intermediul căreia chiar voiam să realizez ceva pentru cariera mea, nu am renunțat să trimit aplicații în acest scop, fie încercând să fiu acceptată la şcoli dramatice, fie căutând editori, solicitând burse artistice sau căutând să atrag atenția asupra primelor mele cărți.

---

[33] Teatrul Național pentru Tineret (n. Tr.).

Refuzul de a accepta un răspuns negativ este o atitudine pe care am transmis-o mai departe tinerilor cărora le predau, mai ales celor care sunt atât de distruşi de o singură respingere din partea unui editor, încât hotărăsc să nu mai scrie. Le relatez poveşti despre scriitori care primesc o mulțime de răspunsuri negative înainte de a obține un contract de publicare.

Am cunoscut studenți care au hotărât să renunțe la visul de a scrie pentru că nu au obținut un 10 la disertația pentru diploma de Scriere creativă. (Le spun că am luat un 5 la cursul de Literatură Engleză.) Un adolescent genial din clasa muncitoare, dintr-o familie caraibă, voia să facă facultatea la Oxford, a fost respins şi, nefericit, s-a mulțumit să meargă la a doua facultate de pe listă. Am fost singura voce care l-a încurajat să aplice din nou în anul următor, când alții îi plângeau de milă pentru „eşec". Mă bucur să spun că m-a ascultat, a ales un alt subiect, a fost acceptat şi s-a descurcat bine.

Aceia dintre noi care nu am trecut uşor prin viețile noastre la început şi am învățat să nu renunțăm niciodată suntem obligați să-i îndrumăm pe cei tineri cum să facă la fel. În cazul celor care au mers la şcoli de elită şi au trăit în medii pe care le-au folosit ca o trambulină pentru universități şi meserii de top,
Cunoştințele lor din interior sunt neprețuite când vine vorba de îndrumarea celor care se maturizează fără aceste privilegii. Sunt mare fan al activităților de mentorat şi-mi doresc ca mai multe persoane să se ocupe de asta.

Ceea ce nu am conştientizat acum mulți ani a fost că NYT fusese întotdeauna un club de băieți care puneau în scenă Shakespeare sau făceau contracte pentru piese noi, în principal despre băieți şi bărbați. Puține femei aveau acces în acest univers şi erau şi mai puține cele de culoare. La NYT, fondat în 1956, primul dramaturg femeie a apărut în

1985. Indiferent de abilitățile mele actoriceşti, rasa şi genul ar fi fost piedici pentru intrarea mea în organizație, aşa cum a fost şi când am aplicat la şcoala de arte dramatice, la puțin timp după aceea.

Aici nu vorbeşte vulpea care nu ajunge la struguri, mai degrabă gândiți-vă la asta ca la o deplângere amară a tuturor fetelor care au visat să intre în teatrul pentru tineret al țării lor, ca să devină actrițe profesioniste, doar ca să descopere că nu erau suficient de „bune", probabil fără să înțeleagă contextul mai larg.

M-am resemnat cu un job de vară, lucrând în holul Shaw Theatre, unde avea NYT sediul central şi linguşindu-i pe tinerii care fuseseră acceptați ca membri. Am reuşit chiar să ies de vreo două ori cu doi dintre „tipii" NYT ca urmare a acestei atitudini. (lată-mă deci, din nou, adolescentă.) Cafeneaua era cea mai apropiată variantă de a fi eu însămi membru şi, fiind angajată în „domeniul alimentar", eram, evident, potrivită pentru ce era de făcut.

Cum îi mai admiram şi invidiam pe colegii mei încântători, când umpleau holul după repetiții şi spectacole, în timp ce eu distribuiam căni de ceai din carafă şi îi serveam cu chifle cu brânză şi cu chipsuri cu sare şi oțet şi un baton Mars ca desert.

Următoarea etapă în „planul meu principal" a fost să aplic la şcoala dramatică şi am început să parcurg etapele necesare în ultimul meu an de şcoală. Erai primit pe bază de audiții, care presupuneau monologuri, interviuri şi, uneori, workshopuri. Era foarte stresant, dar, câteodată, exista o camaraderie printre cei care participau. Nu-mi aduc aminte să fi venit cineva cu părinții, motiv pentru care sunt amuzată când familii întregi îşi fac apariția la zilele uşilor deschise de la universitatea unde predau, uneori chiar cu reprezentanți din trei generații. Am participat la trei runde de audiții şi am avut parte de multe

Respingeri, dar nici nu se punea problema să nu continui până nu eram acceptată de o şcoală bună aleasă de mine.

La prima tură de audiții am fost acceptată la o şcoală cotată mai slab, astfel încât am fost sfătuită să îi refuz. Am ajuns în tura a doua sau pe diverse liste de aşteptare ale unor şcoli importante la care îmi doream cu disperare să mă înscriu, dar nu am ajuns mai departe. La o audiție de neuitat de la (acum Royal) Central School of Speech and Drama,[34] am fost chemată deoparte şi mi-au fost inspectați dinții şi gura de parcă eram un cal sau o vacă sau, mai rău, o sclavă. Nu pot decât să-mi imaginez că asta s-a întâmplat din cauză că am un maxilar proeminent. Nu avea nicio legătură cu abilitatea mea de a vorbi; am o voce puternică şi nicio problemă cu pronunția. Îmi aduc aminte că m-am gândit că probabil aveam eu o problemă – nu ei. De câte ori nu ne învinuim singuri când, de fapt, noi suntem cei tratați nepotrivit? Evident că experiența mea a fost un moft față de umilințele obişnuite îndurate de un actor în căutare de job, pentru care respingerea din cauza aspectului e doar o chestie banală de zi cu zi.

Mi-a luat ceva timp să descopăr că şcolilor dramatice nu le plăcea să accepte persoane de culoare din cauză că, gândeau ei, nu prea era mult de lucru pentru noi ca actori, aşa că de ce să ne pregătească? Aveau dreptate, dar, în loc să se ridice împotriva unei culturi discriminatorii, o susțineau. Aveau tendința să recruteze persoane atrăgătoare din punct de vedere tradițional, precum şi mai mulți studenți bărbați decât femei, cu un loc sau două rezervate pentru „actori pentru roluri deosebite". Talentul era important, dar nu şi dacă nu puteai fi distribuit – iar toate astea erau legate de prejudecățile culturale şi de gen

[34] Şcoala Centrală de Oratorie şi Arte Dramatice (n. Tr.).

ale momentului respectiv. Când actrița și scriitoarea Michaela Coel a intrat la Guildhall School of Drama[35] în 2009, la treizeci de ani după ce aplicasem eu și fusesem respinsă, a fost prima studentă de culoare în ultimii cinci ani.

Toate persoanele de culoare care aplicau la majoritatea școlilor dramatice se confruntau cu rasismul instituțional. Indiferent cât de talentate erau, întotdeauna avea să fie mult mai greu să fii acceptat și merită menționat că oricum era greu de intrat la ele; unele școli aveau o sută de candidați pe loc și acceptau doar douăzeci de studenți pe an.

Cu toate acestea, privind lucrurile în ansamblu, faptul că am fost respinsă a fost cel mai bun lucru care ar fi putut să mi se întâmple pentru că m-a ambiționat și mai mult și m-a făcut să fiu și mai hotărâtă. Dacă aș fi intrat într-o școală de top de la prima mea audiție, aș fi trăit cu senzația că o carieră „pe scândură" avea să fie ușor de construit și chiar nu este – pentru nimeni.

Faptul că am sfârșit prin a avea patru oferte de la școli înseamnă probabil că promiteam foarte mult (iar după atâția ani, în sfârșit, am ocazia să mă dau mare în această carte). Am acceptat un loc la Rose Bruford College deoarece oferea un curs de Community Theatre Arts (CTA) și m-am gândit că, fiind o persoană de culoare, aveam mai multe șanse să fiu angajată în teatrul comunitar și alternativ decât oriunde în altă parte.

A fost una dintre cele mai bune decizii pe care le-am luat vreodată.

---

[35] Școala Guildhall de Arte Dramatice (n. Tr.).

Cinci

Fīf (engleza veche)
márùn (yoruba)
a cúig (irlandeză)
fünf (germană)
cinco (portugheză)

poezie, ficțiune, ficțiune în versuri, ficțiune fuzională[36]

Nu mi-am imaginat niciodată când lucram în teatru, copil, ulterior adult, că într-o zi voi ajunge să scriu cărți, dar asta a fost meseria mea începând cu 1994, când mi-a fost publicat volumul de poezii *Island of Abraham*[37]. În acest capitol, vreau să analizez traseele complicate care au dus la cărțile mele şi perseverența necesară pentru finalizarea lor.

Deşi azi manualele de scriere creativă sunt pe toate drumurile, cu sfaturi şi exerciții pentru fiecare dintre componentele meşteşugului, detalierea limpede a rutinei efective a unui scriitor este încă destul de rară. Scrierea

[36] Termenul original impus de Bernardine Evaristo este *fusion fiction* (n. Tr.).

[37] *Insula lui Abraham* (n. Tr.).

cărților presupune atât de multe aspecte care l-ar putea surprinde pe cititorul care intră în contact doar cu strălucitorul produs finit și care de obicei nu are nici cea mai vagă idee despre procesul și efortul implicate în realizarea unei cărți.

Island of Abraham a pornit de la interesul meu pentru istoria africană și călătoriile mele în Africa, pe care începusem să o vizitez pe la douăzeci și cinci de ani, inițial călătorind în Kenya, Egipt și Madagascar. Am trimis manuscrisul la douăzeci de edituri și a fost acceptat de una, Peepal Tree Press. La momentul când cartea a fost publicată, deja unele dintre poezii aveau doisprezece ani. Am simțit că am evoluat ca scriitor în acei ani, iar poemele acelea le simțeam prea simple din punctul de vedere al stilului, meșteșugului și psihologiei, și erau lipsite de umor.

Deși scrisesem câteva piese puse în scenă, nu mă consideram o scriitoare până la publicarea cărții Island of Abraham și, chiar și atunci, nu mă simțeam în totalitate confortabilă să mă declar ca atare. Când o făceam, oamenii mă întrebau bănuitori: „Ai publicat ceva?" sau „Ai scris ceva ce e posibil să fi citit?" – o modalitate mai discretă de a descoperi dacă publicasem de fapt ceva. La ultima întrebare mi-am dorit mereu să răspund cu: „De unde naiba să știu eu?"

Dacă aș fi spus că eram profesoară, nu m-ar fi întrebat dacă le predasem ceva unor elevi. Dacă aș fi spus că sunt menajeră, nu mi-ar fi cerut să-mi vadă mopul. Dacă aș fi fost un bărbat alb din clasa mijlocie, mă îndoiesc că veridicitatea meseriei mele ar fi fost pusă sub semnul întrebării.

Multi ani nu am menționat *The Island of Abraham* în profilul meu pentru că nu voiam să fie calea de acces a cititorilor la munca mea. Am simțit că, prin a doua mea carte, *Lara* (1997), un roman în versuri, pe jumătate

autobiografic, în care am ficționalizat istoria familiei şi începuturile vieții mele, devenisem o scriitoare mai interesantă şi mai originală. De asemenea, îmi descoperisem simțul umorului ca scriitor.

Intenția mea inițială cu *Lara* a fost să mă extrag din poezie şi să scriu ficțiune deoarece voiam să spun povestea opoziției față de căsătoria englezo-nigeriană a părinților mei şi am crezut că generozitatea unui roman îl făcea o formă mai potrivită pentru aşa ceva. Romanele despre acest aspect al societății britanice nu prea existau pe atunci şi, oricum, nu dintr-o perspectivă afro-britanică. Mi-am dorit să fac cunoscută povestea părinților mei.

Prima variantă a cărții am scris-o în proză, chiar dacă nu mai scrisesem niciodată ficțiune în proză şi m-am străduit să mă consider capabilă de această sarcină. Asta nu m-a împiedicat deoarece nevoia de a scrie povestea părinților mei era foarte puternică. După trei ani, aveam un manuscris neterminat de două sute de pagini scrise la o maşină de scris electronică, dar era un text complet dezorganizat – un adevărat dezastru. Nu aveam nici cea mai vagă idee de structură narativă, iar spiritul poetic care se strecurase în scrisul meu şi-l umpluse de energie până la acel moment dispăruse. În trecerea de la poezie la proză, modul meu de a folosi limbajul a intrat în comă. Cu durere, mi-am recunoscut că, de vreme ce nu simțeam nicio plăcere în a reciti ceea ce scrisesem, nimănui altcuiva nu i-ar fi plăcut. Voiam în continuare să spun povestea aceea, dar nu ştiam cum.

După trei ani, am participat la un curs pentru scriitori rezidenți, la Arvon Foundation, în zona rurală, fără să intenționez să mă duc la cursuri, ci doar să folosesc pe furiş ocazia pentru a scrie. Organizatorii nu erau de acord cu asta, aşa că am fost obligată să particip la workshopuri, iar într-o sesiune m-am trezit scriind o poezie pentru un

exercițiu, prima mea poezie în mai bine de trei ani şi m-am reconectat pe loc la dragostea mea pentru limbaj. Atunci am ştiut ce trebuia să fac. Când am revenit la Londra, am aruncat efectiv la gunoi manuscrisul original al *Larei*, aşa că a dispărut fără urmă, şi m-am reapucat să scriu povestea sub formă de poem. Aruncarea manuscrisului a fost un gest simbolic necesar pentru ca eu să pot porni complet de la zero, deşi îmi doresc să nu o fi făcut. Îmi place să păstrez documentele cu tot ce scriu.

Abilitatea de rezolvare a problemelor este esențială pentru procesul creativ şi, în cazul *Larei*, mi-am dat seama că mă chinuisem să scriu într-un stil care nu era în conformitate cu instinctele mele poetice. Îmi luase trei ani să identific problema şi să găsesc o soluție. În următorii doi ani am rescris povestea sub formă de poem, simțind un devotament nou şi pasiune pentru actul de spunere a poveştii implicat. La început nu a fost uşor, îmi petreceam jumătate din săptămână privind foaia albă de hârtie din fața mea, refuzând să mă ridic de la birou până nu găseam versul de început al unei pagini noi, al unei poezii noi, din care restul avea să izvorască mai uşor.

Lara a fost scrisă în timp ce locuiam în apartamentul de la mansardă din Brockley, lucrând într-un dormitor cu vedere spre sudul Londrei. Imaginea mi-a rămas aşa de vie în minte deoarece am petrecut atât de mult timp privind afară în timp ce încercam să invoc cuvintele potrivite pentru o poveste cu mai multi protagonişti din diferite țări şi epoci. Lucram doar cu jumătate de normă, câştigam puțin şi, în consecință, socializam puțin. Când aveam o relație cu un bărbat, de obicei venea şi pleca pe întuneric, aşa că nu mă deranja prea tare. A fost o perioadă de mare singurătate.

După ce rescriam de mână fiecare poezie de câteva ori, o copiam pe calculator. Apoi printam fiecare variantă

revizuită şi o revizuiam din nou de mână înainte de a-mi introduce corecturile pe ecran. Era posibil să trec prin acest proces de patruzeci de ori. Când reciteam poemul şi el curgea fluent, spunând ce voiam să transmit, şi nu mai doream să schimb niciun cuvânt şi nici măcar o virgulă, ştiam că era finalizat.

Deja modul meu de lucru era departe de începuturile mele în scrierea poeziilor, când nu puteam să schimb nici măcar un cuvânt. Pe atunci, prima variantă era cea finală şi aş fi fost distrusă dacă cineva mi-ar fi sugerat modificări. Curând, am învățat că scrisul este în mare parte rescriere şi că acele cuvinte pe care le aşterni pe pagină sunt materie brută din care ai putea sculpta ceva substanțial. Noi, scriitorii, ne petrecem viețile învățând cum să manipulăm limbajul pentru a exprima exact ce vrem să comunicăm. Chiar în timp ce scriu asta, fac în permanență schimbări de vocabular şi reconfigurări de propoziții pentru a-mi transmite corect intențiile.

La şase luni după ce începusem să scriu la noua formă a Larei, pe un teren mai stabil din punctul de vedere al stilului şi substanței, am progresat de la a scrie o pagină pe săptămână la mai multe; la doi ani după renaşterea poetică a poveştii, cartea era finalizată. Îmi luase în total cinci ani ca să o scriu, dar în sfârşit îmi atinsesem obiectivul.

Genurile literare nu sunt doar etichete exterioare. Sunt tehnici, abordări, infrastructuri, metode care facilitează conceptele din spatele scrisului nostru. Concizia poetică, comprimarea şi bagajul de imagini mi-au permis o extindere a poveştii originale a Larei dincolo de căsătoria părinților mei. Cercetările m-au purtat în povestea despre strămoşii părinților mei, aducând la viață mai multe generații, inclusiv propria mea copilărie. Dintr-un anumit punct de vedere, cartea a fost răspunsul meu la scrisoarea

pe care i-o trimisesem cu atâția ani înainte rudei de mult pierdute din Nigeria, în care o întrebam despre familia tatălui meu şi rudele de acolo.

Deoarece am construit povestea cu ajutorul unor unități poetice de mici dimensiuni, a devenit mai uşor de gestionat, pe când numărul mare de cuvinte dintr-un roman în proză mă intimidase şi copleşise până la punctul în care am simțit că mă înecam în ele.

Ultima corectură a presupus aşezarea tuturor paginilor de text pe podeaua sufrageriei şi organizarea lor cronologică.

Nu mi-a părut niciodată rău că am petrecut trei ani producând mai întâi o variantă de aruncat a cărții, pentru că nu aşa trebuia să iasă – nici atunci, nici în munca viitoare. Pentru mine, procesul creativ este un experiment – încercare şi eroare – o călătorie în necunoscut care duce la descoperiri noi.

Scrierea *Larei* m-a ajutat să pun bazele unei practici care continuă până azi, prin care cărțile mele sunt supuse unor corecturi majore, uneori până la cinci astfel de redactări. În mod normal, petrec ani de zile lucrând la o carte fără să o arăt nimănui pentru că vreau să ştiu ce cred despre munca mea înainte ca altcineva să-şi spună părerea.

Inițial am crezut că *Lara* este un poem narativ până când era aproape să fie publicată de Angela Royal Publishing şi am discutat cum să-i facem publicitate. Atunci am hotărât să o descriem ca roman în versuri ca să fie aşezată în secțiunea mai populară de ficțiune din librării. (Nu există reguli categorice cu privire la romanele în versuri, toți explorează diferit această formă literară.)

Când cartea a fost publicată în 1997, am crezut că asta a fost – că era complet finalizată, doar că, după câțiva ani, mica editură care a publicat-o s-a închis şi cartea nu a mai fost tipărită. Atunci a intervenit gena încăpățânării mele şi

i-am căutat o casă nouă – la Bloodaxe Books, o editură pe care o admiram de ceva vreme. Pentru a relansa cartea pe piață cu un element de noutate, m-am oferit să mai ficționalizez o parte din istoria familiei mele, şi anume cea cu strămoşii de origine germană şi irlandeză, pe care îi omisesem prima oară pentru că eram mai interesată de moştenirea mea de culoare.

Am schimbat şi forma poetică, spărgând calupurile de poezie lungi de pagini întregi în dublete de versuri mai uşor de citit. În 2009, cartea a fost relansată în noua ei reîncarnare, oferindu-i o şansă nouă la viață. Dar terminată nu este. Bănuiesc că la un moment dat o să-i mai adaug nişte poveşti de familie.

Când am început să scriu *Lara,* n-am avut nici cea mai vagă idee că ar putea să devină catalizator pentru schimbările din viața şi atitudinile mele. Oricât de ridicol ar părea, m-am împotrivit ideii de a-i ficționaliza pe albii din familia mea. Până la acel moment, mă concentrasem în scris pe personajele de origine africană şi nu eram sigură că puteam să prezint corect personajele albe, nici măcar pe propria-mi mamă şi bunică, ceea ce pare ridicol acum când mă gândesc la asta. Am depăşit această etapă văzându-mi de treabă, ceea ce e întotdeauna cea mai bună soluție. Nici măcar nu a fost aşa de complicat cum mi-am imaginat. Nu doar că le cunoşteam bine pe acele femei albe, dar un scriitor de ficțiune se raportează la umanitatea personajelor sale, indiferent de ambalaj. Singurul obstacol fuseseră ideile politice prosteşti, limitative, din capul meu.

Părinții mei mă ajutaseră cu documentarea pentru *Lara*, iar mama era mulțumită de imaginea ei, în afară de scena de sex după căsătorie dintre ea şi tatăl meu. „Ce ştii tu?” m-a întrebat ea retoric, indignată. „Dar e ficțiune”, am reacționat eu. Tata era mândru de mine şi i-a făcut publicitate Larei peste tot, prefăcându-se că o citise, dar el

nu citea cărți. Unul dintre frații mei l-a testat cu întrebări din carte şi a răspuns greşit la toate.

Procesul de scriere a *Larei* a fost epifanic pentru mine. Scriind despre obiecțiile bunicii față de căsătoria părinților mei în contextul propriei sale copilării, am ajuns să înțeleg de ce s-a comportat aşa. E treaba scriitorului să creeze personaje complete şi complexe şi am ajuns să empatizez cu Buni, deşi ea şi unii membri ai familiei mele îi provocaseră tatei o rană care nu se mai vindecase şi ne răniseră şi pe noi, familia lui, la nivel psihic. Am crescut ştiind că unele dintre persoanele care ar fi trebuit să fie cele mai apropiate de noi nu erau de acord cu familia noastră în aşa măsură încât nu voiau să aibă de-a face cu noi. Scrierea cărții m-a ajutat să înțeleg de ce. Procesul nu a fost terapeutic pentru mine, dar documentarea – analizarea, caracterizarea – a fost un catharsis.

Am mai descoperit şi că mă raportam la înaintaşii mei străvechi imaginându-mi cum trăiau şi iubeau, ce gândeau şi ce simțeau. Scrierea poveştilor acestora a umplut o prăpastie care exista între mine şi povestea familiei mele. O sută de ani nu pare ceva foarte îndepărtat când călătoreşti înapoi în timp în secolul al XIX-lea. Eram deja curioasă cu privire la predecesorii mei, dar am început să empatizez cu toți, mai ales cu stră-străbunica mea, Jane Brinkworth, care şi-a pierdut şase dintre cei opt copii.

Lara este varianta mea de poveste despre originea familiei: una a migrației şi imigrației, a dorului şi apartenenței, a familiei şi dragostei de dincolo de granițe, a luptelor, ambiției şi perseverenței în fața bigotismului, sărăciei şi dificultăților. Chinul de a te integra, de a fi acceptat în noua ta țară şi de a-ți găsi drumul în ea a fost experiența imigranților de când lumea şi pământul, alături de stereotipurile negative. *Lara* este tributul meu, adus nu doar istoriei familiei mele, ci şi Regatului Unit multicultural

şi eternei realităţi globale a polenizărilor încrucişate ca forţă esenţială, susţinătoare de viaţă pentru noi toţi.

În anii petrecuţi scriind acea carte – trăind cu ea, învăţând cu ea şi, odată transformată în poezie, iubind-o, am descoperit cum să mă automotivez, cum să nu renunţ niciodată la practica mea creativă, cum să cred în mine ca scriitoare şi cum să găsesc cea mai bună cale de a spune povestea care stătea să explodeze în mine. Cartea şi-a căpătat propria identitate unică doar când am abandonat convenţiile. De atunci încolo, cele mai multe dintre cărţile mele au început într-un gen literar şi au sfârşit prin a fi altceva. Nu ştiu dacă asta e şi experienţa altor scriitori; bănuiesc că nu. Uneori îi invidiez pe scriitorii care încep un roman în proză în punctul A şi îl termină în Z, fără să arunce manuscrise întregi sau să refacă povestea într-o formă diferită.

Către finalul Larei, personajul eponim birasial călătoreşte pe Amazon la încheierea unui parcurs de descoperire a originilor ei, pentru a se regăsi. Se simte împăcată: „Privesc cum jungla mă pătrunde în timp ce barca retează/ apa precum ciocolata topită, motorul ei, inima mea, sincronizate./ Mergem mai departe în singurătate. Gândurile mi se eliberează/ de haosul oraşului, necenzurate, râul mă linişteşte./ Devin părinţii, strămoşii, zeii mei”.

Este un moment de autoacceptare la care a muncit din greu să ajungă. Personajul Larei este o variantă ficţionalizată a mea şi, scriindu-i povestea, mi-am metabolizat părţile componente moştenite ajungând la o înţelegere mai profundă a identităţii mele de persoană birasială – una care nu este bifurcată, ci o fiinţă umană complet integrată. M-a ajutat să mă aşez cu o asemenea siguranţă în moştenirea mea încât, ca urmare, am acceptat

cu brațele deschise mulțimile din mine şi am devenit de nezdruncinat în identitatea mea.

Când am început să scriu *The Emperor's Babe* (2001)[38], locuiam deja în Notting Hill, după ce mă mutasem din Brockley şi Brixton, din sudul Londrei, înspre vestul oraşului. Din punctul de vedere al relațiilor, povestea de iubire cu Legendarul era acum istorie şi mă vedeam cu altcineva, un american, care pretindea că îmi citise cărțile, dar, de fiecare dată când îi vizitam apartamentul dezordonat din Manhattan, acestea zăceau aruncate laolaltă cu restul gunoaielor pe podea, cu cotoarele neatinse, paginile nerăsfoite. Nu mă deranja că nu-l interesa ce scriam, ci că mințea despre asta.

Inițial încercasem să scriu un alt roman, dar era aşa de slab, încât uitasem despre ce era, deşi l-am păstrat în caz că vreodată o să-mi doresc să mă traumatizez din nou. Chiar şi *The Emperor's Babe* a început ca o serie de poezii despre o fată cu părinți nubieni care creşte în Londra romană acum o mie opt sute de ani, un text pe care-l scrisesem ca parte a unei rezidențe creative la Museum of London. A devenit roman doar pentru că i-am prezentat ideea editorului şi editurii mele de acum, Simon Prosser, şi pe baza acestor poezii inițiale mi s-a oferit un contract. A crescut rapid, devenind un roman în versuri de două sute cincizeci de pagini şi s-a dovedit a fi o experiență de scriere extraordinar de plăcută. Protagonista mea, Zuleika, îndură căsătoria cu un roman bogat, Felix, dar se îndrăgosteşte de împăratul roman Septimius Severus, un personaj istoric adevărat din Leptis Magna, zona pe care azi o numim Libia.

Toate cărțile mele au mai multe puncte de pornire. Fascinația mea față de istorie este unul dintre ele şi

---

[38] *Iubita împăratului* (n. Tr.)

interesul față de societatea negrilor şi cea multiculturală este un altul. M-am lovit prima oară de istoria africană nespusă a Regatului Unit în Staying Power: *The History of Black People on Britain* (1984) de Peter Fryer. Cartea începe cu fraza: „Existau africani în Anglia înainte să vină englezii aici" – care face referire la o legiune de mauri din Africa de Nord încartiruită la Zidul lui Hadrian, aproape de Scoția, şi care făcea parte din armata romană în 211 e.n. Deoarece crescusem cu mitul că Regatul Unit fusese o țară de albi până în secolul al XX-lea, a fost o lectură cât se poate de explozivă. Staying Power scoate la lumină şi istoria negrilor din Marea Britanie de la 150O încoace, evidențiind o prezență continuă până în zilele noastre. Lucru care m-a făcut să caut cărți mai vechi de J.A. Rogers, Ivan Van Sertime şi Edward Scobie, cu punctele lor de vedere despre narațiunile ascunse ale istoriei negrilor. Faptul că le-am citit când eram tânără m-a făcut să simt că fac parte dintr-un continuum în Regatul Unit şi Europa. Cei de origine africană nu erau doar nişte întârziati, ci o parte integrantă din originile continentului. Am fost atrasă de ideea de a broda creativ pe această istorie, dar nu ştiam cum, până când s-a concretizat în *The Emperor's Babe*.

Concepția romanului e o provocare directă adusă mitului monocultural al istoriei britanice şi prin el am încercat să construiesc o societate eterogenă lingvistic, una care, din anumite puncte de vedere, să aducă aminte de originile amestecate ale limbii engleze. Modul narativ dominant este engleza standard, dar personajele vorbesc de asemenea într-un amestec lexical de cuvinte latine, un dialect inventat scoțiano-latinesc, cu americanisme, dialect londonez rimat şi neologisme. Pe la începutul cărții, în timp ce Zuleika ne prezintă viața ei nefericită cu Felix, spune: „Apoi am fost trimisă la o javră romană îngâmfată pentru lecții de bună purtare,/ am învățat cum să vorbesc, să mănânc şi să mă

băşesc,/ cum să conjug corect amo amas amat şi să renunț/ la creola mea plebee de a doua generație./ Zuleika accepta est./ Zuleika delicata est./ Zuleika a naibii de fată bună est./ Dar am visat cum cream mozaicuri/ prin care îmi refăceam oraşul cu pietre strălucitoare şi sticlă./ Dar nu! Numquam! Nu e permis!"

Cartea este jucăuş anacronică, un amestec temporal – istoria şi contemporaneitatea amestecate într-un univers paralel, aşa că, deşi se petrece cu aproape două mii de ani în urmă, pare foarte modernă. Am vrut să aibă un impact imediat, vital, de parcă personajele mele istorice ar fi în viață acum.

Mă interesează mai mult să scriu propoziții interesante decât unele perfecte gramatical sau eufemisme frumoase, iar acest roman este cartea mea cea mai revoluționară din punct de vedere lingvistic şi cea mai disruptivă.

În timpul rezidenței mele de scriitor la Museum of London, le-am spus unora dintre custozi că scriam despre o fată de culoare care creştea în Londra romană. Mi-au anulat ideea deoarece nu exista nicio dovadă arheologică în acest sens. Le-am explicat că, având în vedere că Imperiul Roman se întindea pe mii de kilometri, inclusiv în Africa de Nord, şi că oraşul stat Roma era multirasial, romanii erau celebri pentru drumurile lor şi existau soldați africani în nordul Angliei – de ce nu ar fi existat şi persoane de culoare în Londinium?

La momentul acela, muzeul angaja actori care interpretau roluri din trecut pentru a-i ghida pe oameni prin galerii. La scurt timp după ce *The Emperor's Babe* a fost publicată şi a avut parte de o atenție pozitivă, au introdus un personaj de culoare care era soția unui negustător roman bogat. Iată ce rezultat!

În cele din urmă, ştiința arheologiei a recuperat decalajul față de imaginația mea creativă când o analiză ADN mai

complexă a rămăşiţelor umane străvechi a dezvăluit o prezenţă africană în Londra romană acum două mii de ani. Mai de curând, ştiinţa a confirmat că „Bărbatul din Cheddar”, care a trăit acum zece mii de ani şi ale cărui rămăşiţe au fost dezgropate în Somerset acum mai bine de o sută de ani, avea pielea închisă la culoare şi păr negru cârlionţat. (Doar zic.)

Mi-am început următorul roman, *Soul Tourists* (2005)[39], în apartamentul din Notting Hill, până când am fost izgonită de Diavolul de nouăsprezece ani şi l-am terminat în vreo două apartamente din Killburn.

Romanul se concentrează pe o călătorie cu maşina prin Europa a unui cuplu nefericit, un bărbat şi o femeie, cu fantome de culoare din istoria europeană apărând în viaţa bărbatului şi transformând-o. A fost încercarea mea de a sonda istoria europeană din perspectiva celor care au locuit şi au traversat continentul de-a lungul secolelor, de a reimagina Europa, cu apropierea ei de Africa, sub forma unui spaţiu geografic de fertilizare interrasială şi interculturală în decurs de mii de ani.

Personajele mele fantome, reale şi imaginare, ies la iveală din ceţurile istoriei europene şi variază de la Hannibal la Mary Seacole, de la Alessandro de’ Medici la Alekandr Puşkin, de la Doamna întunecată din sonetele lui Shakespeare la o Regină Charlotte la modă, soţia regelui George al III-lea. În timp ce aceste fantome apăreau şi dispăreau din poveste, relaţia dintre cei doi, aflaţi pe drum, se dezintegra.

Prima variantă a cărţii *Soul Tourists* a fost scrisă în proză, conform contractului meu de publicare, dar era cât se poate de evident că, din nou, felul în care foloseam limbajul era

---

[39] *Turişti cu sufletul* (n. Tr.).

monoton, aproape lipsit de viață, şi că structurii îi lipsea atât de mult disciplina, încât era haotică. De data aceasta nu a mai durat trei ani ca să-mi dau seama de problemă, dar nu ştiam cum să o rezolv şi probabil nu putea fi rezolvată, deşi Simon a fost amabil să susțină cartea – şi pe mine.

La a doua variantă am introdus câteva poeme în text, care i-au plăcut lui Simon, iar el m-a încurajat să experimentez, să-mi dau frâu liber. Apoi am transformat povestea în ceea ce numesc roman-cu-versuri, care includea ficțiune în proză, proză poetică, poezie, scenarii şi câteva instrumente non-literare cum ar fi finalul unei relații descris prin intermediul a două bugete. În acest proces, am redus manuscrisul de la nouăzeci de mii la cincizeci de mii de cuvinte. Ca şi în cazul *Larei,* nu am folosit nimic din textul original. A durat patru ani ca să termin cartea. (Când studenții mei protestează dacă li se spune să rescrie complet o povestire de două mii de cuvinte pe care au produs-o în două săptămâni, nu pot să nu zâmbesc.)

Soul Tourists are cel mai puțin succes dintre toate romanele mele din punctul de vedere al reacției critice şi al receptării din partea cititorilor, dar este, cu toate acestea, cel mai inventiv din punct de vedere formal. Dacă e să fiu sinceră, nu sunt sigură că este suma tuturor părților sale, deşi chiar îmi plac anumite părți. A fost un experiment super ambițios, încercarea de a explora personalități din istoria europeană prin prisma unei relații contemporane, care a dus la o narațiune supraîncărcată. Forma fragmentată adaugă un strat suplimentar de complexitate, cerându-i cititorului să penduleze în permanență între diferite genuri literare. În acest caz, probabil că forma îi aduce un deserviciu poveştii, personajele principale neavând loc să se manifeste din cauză că fantomele apar întruna când te aştepți mai puțin şi întrerup fluxul dinamic al relației de cuplu.

Nu sunt sigură dacă cititorii simt o legătură emoțională cu această carte. Nici eu nu sunt sigură că o simt.

Când, în sfârşit, am reuşit să scriu un roman în proză fără un singur vers de poezie în el, *Blonde Roots*[40] (2008), cartea nu a început ca atare. Iată ce surpriză!

Plănuisem să scriu despre comerțul transatlantic cu sclavi, dar să fac ceva foarte diferit cu istoria lui, să o defamiliarizez pentru a oferi perspective noi asupra ei. Acest comerț cu sclavi ocupă patru sute de ani de istorie mondială, a distrus milioane de vieți şi a lăsat o moştenire toxică ce persistă până azi. Arborele meu genealogic are şi el ramura lui de sclavi, dar, chiar dacă nu ar fi avut, este unul dintre acele subiecte care ne fascinează datorită semnificației sale globale, ca o crimă cumplită împotriva rasei umane.

În abordarea acestui subiect, pentru mine a fost prioritar să mă îndepărtez de poveştile stereotipe despre sclavie. Am petrecut luni întregi cercetând istoria, dar tot nu-mi dădeam seama ce să fac. Soluția a venit sub forma unui contract cu The Guardian pentru a scrie o povestire, pe care m-am hotărât să o folosesc ca să elaborez primul capitol din roman, dar trebuia să-l structurez sub forma unei povestiri. Sub presiunea unui termen-limită iminent, creierul meu nu a avut de ales şi a trebuit să lucreze cu o super viteză pentru a elabora un plan. A funcționat, iar conceptul şi conținutul romanului au căpătat formă.

Blonde Roots este un univers alternativ uşor de rezumat, în care africanii îi transformă pe europeni în sclavi, proces prin care inversez ideile istorice de civilizație şi sălbăticie. Mă interesează să aprofundez doar ideile riscante, iar în cazul acesteia am decis să detaliez comerțul transatlantic cu

---

[40] *Rădăcini blonde* (n. Tr.).

sclavi prin intermediul poveştii unei englezoaice albe pe nume Doris, care este făcută sclavă de africani (din tribul Ambossa) şi dusă în Londolo, capitala Regatului Unit al Ambossei Mari. Odată ajunsă acolo, este rebotezată Omorenomwara de stăpânii ei (pentru că Doris nu poate fi pronunțat) şi ulterior ajunge în insulele din vestul Japoniei, în Marea Caraibelor. Romanul este despre înrobirea sa şi încercările ei de evadare.

În cele din urmă, strategia mea de inversare a scos la lumină nu doar ororile comerțului cu sclavi, ci şi ideologia care s-a dezvoltat pentru a-l justifica – rasismul – purtându-l pe cititor într-o călătorie morală şi emoțională imprevizibilă. Ideea s-a pretat la satiră, deşi, având în vedere subiectul, povestea este străbătută de un fir tragic.

Deşi este un roman în proză, încă de la început, când îl prezentam ca povestire, am început să-l scriu în aşa fel încât să arate a poezie, doar că de data aceasta a fost ceva intenționat, ca o modalitate de a controla şi de a-mi îmbogăți modul de utilizare a limbajului, conştientă în acelaşi timp că voi îndepărta forma poetică odată intrată în narațiune. Trucul meu abil a fost să-mi păcălesc creierul să perceapă familiaritatea poeziei în pagină pentru a contrabalansa sentimentul copleşitor că mă înhămasem la ceea ce avea să sfârşească prin a fi un alt roman amestecat şi dezastruos, menit să ajungă la coşul de gunoi. Mă bucur să spun că a funcționat; găsisem calea de acces. Am repoziționat destul de repede textul şi am scris apoi restul ca roman în proză, dar utilizând în continuare precizia şi concizia vocii poetice. Deşi nu consider cartea aceasta poetică, când o compar cu romanele mai tradiționale care există pe piață, în mod clar înclină spre aşa ceva.

În cele din urmă, la vreo doisprezece ani după ce am încercat prima oară să scriu un roman în proză, reuşisem, dar într-un stil care îmi reflecta vocea sau care era mai

degrabă reprezentativ pentru narațiunea sarcastică, la persoana întâi, a lui Doris, care ne călăuzeşte în aventura negativă a vieții sale.

Nuvela mea *Hello Mum*[41] a fost cea mai sinceră carte pe care am scris-o vreodată – proză de la început la sfârşit şi produsă în decurs de trei săptămâni. Scrisă ca urmare a unei comenzi pentru seria de cărți Quick Reads, concepută pentru persoane care de obicei nu citesc ficțiune, am avut limitarea de a folosi doar limbaj simplu, ceea ce inițial a fost dezarmant.

Am hotărât că am nevoie de un narator copil pentru a face acest lucru posibil şi am creat un băiat de paisprezece ani, JJ, care trăieşte într-un cartier din Londra şi dă de bucluc. A fost încercarea mea de a explora viețile băieților din Regatul Unit care se implică în conflictele teritoriale dintre bande, care nu au o voce în societatea noastră, sunt descrişi ca fenomene patologice, sunt calomniați de către presă şi se ucid unii pe alții pe străzile oraşelor noastre. Pentru a mă documenta pentru carte, m-am întâlnit cu grupuri de astfel de băieți care mi-au spus că nu prea aveau alte variante decât să se alăture bandelor care controlau zonele lor. Se simțeau întemnițați în cartierele lor şi spuneau că le e mai uşor să plece din Londra decât să o traverseze şi, fără să-şi dea seama, să ajungă să fie în pericol pe teritoriul unei alte bande.

Oraşele noastre ne oferă diferite straturi de experiență pentru diferite grupuri sociale: unii plutesc pe valurile privilegiilor fără să-şi dea seama cât de norocoşi sunt, în vreme ce alții sunt limitați să existe ca o subclasă. M-am simțit foarte privilegiată prin comparație cu aceşti copii, ale căror vieți zilnic sunt înțesate de pericole.

---

41 *Bună, Mamă*! (n. Tr.).

Scopul meu cu povestea lui JJ a fost să-i umanizez pe cei care de obicei sunt demonizați. Rareori mă îndrăgostesc lulea de personajele mele (le cunosc scheletele din dulap), dar JJ mi s-a părut teribil de drăgălaş. Ca în cazul tuturor creațiilor ficționale, trebuia să fie o persoană imperfectă care trăieşte într-o lume imperfectă – în cazul lui, un băiat care voia să devină bărbat înainte să fie pregătit pentru aşa ceva. Această nuvelă epistolară este scrisă sub forma unei scrisori din partea lui JJ pentru mama lui. Rememorând o ceartă dură dintre ei, băiatul îi spune: „Tu mereu îmi dădeai stres. Mă puteai enerva peste oricine pe lumea asta. Tu decât îmi distrugeai viața cu toată jelania ta. Abia aşteptam să fiu mai mare şi să fac lucrurile cum vreau eu."

Când cartea a fost publicată, am mers în turneu cu ea în instituții cu delincvenți tineri şi am trăit experiența suprarealistă în care eu, o femeie de vârstă mijlocie, să le citesc cartea, cu vocea lui JJ, unor adolescenți şi tineri care erau doar variante puțin mai mari ca vârstă ale lui. Am fost uşurată să

Descopăr că audiența mi-a dat dreptate, spunându-mi că JJ li se părea credibil şi că se puteau raporta la el – în aşa măsură, încât căutau să fure cartea, încercând să plece din sală cu exemplare îndesate la spate în treningurile lor cenuşii, doar ca să fie prinşi de paznici care nu erau aşa de uşor de păcălit.

Când cineva mi-a spus că *Hello Mum* e cea mai bună carte a mea, mi-am zis: Dar mi-a luat doar trei săptămâni să o scriu!

Mr Loverman[42] (2013) a fost următoarea mea carte, deşi nu asta plănuisem. De vreo doi ani scriam la un roman despre un marinar nigerian care ajunge să lucreze într-o mină de

[42] *Domnul lubăreĹŁ* (n. Tr.).

cupru din Cornwall în anii 1870. După cum era de aşteptat, am rămas blocată în această idee deşi ar fi trebuit să renunţ. Am căzut în capcana scriiturii tradiţionale, a prozei la persoana a treia, chiar dacă la momentul acela ar fi trebuit să iau o decizie mai bună. Ca să fiu sinceră, mi-a plăcut procesul efectiv de scriere, dar marinarul meu nigerian, pe figura căruia se baza succesul romanului, nu prea a prins viaţă în pagină. Am continuat să experimentez alternând stilul narativ între prima şi a treia persoană, între timpul trecut şi prezent, ca să fac povestea să capete viaţă, dar aceste intervenţii tehnice nu aveau cum să compenseze lipsa de emoţie a poveştii. Eram creatoarea, dar şi observatoarea echidistantă a vieţii pe care o construiam pentru protagonistul meu. Nu mă raportam deloc emoţional la el şi nu ştiam cum să schimb asta. Când am lăsat manuscrisul deoparte câteva zile, nu am fost nerăbdătoare să revin la el, un semn sigur că trebuia să renunţ. Totuşi, am perseverat şi am scris patruzeci de mii de cuvinte înainte de a abandona, dar doar pentru că atunci îl descoperisem pe Barrington, protagonistul cărţii *Mr Loverman,* care-mi monopolizase imaginaţia şi nu-mi dădea drumul. Am remodelât şase mii de cuvinte ale romanului despre nigerianul din Cornwall într-o poveste scurtă, *Yoruba Man Walking,* care avea să fie inclusă într-o antologie.

Spun adesea că personajele mele se scriu singure. Am scânteia unei idei despre unul dintre ele şi, prin actul scrierii, ele prind viaţă. Barrington a fost exemplul perfect pentru asta. Am sentimentul că s-a adus singur la viaţă prin scris şi apoi a continuat să-şi scrie povestea în locul meu.

A început aşa: eram mentorul pentru ficţiune într-un proiect de mentorat rezidenţial pentru scriitori în devenire, organizat de Arvon Foundation, şi m-am pomenit că particip ca studentă la un workshop pentru cei mentoraţi, condus de mentorul pentru teatru Rebecca Lenkiewicz. Eu mereu sunt

profesoara, nu studenta, aşa că experienţa mi s-a părut chiar inedită şi-mi aduc aminte că eram entuziasmată. Rebecca a propus un exerciţiu împrăştiind o mulţime de fotografii vechi de paşaport pe o masă, cerându-ne să alegem una şi să ne imaginăm că persoana din fotografie stătea în faţa unei oglinzi mari şi se dezbrăca. În timp ce făcea asta, trebuia să scriem cu vocea acelei persoane ce vedea. Fotografia pe care am ales-o era a unui bărbat mai în vârstă cu aspect caraib, care purta o pălărie. În clipa în care am început exerciţiul, Barrington, un homosexual londonez nedeclarat, de şaptezeci şi patru de ani, din Antigua, căsătorit cu soţia lui foarte credincioasă, Carmel, timp de cincizeci de ani, şi având-l ca iubit, de şaizeci de ani, pe prietenul lui cel mai bun, Morris – a început să-mi vorbească şi nu mai tăcea. M-am dus acasă, am continuat să scriu ca să văd dacă ideea avea consistenţă, am descoperit că avea şi am scris rapid romanul. A fost chiar un proces uşor şi, odată finalizat, m-am simţit mulţumită de ce făcusem. Poate că scrierea unei cărţi nu presupunea neapărat un traseu complicat.

Doar că nu era aşa de simplu, bineînţeles că nu. Romanul a avut o a doua încarnare.

Deoarece Barrington este naratorul, cititorul experimentează căsătoria lui disfuncţională doar din punctul lui de vedere, ceea ce este în defavoarea soţiei sale. Când editorii mei de la Hamish Hamilton mi-au subliniat asta, un aspect de care ar fi trebuit să îmi dau singură seama, dar cred că eram prea fermecată de Barrington ca să mai gândesc limpede, am hotărât să scriu secţiuni noi din punctul de vedere al lui Carmel şi să le intercalez în naraţiunea existentă.

Adăugarea secţiunilor lui Carmel a oferit o perspectivă asupra căsătoriei care a contrabalansat-o pe cea a soţului ei. Am hotărât să nu o redau la persoana întâi pentru că ar

fi trebuit să intre în competiție cu vocea mai puternică, mai carismatică, a lui Barrington. În schimb, am folosit persoana a doua, utilizând o proză în versuri care a pus bazele pentru ficțiunea fuzională din *Fată, femeie, alta*.

Aşadar, romanul a fost transformat dintr-o structură simplă cu un narator la persoana întâi într-o narațiune paralelă care a aruncat lumină asupra modului în care falsitatea lui Barrington a avut un impact nu doar asupra vieții lui, ci şi asupra celei a soției sale, o femeie care şi-a petrecut jumătate de secol trăind cu un bărbat pe care crede că îl cunoaşte, dar de fapt nu este aşa.

Un comentariu despre feedback: faptul că am primit observații de la editor şi mi-am îmbunătățit în consecință scrisul a fost esențial pentru dezvoltarea abilităților mele de scriitoare, chiar şi când mi-a fost dificil să aud că ceva nu funcționează. Ca scriitori, e posibil să fim prea aproape de text ca să vedem cu claritate ce am scris şi, cu excepția cazurilor când scriem doar pentru noi înşine, avem nevoie de oameni care să ne evalueze critic textul la care lucrăm şi să ne ofere răspunsuri constructive. În cazul meu, asta poate să presupună rescrierea unui întreg roman pe care deja l-am rafinat ani de zile fără să primesc feedback. Scopul este ca textul să fie cât mai bun posibil şi este foarte dificil, poate imposibil, pentru creator să fie evaluatorul obiectiv al creației sale. Am avut cititori diferiți pentru cărți diferite, uneori prieteni care sunt cititori împătimiți şi sunt complet sinceri cu feedbackul lor sau alți scriitori care pot identifica şi articula exact ce trebuie refăcut. Uneori se înşală. Un cititor pe care îl apreciez a fost de părere, citind Fată, femeie, alta, că ar trebui să renunț la toate personajele, păstrând doar trei dintre ele, după ce-mi petrecusem ani creând un roman a cărui forță se baza pe fațetele lui multiple. Dacă aş fi fost un scriitor debutant, aş

fi putut să mă îndoiesc de mine. În schimb, i-am ignorat sfatul.

Simon Prosser şi echipa lui au lucrat deja îndeaproape cu mine la şapte cărți şi nu aş putea să supraestimez valoarea pe care o acord feedbackului lor editorial care, din fericire pentru mine, a fost mereu în consonanță cu ambițiile mele.

Cu toate acestea, la început, când primeam feedback critic care necesita rescrieri masive, obişnuiam să mă necăjesc, deşi nu o arătam niciodată. Ascundeam manuscrisul într-un sertar pentru că nu voiam să-l văd prin preajmă, tachinându-mă cu dificultatea sarcinii care mă aştepta. După ce începeam să rescriu şi vedeam cum se îmbunătățeşte romanul, eram uşurată că punctele slabe fuseseră identificate înainte de publicare. În timp, m-am întărit şi mereu mă bucur să primesc observații de la editori. Sunt scriitoarea care am ajuns azi pentru că am lucrat cu editorul meu şi cu echipa lui care nu a acceptat niciodată altceva decât cele mai bune texte din partea mea.

*

În acest moment din relatare, nu va fi o surpriză să descoperiți că romanul meu *Fată, femeie, alta* şi-a început de asemenea existența într-o formă literară diferită. În 2013, am primit cererea de a scrie o povestire pentru BBC Radio 3 inspirată din *Under Milk Wood* în anul centenar al naşterii lui Dylan Thomas – un proiect perfect pentru mine. Totuşi, în loc de o povestire am produs un poem narativ despre patru femei de culoare, din Londra, una dintre ele fiind *transgender.* Am denumit-o *LondonChoralCelestialJazz* şi am înregistrat-o în direct la un festival din Wales. Imediat cum am început să scriu textul, ştiam că aveam să-l extind într-un roman. Aşa cum Thomas adusese un omagiu locuitorilor dintr-un sătuc galez de pescari din Țara Galilor, am hotărât că voi face acelaşi lucru cu englezoaice de culoare, care abia dacă fuseseră vizibile în ficțiune.

Doar unul dintre personajele din textul pentru radio, Carole, a fost preluat din povestire şi a devenit unul dintre starurile romanului *Fată, femeie, alta*, pe care am început să-l scriu în anul acela. Romanul cartografiază viețile a douăsprezece personaje: unsprezece femei şi un personaj non-binar, şi cuprinde fațete multiple legate de vârstă, epocă, cultură, clasă socială, sexualitate, gen, rasă, ocupații, ambiții, politică, imigrare, contexte de familie, relații, geografii britanice şi țări de origine – de-a lungul a peste o sută douăzeci de ani.

Viețile şi poveştile personajelor sunt interconectate printr-o formă literară pe care am inventat-o eu, „ficțiune fuzională" – care utilizează un tipar cu reverberații poetice în pagină şi o punctuație netradițională, în timp ce conectează poveştile femeilor. Fiecare femeie are un capitol dedicat şi toate sunt legate între ele prin grade diferite de separare. Există patru relații principale mamă-fiică, precum şi alte contexte de familie, prietenii şi relații cu iubiți şi colegi.

Mi-a plăcut mult să scriu în această formă deoarece mi-a permis să mă manifest în libertate – dinspre inferioritate spre exterioritate, dinspre trecut spre prezent, de la narațiunea unui personaj la următoarea poveste. Deşi cuvintele umpleau rapid pagina, nu era acelaşi lucru cu scrisul liber sau indisciplinat. Eram foarte atentă la toate componentele ficționale care trebuiau să se aşeze pe făgaşele lor în fiecare etapă pentru ca povestea să funcționeze. De asemenea, romanul trebuia să fie accesibil cititorului obişnuit pentru că nu vreau ca munca mea să fie doar pe placul celor cu doctorate în ficțiune experimentală. Am descoperit că, odată ce oamenii trec de primele câteva pagini şi se obişnuiesc cu modul în care îmi aşez poveştile în pagină – ficțiune în versuri sau ficțiune fuzională – le consideră uşor de citit.

De asemenea, am descoperit că decizia de a omite aspecte legate de punctuația tradițională poate avea efectul de a schimba experiența de lectură, aşa cum mi s-a adus la cunoştință, făcând-o rapid una imersivă. O cititoare dislexică
Mi-a spus că şi-a dat seama că parcurge rapid romanul datorită faptului că absența punctuației tradiționale a determinat-o să nu se mai împiedice de ea pe măsură ce înainta.
Nu aş fi putut scrie acest roman când eram tânără pentru că eram interesată să creez doar personaje tinere. Mă amuz mereu când studenții mei tineri creează personaje tremurânde, cocoşate de ani peste bastoane, doar ca să mă anunțe că este vorba de oameni de patruzeci de ani. Şi eu aş fi făcut la fel.

Doar acum, după ce am trăit mult, am ascultat mult şi am experimentat şi văzut multe lucruri – mai ales în relațiile şi interacțiunile mele cu femei de culoare – cartea aceasta a putut să fie realizabilă. Am finalizat-o când aveam şaizeci de ani – cu un trecut consistent în spate şi un viitor cu mai puțini ani decât cei trăiți deja.

În *Fată, femeie, alta*, femeile mai în vârstă trăiesc vieți complexe şi bogate la orice vârstă. Am fost hotărâtă ca femeile în vârstă să fie în toate mințile şi să nu sufere de demență, o chestie care a devenit un clişeu în cultura contemporană. Observasem de mult timp că scriitoarele mai în vârstă tind de asemenea să scrie despre protagonişti tineri, de parcă femeile în vârstă nu mai sunt interesante ca subiecte de ficțiune, când, de fapt, am acumulat mai multă înțelepciune, experiență şi poveşti. Trăim într-o societate gerontofobă care nu este suficient contestată şi prea multe tinere sunt îngrozite de îmbătrânire în toate etapele vieții lor.

Când am împlinit patruzeci de ani, o prietenă mi-a dat o farfurie kitschoasă din porțelan cu numărul patruzeci scris

pe ea – de parcă mi-aş fi dorit să o expun pe cămin ca un memento permanent al vârstei mele înaintate. Când am trecut de patruzeci şi cinci, mi-am dat seama că făceam numărătoarea inversă până la cincizeci şi mă simţeam groaznic. La cincizeci de ani, am început să-mi schimb abordarea negativă. M-am gândit că, de vreme ce îmbătrânirea era inevitabilă, trebuia să încep să o accept ca atare.

Personajele din *Fată, femeie, alta* au vârste cuprinse între nouăsprezece şi nouăzeci şi trei şi, în acest context, în interviuri, am descoperit că vorbesc destul de mult despre vârsta mea. Făcând asta, am reuşit să scap de subiectul tabu al îmbătrânirii; am sentimentul că l-am discutat suficient ca să mi-l scot din sistem. Mă bucur că oamenii ştiu ce vârstă am şi în mod clar nu mi-e ruşine de ea. Sper să fiu un model de urmat pentru femeile mai tinere cărora le e teamă de viitor imediat cum împlinesc

Douăzeci şi cinci de ani şi pentru femeile mai în vârstă a căror marginalizare este întărită la fiecare nivel al societăţii. Se înţelege de la sine că, pe măsură ce îmbătrânim, trebuie să avem şi mai mult grijă de noi, dar niciodată nu e prea târziu să începem să facem asta.

În esenţă, *Fată, femeie, alta* este un imn polifonic întru lauda feminităţii britanice de culoare şi a persoanelor non-binare, în toate complexitatea noastră imperfectă. Dacă ar trebui să aleg doar una dintre cărţile mele pe care să i-o ofer sinelui meu mai tânăr să o citească, pe asta aş alege-o. Cred că ar învăţa multe din ea.

Să câştig Premiul Booker a fost pentru mine o experienţă care mi-a schimbat viaţa, mai ales cu un roman care este o astfel de sărbătorire a vieţilor femeilor de culoare. Ceremonia acordării Premiului Booker are loc în Marea Sală Gotică din Guildhall, care a fost construită pe locul unui amfiteatru roman şi există în forma ei actuală din 1440.

Când te afli în acea sală eşti conectat la două mii de ani de istorie britanică.

Juraţii premiului au ales două câştigătoare pentru ediţia din 2019: pe Margaret Atwood pentru *Testamentele,* continuarea de la *Povestea slujitoarei,* şi pe mine. Nu o să uit niciodată cât de entuziasmată am fost când Preşedintele juriului mi-a strigat numele. Eu şi Margaret ne-am întâlnit la baza scărilor către scenă şi ne-am îmbrăţişat – două femei, două rase, două naţiuni, două generaţii – două membre ale rasei umane – apoi am urcat pe scenă ţinându-ne de mână în aplauze copleşitoare. A fost un moment istoric de referinţă pentru literatură şi comunitatea femeilor. Scrisul e mult mai mult decât un exerciţiu tehnic. Înainte, plângeam alături de personajele mele când le făceam să treacă prin experienţe cumplite, să se gândească la traume din trecut sau să-şi aducă aminte de cei dragi pe care i-au pierdut. Când scriam *Lara,* îmi aduc aminte că mă legănam pe podea încercând să-mi imaginez cum se simţiseră strămoşii mei sclavi în Brazilia. Când personajele mele sufereau, sufeream cu ele. Când un personaj de care eram ataşată murea, plângeam. Le simţeam spaimele şi le trăiam bucuria. Scrisul poate fi încă experiential pentru mine, deşi nu chiar atât de intens sau de dramatic – slavă Domnului.

Scrierea unui roman necesită rezistenţă şi o motivaţie de neoprit, cu atât mai mult atunci când nu eşti sigur dacă mergi în direcţia corectă şi trebuie să o iei de la capăt. Pentru fiecare minut, fiecare oră, fiecare zi, fiecare săptămână, fiecare lună, fiecare an petrecut lucrând la un manuscris pentru a-l face să devină ceea ce-ţi doreşti de la el este nevoie de un devotament uriaş. Pentru fiecare scriitor care produce romane pe bandă, există mult mai mulţi dintre noi pentru care procesul de scriere este mult mai complicat, deşi nu lipsit de plăcere. Când scriitorii se plâng că scrisul

le provoacă suferință, mă întreb de ce fac asta. În mod clar o facem pentru că ne aduce incredibil de multe satisfacții.

Gena mea experimentală, nevoia de a fi diferită, a fost mereu prezentă, din momentul în care am hotărât să-mi fac o virtute din statutul meu de outsider ca adolescentă. Nu e ceva ce îi impun scrisului meu din motive superficiale sau false. Spiritul meu creativ este aventuros, o explorare a necunoscutului, o nevoie de a transforma obişnuitul în ceva nou. Scriu pentru că simt nevoia să spun poveşti, chiar şi atunci când nu ştiu ce vor deveni aceste poveşti sau ce vor scoate la iveală odată finalizate.

Aşa că încep o operă de ficțiune de la o idee şi redau prin intermediul ei o poveste, concentrându-mă pe actul efectiv de relatare a poveştii. Nu supra-intelectualizez acest proces pentru că riscă să mă împiedice în scris. Descopăr care sunt temele romanelor mele după ce sunt terminate şi trebuie să contextualizez ceea ce am scris. Abia atunci am mintea liberă pentru a putea formula ceea ce consider că sunt curentele sale tematice subterane. Cei mai mulți scriitori nu reuşesc să scape de obligația de a vorbi despre cărțile lor în timpul turneului de promovare şi e bine să încercăm să fim noi cei care stabilim contextul discuției. Dacă ştim că facem ceva diferit pentru că am citit exhaustiv despre subiectele noastre, atunci trebuie să ne asumăm controlul şi să explicăm asta.

Cu toate acestea, cărțile noastre există ca opere de artă de sine stătătoare şi, odată publicate, sunt acolo, în lumea largă, pe cont propriu. Cititorii, criticii şi universitarii, cu diverse niveluri de cunoştințe de istorie literară, relevante pentru creația noastră, şi cu diferite puncte de vedere, aşteptări şi gusturi personale, îşi vor elabora propriile rezumate, interpretări, analize şi reacții, care extind şi chiar schimbă contextul cărții. Uneori, cartea pe care o recenzează este singura dintre cele scrise de tine pe care au citit-o şi nu

înțeleg corect nici măcar aspectele elementare. O astfel de recenzie la *Mr Loverman*, într-un ziar important, a început prin a mă descrie ca „o poetă tânără, din estul Londrei, care face performance."[43] La momentul acela aveam cincizeci şi trei de ani. Niciodată nu făcusem performance şi nu locuisem niciodată în estul Londrei. Ce poți să faci? Măcar a fost o recenzie bună.

Aşa că ne scriem cărțile, încercăm să stabilim aspectele esențiale pentru ele, dar nu putem controla cititorii sau reacția critică.

Noi, scriitorii, trebuie să ne dezvoltăm armuri puternice – să ne consumăm dezamăgirile şi să acceptăm feedbackul negativ cu stoicism. Unii sunt zdrobiți cu uşurință atunci când prima lor carte nu devine un beststeller, când au parte de critici dezamăgitoare sau când editorul lor renunță la ei şi se simt prea dezarmați ca să mai încerce să găsească altul sau să se publice singuri dacă trebuie. Alții au o primă carte de succes, dar o a doua mai puțin bună, după care nu-şi mai revin. În mod similar, un ego inflamat va duce doar la hybris[44]. Sunt foarte atentă să nu îi laud excesiv pe studenții mei la cursurile de scriere creativă pentru că mulți dintre ei nu pot gestiona aceste laude. Transformarea din modest şi nerăbdător în arogant şi opac la învățare poate avea loc în decurs de câteva ore.

---

[43] În engleză, sintagma „performance poet" se referă la cei care compun şi interpretează poezie sub forma unui monolog dramatic, similar cu rapsozii din Antichitate, adesea recurgând la improvizație (n. Tr.).

[44] Termen preluat din greaca veche, în perioada antică se referea la utilizarea intenționată a violenței pentru a umili şi degrada. Cu timpul, sensul cuvântului s-a schimbat şi a ajuns să descrie atitudinea superioară a unei persoane care îşi ignoră limitele într-un stil necugetat, marcat de aroganță şi încredere exagerată în sine (n. Tr.)

Cum ne gestionăm pe noi înşine, odată ce cărţile sunt în domeniul public, poate face diferența dintre o carieră de o viață şi una efemeră. Şi indiferent cât de bine le merge cărților noastre, vor exista întotdeauna contestatari cărora nu le plac, care le consideră supraevaluate. E o trezire la realitate, o întoarcere cu picioarele pe pământ.

Ca întotdeauna, obiectivul meu este să continui să scriu poveşti şi să-mi dezvolt abilitățile. Nu există un punct final în care să ne oprim din crescut ca persoane creative; a gândi altminteri va duce la repetiție creativă şi stagnare.

Ĺžase

Seox (engleza veche]
mẹfa (yoruba)
a sé (irlandeză]
sechs (germană]
seis (portugheză]

influențe, surse, limbă, educație

Ca om de teatru, fusesem curajoasă şi experimentasem utilizând poezia pentru a scrie piese pentru scenă, dar ca poetă care scriam de dragul de a scrie în timp ce mă îmbătăm noaptea târziu în apartamentul în care trăiam cu Dominatoarea Mintală, eram nesigură pe abilitățile mele.

Mai simțeam şi cum îmi apasă pe umeri greutatea tradițiilor britanice. Poeții care vorbeau pe limba mea, în principal femei de culoare, proveneau din America, în timp ce circuitul poetic britanic era copleşitor de alb, deşi acest lucru poate fi explicat prin faptul că cei din generația de după război, alcătuită din imigranți negri şi asiatici veniți în Regatul Unit, erau prea ocupați cu creşterea copiilor şi găsirea echilibrului pentru a deveni poeți, cu câteva excepții; în timp ce generația mea, crescută în Anglia, încă nu ajunsese la majorat. Din aceste motive, când am început să scriu poezie, nu am crezut că există vreun loc pentru mine în cultura poetică de aici, dar asta nu m-a împiedicat să scriu.

La începutul anilor 1980, exista doar un curs care oferea o diplomă de Scriere creativă şi nu prea mai erau alte cursuri sau ateliere. Am reuşit să ajung la un atelier de scriere pentru femei de culoare, doar ca să descopăr că toți colegii mei, la fel de neexperimentați, se aşteptau ca poeziile mele să exprime punctele de vedere ale feministelor de culoare. Le împărtăşeam convingerile politice, dar ştiam încă de pe atunci că doream să-mi protejez libertatea creativă şi că poezia mea nu avea să fie niciodată un vehicul pentru dogme. Cu câțiva ani înainte, când eram mai puțin conştientă de toate astea, chiar scrisesem un text polemic îngrozitor, cu pretenții de poezie, care îi condamna pe bărbați. Mi s-a părut aşa de bun încât l-am trimis la Spare Rib, revista feministă, dar am primit înapoi o scrisoare de refuz.

De atunci, cursurile de scriere creativă s-au înmulțit şi scriitorii aspiranți beneficiază enorm de pe urma lecțiilor, a obiectivului comun, a susținerii şi a structurii unor astfel de cursuri. Un student interesat de poezie va învăța principiile poeziei în câteva săptămâni, în timp ce mie mi-a luat mulți ani pentru că nu am avut pe nimeni care să mă ghideze şi

cărțile despre meşteşugul poeziei mi s-au părut prea prescriptive şi limitate. În general prezentau formele tradiționale şi era posibil să nu dau niciodată peste exemple de poezii scrise de poeți de culoare sau măcar peste referiri la alte culturi, ceea ce mi se părea aliénant. Pentru mine, poezia nu era un exercițiu tehnic, ci, la început, o expresie a vieții mele interioare. Am învățat cum să scriu poezie pe calea cea grea, cea lentă, în felul meu personal, ceea ce, pe termen lung, a fost cea mai bună modalitate – pentru mine.
În timp ce scot la lumină fiecare etapă a vieții mele, îmi este clar că drumul pe care l-am parcurs pentru a deveni scriitoare a început cu mult timp înainte să încep să scriu. Dacă mă gândesc la originile creativității mele, atunci mă întorc în timp la sursa inevitabilă, copilăria mea, când citeam pen-tru că mă plictiseam şi mă plictiseam pentru că existau prea puține lucruri care să mă distreze. Eram la mijloc între doi frați care, imediat cum cel mai mic a crescut suficient, au preferat să-şi petreacă timpul împreună mai degrabă decât cu mine. Uneori oamenii îşi imaginează că să creşti într-o familie mare înseamnă că ai în permanență tovarăşi de joacă. Poate că asta a fost situația în cazul meu până la vârsta de şapte ani, dar, după aceea, noi, frații, ne-am despărțit în perechi în funcție de vârstă şi sex. Gestionarea a opt copii care locuiesc într-o casă este posibilă doar prin formarea unor grupuri separate. Cele două fete mai mari şi-au petrecut timpul împreună o vreme, iar cei patru băieți au format unități de câte doi cu tovarăşii cei mai apropiați ca vârstă. Din păcate, sora cea mai apropiată ca vârstă de mine era prea mică pentru a fi compatibile.

Diversitatea de distracții mereu disponibile pentru tinerii de azi pare incredibilă în comparație cu începuturile vieții mele. Demult de tot, în preistoria copilăriei mele, erau doar trei posturi TV cu perioade limitate de emisie, nu exista

internet şi aveau să mai treacă alți treizeci şi cinci de ani înainte ca varianta sa rudimentară să devină disponibilă pentru uzul domestic. (îmi aduc aminte că un inginer de telecomunicații mi-a spus în 1989 cum cărțile pot fi transmise printr-o linie telefonică. Am încercat să vizualizez o carte fizică îndesată într-un telefon şi am fost sigură că e nebun.) Principalele filme difuzate la televizor erau cele vechi alb-negru, existau câteva posturi de radio şi maşinării portabile de redare a muzicii, deoarece vechile casetofoane nu fuseseră încă inventate sau cel puțin nu erau folosite pe scară largă. Telefoanele erau 100% imobile şi roboții telefonici urmau să fie inventați peste douăzeci de ani.

Aşa că mă plictiseam adesea şi principala modalitate de a-mi alina plictisul era să citesc, ceea ce mama mă încuraja să fac. În fiecare sâmbătă, de la o vârstă fragedă, mă duceam la Biblioteca Publică Woolwich şi împrumutam două sau trei cărți pe gratis. Ca urmare a faptului că îmi plăcea să citesc, imaginația mea s-a dezvoltat călătorind în vieți si medii dincolo de ale mele. Nu sesizam pielea albă a personajelor din cărțile pe care le citeam atunci pentru că eram prea tânără ca să înțeleg ce nu vedeam. În ziua de azi, sunt o susținătoare a cărților multiculturale pentru copii deoarece aceştia au nevoie să se vadă reprezentați în cărți, ca o formă de validare de sine, să simtă că aparțin poveştilor şi miturilor din țările lor. Ca adult, absența acestor poveşti a fost cea care m-a stimulat să le scriu pe ale mele.

Uneori îmi lipseşte viața liniştită de dinaintea internetului – o vreme în care nu primeam o cascadă de e-mailuri, iar discuțiile telefonice zilnice nu erau programate din vreme. Nu cu mult timp în urmă, într-o tabără de două săptămâni cu acces limitat la internet, am fost uimită de cât de liniştită m-am simțit, mult mai introspectivă, mai racordată la mine însămi şi capabilă să gândesc mai clar, mai profund. Mi-am

adus aminte că odinioară asta era normalitatea. Era mediul perfect pentru scris.

Cititul cărților – spre deosebire de parcurgerea rapidă a e-mailurilor, navigarea prin rețelele sociale sau scanarea conținutului de ştiri online – era şi este o experiență foarte odihnitoare. Când eram copil, cititul era ceva intim – o experiență solitară. Nu-mi aduc aminte să fi vorbit despre ceea ce citeam, cu excepția cazurilor în care era legat de orele de engleză de la şcoală. Era o pregătire bună pentru cariera mea viitoare de scriitoare. Poate că motivul pentru care am continuat să scriu zeci de ani este că am capacitatea şi, într-adevăr, nevoia de interioritate şi introspecție necesare pentru scris, acestea fiind cultivate din momentul în care am putut să citesc singură în copilărie.

Mai recent, am ajuns să înțeleg modul în care educația mea catolică a jucat un rol în instinctul meu de a produce poezie imediat cum am început să scriu. O perioadă lungă de timp, am perceput poezia ca pe un soi de cadou apărut de nicăieri. Mi-a luat mult timp să-mi dau seama că fusesem cufundată în poezie când eram copil.

Pe cât de mult mă plictisea slujba catolică la care eram obligată să particip când eram copil şi pe cât de mult îi disprețuiam pe preoții ipocriți, probabil că au exercitat o influență subliminală prin intermediul spectacolului dramatic şi poetic al serviciilor religioase. Singurul lucru care-mi plăcea la participarea obligatorie la slujbă era spectacolul pe care-l presupunea. În primii patru ani ai şcolii mele primare, am mers la o şcoală catolică unde se oficiau liturghii în fiecare dimineață în capelă şi, pe lângă asta, mă duceam duminica la slujbă.

Biserica Sf. Petru din Woolwich ar fi putut la fel de bine să fie Biserica Sf. Petru de la Roma, mi se părea aşa de imensă şi îi inspira sinelui meu mărunt atâta venerație. După ce am devenit însă suficient de mari, eu şi frații mei intram

tropăind înăuntru pentru a ne ocupa locul în strane, de obicei întârziind, deoarece mama avea mulți copii de pregătit. Dacă îndrăzneam să şuşotim între noi, unul dintre enoriaşi se întorcea şi ne certa. Îmi aduc aminte cum, odată, preotul nemilos a oprit slujba în timp ce intram în biserică pentru ca toată lumea să se întoarcă să privească marşul ruşinos al copiilor maronii care tropăiau pe culoar.

În anii 1960, slujba – denumită liturghia tridentină – se rostea în latină, o limbă moartă, aşa că era puțin probabil să-l cucerească pe un copil. Începând cu secolul al XVI-lea, în toată lumea, liturghia catolică păstrase această tradiție antediluviană care bulversa cea mai mare parte a congregației. Cu toate acestea, am o vagă amintire a faptului că îmi plăcea să aud sonoritățile străine, intonația serioasă a limbii latine cu ritmurile ei poetice alinătoare.

După ce liturghia a trecut la engleză, cum era de bun-simț, îi absorbeam structura narativă de bază, deşi plină de caracterizările predefinite ale lui Dumnezeu – cel bun şi ale diavolului – cel rău. Observam probabil forma narativă a serviciului religios cu preotul ca protagonist, răul stând la pândă din noi toți ca antagonişti, amenințarea damnării eterne ca o consecință a păcatelor noastre – raiul sau iadul ca deznodământ pentru viețile noastre. (Structura narativă există peste tot, nu doar în poveşti.)

Îi invidiam pe băieții de altar care aveau sarcina de a trage pânza albă apretată peste balustrada din fața altarului, aşteptând congregația să îngenuncheze şi să primească cuminecarea. Funcționa ca o față de masă verticală şi ani de zile am visat că sunt chiar eu acolo, serioasă, întinzând cu îndemânare cutele ca să arate perfect. Le admiram atât de mult statutul în ceremonie. Când venea vremea pentru sfânta euharistie, mă aşezam la coada care se mişca pe coridor către balustradă, unde îngenuncheam pe băncuță şi-mi aşteptam rândul pentru ca preotul, mereu acompaniat

de băiatul de altar, să vină şi să-mi aşeze pe limbă prescura albă delicată şi delicioasă care se topea în gură, urmată de o înghiţitură de vin, simbolizând corpul şi sângele lui Hristos.

Din păcate, nu aveam cum să devin băiat de altar pentru că eram fată şi noi, fetele, ne cunoşteam locul în ierarhia Bisericii Catolice. Când aveam să creşteam, rolurile noastre urmau să fie cele de a face curat în biserică, de a deveni bucătărese şi menajere pentru preoţi, de a aproviziona stocul de lumânări şi de a face ceaiul şi prăjiturile pentru ocaziile sociale.

Când mă gândesc la liturghie, îmi aduc aminte de ea ca de un spectacol de teatru: poezia rapsodică a psalmilor pe care îi cântam toţi la unison, imnurile pe care le interpretam, muzica tulburătoare a orgii, tămâia parfumată pe care o inhalam în timp ce era răspândită dintr-o cădelniţă de preot pe măsură ce înainta pe culoarul central înveşmântat în hainele lui uimitoare. Cât de preţios era totul, cât de teatral printre podoabele rococo poleite şi aurite, din piatră şi lemn, scenele biblice cioplite în relief şi statuile, coloanele şi arcele năucitoare, lumina pătrunzând prin ferestrele împodobite cu vitralii. Toată acea iconografie religioasă, tot acel simbolism şi ritual aveau să rămână gravate în memoria mea celulară, zi de zi la şcoala primară şi săptămână de săptămână în cei zece ani de mers la biserică în fiecare duminică, fără pauză.

Oare a fost aşadar atât de surprinzător că, atunci când am început să scriu pentru teatru, la câţiva ani după ce am părăsit biserica, aceasta urma să iasă la iveală prin limbajul înălţător al poeziei?

Influenţele literare sunt importante, dar ducem cu noi mult mai multe lucruri care ne formează, printr-un proces alchimic, creativitatea.

Dar cum rămâne cu influenţa literaturii antice greceşti asupra imaginaţiei mele literare, cu ale ei poeme epice şi drame poetice, pe care le-am studiat în traducere la şcoală?

Antigona lui Sofocle, personaj revoltat şi eponim, îmi vorbea atât de convingător când eram adolescentă.

În mod asemănător, faptul că am învăţat limbi străine la şcoală – franceza şi latina, câte cinci ani fiecare, spaniola, doi ani – sigur mi-a oferit siguranţa de a jongla cu limbile în ficţiune. Ca scriitoare, trebuie să-mi aud personajele vorbind pentru ca ele să prindă viaţă în mintea mea, iar tendinţa mea de a folosi naraţiuni la persoana întâi face din asta o cerinţă esenţială pentru a crea ficţiune credibilă. Cuvântul rostit devine cuvântul scris sau mai degrabă cuvântul auzit devine vocea personajului. În majoritatea cărţilor mele, am presărat limbi străine prin text şi mi-am dorit să imit felul în care vorbesc oamenii, oricând şi oricum am putut.

Mă întreb de asemenea dacă nu cumva engleza stricată a tatălui meu mi-a influenţat scrisul. Cu siguranţă că vocile pe care le auzim când creştem ne influenţează cumva scrisul. Am o tendinţă naturală de a prefera limbajul colocvial, care poate fi mai dificil de recreat decât vorbirea standard. Surprinderea esenţei modului în care vorbim în orice altceva decât engleza standard, găsind de obicei o variantă aproximativă în loc de a o reproduce şi fără a face apel la caricaturizare sau fără a deveni de neînţeles pentru cititorul obişnuit, necesită o sensibilitate sonoră care nu poate fi cultivată. Merită tot efortul, deoarece limbajul colocvial este cel cu impulsuri democratice, pentru că astfel toate comunităţile, toate clasele sociale, toate regiunile, toate culturile, toate felurile de a vorbi ajung să fie auzite, valorizate si demne de a fi luate în calcul.

Am observat că mulţi scriitori britanici afirmă că Virginia Woolf, Jane Austen, Emily Dickinson şi Henry James sunt cei care le-au influenţat literatura, dar, când eram foarte tânără, senzaţia mea a fost că scriam împotriva lor. Pentru mine, cititul era o experienţă plăcută, de imersiune, dar nu când a trebuit să citesc *Spre far* de Virginia Woolf pentru

şcoală. Acum sunt fan, dar mi-a luat mult timp să mă obişnuiesc din nou cu scrisul ei, cum ar fi cu *Orlando* sau *Doamna Dalloway* pentru că am avut o reacție atât de viscerală împotriva ei în adolescență.

Aveam nevoie să citesc scriitoare de culoare când eram foarte tânără şi nu am descoperit niciuna în Regatul Unit care să se fi născut şi crescut aici şi să ne relateze poveştile din această perspectivă. M-am inspirat de la afro-americane: Audre Lorde, Toni Morrison, Gloria Naylor şi Alice Walker erau printre cele mai importante şi, bineînțeles, Ntozake Shange, şi scriitoarea jamaicano-americană Michelle Cliff şi romanciera nigeriană Buchi Emecheta care ajunsese în Regatul Unit în 1962, la vârstă adultă şi scria în principal despre Nigeria.

Acestea erau scriitoarele care aduceau în prim-plan viețile femeilor de culoare şi, făcând asta, mi-au oferit permisiunea de a scrie. Intr-adevăr, m-au învățat cum să scriu urmându-le exemplul, după ce am reuşit să trec peste povara măreției lor, care o vreme mi-a afectat încrederea în mine. Mi-a luat ceva timp să trec peste vocea persistentă din capul meu care-mi spunea că nu aş fi niciodată la fel de bună ca ele. A trebuit să învăț că nu aş scrie niciodată ca persoanele care făceau parte dintr-o altă generație, cultură şi educație. Trebuia să scriu doar ca mine însămi, deşi asta e mult mai uşor de zis decât de făcut.

În căutarea sinelui meu mai tânăr, m-am aplecat asupra evaluărilor de la şcoală, unele pe care nu le-am mai citit de cincizeci şi cinci de ani. Sunt revelatoare. Când aveam şase ani şi învățam la şcoala catolică, învățătoarea mea a scris: „Lui Bernardine îi place să citească, dar are tendința să fie puțin neglijentă cu temele scrise... Şi tinde să vorbească prea mult. Trebuie să învețe tabla înmulțirii". Îmi place foarte mult această dovadă că aveam deja o afinitate față de literatură şi că am fost varză la matematică încă de la

început. Din şcoala primară şi până la gimnaziu, matematica şi ştiinţele mi s-au părut impenetrabile şi am renunţat la ele cât de repede am putut. Profesorii mei spuneau că nu muncesc pe măsura capacităţilor mele, dar mie mi se părea pur şi simplu că mintea mea nu era făcută pentru matematică şi ştiinţe şi uram aceste materii.

La Eltham Hill, profesoara mea de limba engleză a observat că temele scrise de mine erau „mereu pline de viaţă şi originale, deşi uneori se exprimă puţin stângaci". Îmi place şi asta – talent identificat – dar e de muncă! A mai scris şi că: „Temele scrise ale lui Bernadine [sic] îi reflectă interesul şi, dacă va continua să facă aceleaşi eforturi, ar putea să se descurce bine". Cu toate acestea, lipsa de rigoare era o temă recurentă, deloc surprinzător pentru că nu eram interesată de detalii. Profesoara mea de Civilizaţii Clasice a scris: „Bernadine [sic] trebuie să-şi dea seama că interesul ei faţă de acest subiect trebuie susţinut prin studiu consistent"; raportul meu la materia Literatura Greacă în Traduceri confirma: „Bernardine a făcut progrese pe tot parcursul anului. Eseurile ei sunt bine scrise, dar le lipsesc adesea datele relevante".

Asta sunt eu în totalitate, până în ziua de azi, deşi într-o măsură mult mai mică. Din acest motiv am devenit scriitoare de teatru şi ficţiune, ca să pot să-mi inventez singură datele.

Probabil că m-am simţit foarte flatată când, la vârsta de cincisprezece ani, directoarea mi-a notat un raport cu „Bernadine [sic] şi-a dezvoltat o personalitate matură plăcută", în anul acela am fost chiar Căpitan de Jocuri, dar nu am nicio amintire despre asta. Deja atunci când am intrat în clasa a şasea, profesorul de sport a scris politicos: „Bernadine [sic] nu a participat la nicio lecţie de Educaţie Fizică semestrul acesta".

Răsfoind vechile mele rapoarte şcolare, un lucru îmi este evident, şi anume eşecul celor mai mulți dintre profesorii mei de a-mi scrie corect numele mic, omițând al doilea „r”, o problemă până în ziua de azi. Aşa că le dau un mare 4, adică nu o notă de trecere, pentru ortografie. (Străduiți-vă mai mult.)

Cea mai puternică amintire despre anii mei de şcoală este cu mine visând cu ochii deschişi privind afară, pe geamul vreunei clase, spre cer. Nu-mi plăcea înregimentarea sau să mi se spună ce să fac, deşi în general mă comportam bine, cum făceam toate – eram toate fete bune. Comportamentul meu cel mai obraznic, la vârsta de paisprezece ani, a fost să-mi bag două baloane sub bluză şi să mă prostesc în fața profesorului de chimie care era aşa de speriat de noi încât mereu îl şicanam. A urlat la mine să stau jos. M-am aşezat şi cu asta s-a terminat.

Sunt teribil de mândră de faptul că am primit note proaste la Cusut şi Ştiințe Domestice (gătit), o materie obligatorie în primii doi ani de gimnaziu şi care nu se preda la şcolile de băieți. În şcolile din anii 1970, în timp ce teoretic era în desfăşurare revoluția feministă, fetele deprindeau artele domestice în timp ce băieții învățau desen tehnic, traforaj şi să prelucreze metalul. Fetele jucau hockey şi lacrosse, băieții jucau fotbal şi rugby. Şcoala mea nu m-a inspirat să devin celebră. Nu exista nicio Doamnă Jean Brodie[45] care să ne spună că eram „La crème de la crème”. Nimeni nu ne încuraja să gândim curajos şi să ne împlinim visele. Şi exista chiar şi echivalentul unei săli de dactilografiat pentru fetele care erau considerate insuficient de performante, unde

[45] Personajul principal din cartea *Domnişoara Brodie în floarea vârsteide* Muriel Spark, traducere de Dana Crăciun, Editura Vellant, 2017, o profesoară diferită de restul cadrelor didactice, cultivată, cu idei educațional extrem de progresiste (n. Tr.).

erau pregătite pentru o forță de muncă de dactilografe, deşi eram la o şcoală unde se intra pe bază de examen.

La vârsta de optsprezece ani, am terminat şcoala cu optsprezece niveluri 0, două dintre ele niveluri A, la care nu trecusem şi la care primisem calificativul 0[46]. Calificativele mele ajungeau la un maxim B, de unde începeau să scadă, chiar şi la materiile care-mi plăceau. În afară de teatru, chiar nu mă preocupam de altceva şi nu-mi păsa, pentru că la momentul acela şcolile de teatru nu prea cereau vreun calificativ academic. Acum sunt toate colegii la care intri pe bază de rezultate, dar pe atunci studenții erau acceptați prin audiții deoarece calificativele academice nu constituie o măsură a abilităților cuiva de a interpreta un rol. Evident, inteligența şi inteligența emoțională sunt importante, dar capacitatea de a lua examene şi de a scrie eseuri nu se traduce în talent actoricesc.

Totuşi, din postura de profesoară în care mă aflu eu însămi, mi-aş încuraja şinele mai tânăr să muncească mai mult, chiar dacă nu aveam nevoie de calificative pentru cariera aleasă. Mi-aş spune că studiul este bun pentru creier, cunoaşterea te va ajuta să te orientezi în viață şi este important să te preocupi de ce ai de făcut, să deprinzi autodisciplina şi angajamentul. (Nu mi-aş fi urmat sfatul, asta e clar.)

După ce mi-am găsit chemarea ca scriitoare, etica muncii mele a devenit formidabilă. Muncesc tot timpul, zilele săptămânii topindu-se în weekenduri şi zilele în seri şi nu mă duc niciodată în vacanță. Aş putea, dar nu o fac pentru

---

[46] În sistemul britanic de învățământ, nivelurile 0 se referă la „ordinary levels" („nivelurile de bază") care reprezintă 11 ani de studiu şi marchează finalul ciclului gimnazial. Studenții dau examene la materiile alese şi, pentru a se considera că au absolvit, trebuie să ia notă de trecere la minim cinci dintre ele (n. Tr.).

că mereu am prea multe lucruri de făcut şi, deoarece îmi iubesc munca, nu mi se pare că ratez ceva.
Pe la patruzeci de ani, mi-am luat o diplomă suplimentară în Literatură Engleză urmând cursurile serale de la Birkbeck College. De mult timp scriam eseuri pentru diverse ocazii, dar îmi doream o hrană intelectuală mai structurată. Voiam să fiu din nou studentă. Procesul de predare oferit era superior educaţiei mele şcolare din punct de vedere pedagogic şi nu doar că eram entuziasmată cu privire la studiile mele, dar am avut şi îndemânarea de a naviga prin scrierea de eseuri academice, deşi detalierea exactă a referinţelor mi s-a părut plicticoasă. Mă schimbasem în deceniile care trecuseră, dar nu aşa de mult. M-am bucurat să devin în sfârşit un student de zece pe linie, continuând cu un doctorat în Scriere creativă la Goldsmiths, University of London, parţial critic, partial creativ, în cadrul căruia abilităţile mele academice au fost testate suplimentar în elaborarea unei teze critice extinse pe care mi-a plăcut să o documentez şi să o scriu.

Dacă aş fi fost întrebată la vârsta de şaisprezece ani care dintre colegii mei vor avea succes în carieră, i-aş fi enumerat pe cei cu realizări în domeniul academic. Totuşi, până la urmă cu toţii învăţăm că în viaţă e nevoie de mult mai mult decât de abilitatea de a lua note bune. Lupta cu adversităţile şi dezamăgirile la începutul vieţii poate să cultive o forţă şi o hotărâre pe care altminteri nu le-am avea. Tinerii cred că, dacă nu au succes la şcoală, şi-au ratat viitorul, dar am cunoscut persoane cu realizări academice deosebite ale căror cariere s-au plafonat sau au intrat repede în declin, şi persoane pe care faptul că nu s-au descurcat bine la şcoală nu le-a oprit să aibă cariere minunate, poate datorită faptului că le fusese greu când erau tineri. Acelaşi lucru este valabil în domeniul artistic – ai nevoie de loviturile de la început pentru a-ţi dezvolta reziliența care te va face de

neoprit. Viața ne ridică obstacole în cale. Niciodată nu este o călătorie uşoară pentru nimeni şi, deşi nimeni nu vrea să se confrunte cu probleme, este singura cale prin care ne putem dezvolta reziliența.

Şapte

Seofon (engleza veche)
meje (yoruba)
a seacht (irlandeză)
sieben (germană)
sete (portugheză)

sinele, ambiția, transformarea, activismul

Dorința de a face studii academice, de care am început să-mi dau seama pe la patruzeci de ani, fusese precedată de o poftă de un alt gen de învățare – dezvoltarea personală, de care m-am apucat când am împlinit treizeci de ani. Aşa cum am povestit mai devreme, renunțasem la teatru şi doream să-mi fac o carieră de scriitor publicat, ceea ce era un pas uriaş în necunoscut pentru că nu ştiam dacă aveam talentul necesar pentru a realiza asta. Dar îmi analizasem critic opțiunile şi hotărâsem că ce îmi plăcea să fac mai mult decât orice era să scriu, aşa că de ce să nu fac asta? Îmi aduc aminte cum mă gândeam că nu vreau să trăiesc cu

regrete, să devin o persoană de genul „cum ar fi fost dacă” sau „măcar dacă” care nu şi-a asumat niciodată riscul de a-şi urma visul.

Nimeni nu-mi aştepta manuscrisele, agenții nu erau în căutare de talente noi de culoare, aşa cum fac acum pe rețelele sociale. Ideea de opere scrise de britanici de culoare nu era doar marginalizată, ci abia dacă era prezentă într-o secțiune a literaturii care nu prea conştientiza faptul că un astfel de factor demografic exista sau merita să fie publicat. Editorii le spuneau scriitorilor de culoare că nu exista o piață pentru vocile noastre, ceea ce demonstrează cât de marginalizați eram. Era posibil ca scriitorii care se inspirau din țările lor de origine, foste colonii, să se descurce bine, dar experiența celor de culoare născuți în Regatul Unit era considerată prea puțin relevantă.

Pe atunci am avut senzația că scriu într-un vid, în timp ce speram că i se va părea cuiva potrivit să-mi publice munca. *Island of Abraham* trecea de la o editură la alta, în timp ce scriam *Lara*. Ştiam că, dacă aveam să fiu publicată, atunci, în felul meu mărunt, aş face cultura mea literară mai inclusivă. În timp ce ambițiile personale erau motivul meu principal, aveam în vedere şi problemele mai complexe din jurul artelor, literaturii şi comunităților de culoare. Consideram că e de datoria mea să-mi depăşesc îndoielile şi slăbiciunile personale pentru a finaliza ce scriam. Cum mă puteam plânge de blestemul nostru, dacă eu nu reuşeam singură să mă adun?

Pentru a-mi susține misiunea, am mers la cursuri motivaționale şi am citit cărți de dezvoltare personală care m-au încurajat să gândesc la un nivel mai ambițios decât oricând înainte. Ascultam casete audio când mă duceam să mă culc, permițând cuvintelor motivatorului („simte frica şi continuă indiferent de ea” şi „crede că poți şi ai parcurs jumătate din drum”) să-mi pătrundă în gânduri şi să-mi

reprogrameze creierul în timp ce dormeam. Am învățat să transform ambiția într-o viziune, creând obiective care erau aparent imposibile deoarece am înțeles că obiectivele ușor de atins nu țin de viziune, ci sunt doar o etapă următoare, un pas mic.

Cea mai importantă lecție pe care am învățat-o a fost aceea de a cultiva arta vorbitului despre sine în termeni pozitivi în lupta cu îndoiala, susținută prin scrierea de „afirmații" vesele pe cartonașe și recitarea lor cu voce tare de câteva ori pe zi. O afirmație este o propoziție scurtă, personală, plină de pasiune și încărcătură pozitivă, la timpul prezent, despre ceva ce vrei să realizezi, dar scrisă de parcă obiectivul a fost deja atins. Nu este o dorință sau o speranță că ceva ar putea să se întâmple, ci o declarație că ceva chiar s-a întâmplat – o modalitate de a provoca realitatea dorită să se întâmple, nu prin vreun soi de hocus-pocus magic, ci făcând pași necesari pentru a atinge un obiectiv. Încă mai folosesc astfel de afirmații pentru a mă umple de încredere și a mă angaja să iau tot ce e mai bun din tot – atât pe plan personal, cât și profesional.

Scrierea unei afirmații pozitive este la polul opus față de setarea pentru eșec. Aceasta reantrenează mintea să se aștepte la cele mai bune rezultate, ca și vizualizările creative – un alt instrument în setul meu de abilități de dezvoltare personală – prin care vizualizezi scenariul ideal pentru orice îți dorești să realizezi. În ziua de azi, termenul generic pentru această practică este „manifestare". Bineînțeles, trebuie oricum să muncești, asta se înțelege de la sine. Dorințele se materializează arareori din neant. Un iubit american pe care l-am cunoscut într-un club de noapte, mi s-a prezentat ca scriitor. Am fost impresionată, doar ca să descopăr că nu scrisese decât câteva pagini la scenariul său. Oricum, mi-a plăcut tupeul lui american până când mi-am dat seama că, în decurs de optsprezece luni, scrisul lui

nu a progresat dincolo de câteva pagini. Manifestările nu funcționează dacă nu munceşti.

Iar dacă munceşti, dar nu obții rezultatul dorit, atunci îți revii din dezamăgire şi mergi mai departe, indiferent de rezultate, continuând cu atitudinea pozitivă. În ultimii câțiva ani, chiar am progresat de la ideea de revenire după dezamăgire la a le spune studenților să-şi „revină în timpul eşecului", ca să nu ajungă niciodată chiar la cel mai scăzut nivel. Pe mine m-a ajutat. Mă conving singură să depăşesc dezamăgirile imediat cum le trăiesc, ca să nu mă trezesc angrenată în spirala descendentă a autocompătimirii.

Chiar şi acum, când mă pregătesc să scriu o carte nouă, voi aşterne pe hârtie o afirmație declarând că este minunată – fără să fi scris nici măcar un cuvânt. Asta nu înseamnă că sunt dusă cu capul sau tâmpită, ci că, mai degrabă, mă umplu de energie şi atitudine pozitivă şi mă aştept la cel mai bun rezultat posibil de la creativitatea mea, spre deosebire de abordarea muncii cu groază în fața a ceea ce pot anticipa că îi vor fi punctele slabe inevitabile.

Cu timpul, am ajuns să resping complet conceptul de eşec, deşi este antonimul succesului, asa că, de vreme ce cred într-unul, de ce nu si în celălalt? Cred că din cauză că ideea de eşec are o finalitate atât de negativă. Ca „propagandist pozitiv", cum m-a numit cineva la un moment dat, consider că, pe măsură ce înaintăm în viață, când lucrurile nu funcționează aşa cum vrem, ele ne duc pur şi simplu la etapa următoare şi mai departe la cealaltă. În esență, ideea de eşec mi se pare demotivantă.

Când a fost publicată *Lara*, am scris o afirmație despre câştigarea Premiului Booker – o fantezie ambițioasă pentru că eram pe cât de departe posibil de câştigarea premiului, pe cât se putea afla un scriitor. Cu toate acestea, văzusem cum câştigarea premiului putea să îmbunătățească carierele scriitorilor, aducându-le opera în atenția publicului larg şi,

pentru că aveam ambiții mari, mi se părea firesc să vizualizez câştigarea acestuia, în decursul anilor, scrisul meu nu a fost adaptat la câştigarea Premiului Booker, asta ar fi dus la o lipsă de integritate creativă şi ar fi fost imposibil de anticipat având în vedere că în fiecare an este un alt juriu. Doar îmi doream să-l am în vedere. E ca atunci când un actor îşi promite să fie cel mai bun în fiecare rol, visând sau vizualizând în acelaşi timp faptul că într-o zi va câştiga un Oscar.

O atitudine mintală pozitivă (AMP) m-a ținut pe linia de plutire de fiecare dată când a trebuit să fac față problemelor care trebuiau rezolvate în procesul de scriere şi în cariera mea, în general. Chiar şi când şansele îmi erau potrivnice, am crezut că într-un fel, într-o zi, voi izbândi. Asta nu înseamnă să faci abstracție de negativitatea care există şi nici că poți elimina complet îndoiala de sine, dar te ajută să te lupți cu senzația că vreuna dintre ele te copleşeşte.

Pe măsură ce am devenit din ce în ce mai hotărâtă în deceniile care au trecut, niciodată nu am fost pregătită să accept mai puțin decât îmi doream. O scriitoare mi-a spus odată că apa îşi găseşte propriul nivel şi că ea şi-l găsise pe al ei, ceea ce în termeni reali însemna că mereu se aştepta la vânzări slabe ale cărților ei şi le accepta ca soartă. Niciodată nu am putut să fiu aşa de resemnată. Mi-am antrenat mintea să mă aştept la tot ce era mai bun din ceea ce putea oferi această meserie, chiar şi atunci când nu se întâmpla asta. Mulți ani vânzările cărților mele au fost asa de scăzute, încât nici nu mă uitam la cifrele drepturilor de autor bianuale atunci când le primeam. Recenziile bune nu au fost niciodată suficiente pentru a vinde un număr decent de exemplare. Nici nu puteam să-mi schimb abordarea şi să scriu ceea ce este numită ficțiune „comercială”, mai degrabă decât „literară”, cum m-a sfătuit cineva, deoarece ficțiunea comercială este cea care domină listele de bestsellere. A

trebuit să rămân fidelă impulsurilor mele artistice dorindu-mi, totuşi, o audienţă mare. Eram încăpăţânată şi aparent nerealistă, până când viziunea s-a transformat în realitate, când am câştigat Premiul Booker, şi totul s-a schimbat: romanul meu radical, experimental, foarte literar şi-a găsit locul în topul celor mai vândute zece titluri timp de patruzeci şi patru de săptămâni.

În acest punct nu mai e nevoie să spun că e foarte important să-ţi păstrezi visurile pentru tine deoarece, odată ce pătrunzi în zona „viziunii", multe persoane îţi vor impune propriile lor limitări şi cel mai bine e să nu le dai ocazia. Trebuie să ne protejăm de negativişti.

Autorii de azi sunt mai isteţi decât eram eu când am publicat prima oară. Atât de multe lucruri pot fi descoperite online sau prin intermediul organizaţiilor literare dedicate susţinerii scriitorilor aspiranţi şi demistificării industriei pentru outsideri, cum ar fi Spread the Word. La începutul carierei mele, dacă nu aveai cunoştinţe din interior sau dacă nu erai conectat la reţelele literare încetăţenite, lumea editorială părea impenetrabilă.

Nu am primit nicio plată în avans pentru niciuna dintre primele două cărţi ale mele, am fost doar fericită că am găsit edituri. Eram naivă cu privire la industrie pentru că nu mi-am dat seama că e mai greu pentru o carte să se vândă bine dacă iese în lume la o editură mică, necunoscută, chinuindu-se în afara ecosistemului literar stabilit. Când a fost publicată The Island of Abraham, iubitul meu bancher m-a întrebat cu cât am fost plătită pentru ea. A crezut că sunt nebună când i-am spus că nu primisem niciun ban. (În loc de un avans, contractul pentru cărţi se făcea doar pe baza unui sistem de drepturi de autor.) Nu m-a mai întrebat nimic despre carte şi nici nu şi-a bătut capul să o deschidă. Mi-am adus aminte de momentul când eram într-un camping turcesc şi citeam o cărămidă de carte. O femeie

fermier care lucra pe un câmp din apropiere m-a rugat să se uite la ea. I-am dat-o, a cântărit-o în mâini, a simțit cât de grea este şi a declarat cu încredere: „Bună carte”.

Unii dintre studenții mei îmi spun că vor să scrie cărți ca să devină bogați şi celebri. Nu e un motiv prea bun pentru o carieră în domeniul artistic, deşi nu e nimic rău în a-ți dori să obții oricare dintre aceşti indicatori de succes, dar, în realitate, pentru a susține o carieră de-o viață ca scriitor, trebuie să existe o conexiune mai profundă cu acest meşteşug.

Cum primele mele două volume publicate erau micuțe, aproape fără buget de marketing, am preluat eu sarcina de a-mi face cărțile cunoscute, pentru că ştiam că trebuie să îmi asum responsabilitatea de a le face publicitate şi de a-mi dezvolta astfel cariera. Iar pentru că aveam un elan pozitiv, am interpretat refrenul „Nu contează ce ştii, ci pe cine ştii” nu ca pe o critică a statu-quo-ului, ci ca pe un sfat important şi am început să-mi creez o rețea de alți scriitori pentru a completa decalajele dintre industrie şi mine. Deşi nu eram foarte entuziasmată de *The Island of Abraham* când a fost publicată, tot m-am străduit să o scot în lume şi am făcut asta cu şi mai mult aplomb când am promovat Lara. Mereu aveam la mine exemplare suplimentare şi le dădeam criticilor cartea când îi întâlneam la evenimente literare la care participam cu asiduitate pentru a-mi putea construi rețeaua de contacte.

După publicarea *Larei*, strădania mea s-a accelerat. Am plătit ca să tipăresc mii de fluturaşi în care îi făceam publicitate, pe care i-am trimis prin sistemele de expediere de scrisori ale organizațiilor artistice şi literare care percepeau o taxă pentru acest serviciu. De asemenea, am elaborat o listă cu toate catedrele de literatură ale universităților britanice şi le-am trimis scrisori personalizate şi exemplare ale cărții pentru a încerca să generez

evenimente de prezentare şi poate să ajung pe una sau două liste de lectură. Strădaniile mele au fost în mare parte ignorate, dar măcar am încercat. Ştiam că dacă investesc energie în promovarea cărţii voi avea măcar câteva rezultate, în timp ce, dacă nu făceam nimic, nu s-ar fi întâmplat nimic.

Am participat la lecturi de fiecare dată când am fost invitată, de obicei fără bani. Am observat că departamentul de literatură al Consiliului Britanic făcea turnee internaţionale cu scriitori şi, în loc să aştept să mă observe ei, dacă aveau s-o facă, le-am trimis cărţile mele şi am stabilit o întâlnire, vizualizând, evident, un rezultat pozitiv. A funcţionat şi uşa s-a deschis. Ulterior am participat mulţi ani la evenimentele lor – atât evenimente literare bine plătite, cât şi turnee de autor şi rezidenţe. A fost un aspect important al carierei mele, pentru care le sunt profund recunoscătoare. Între timp, în pofida eforturilor mele, propunerile de a participa la festivaluri literare din Regatul Unit nu s-au materializat nici până în ziua de azi.

Primele mele două cărţi nu au fost recenzate în ziarele naţionale, cu excepţia unei menţiuni pentru „Cartea Anului" în The Daily Telegraph din partea romancierei Maggie Gee, căreia i-a plăcut ce scriu şi m-a susţinut de la început. Niciodată nu am avut parte de profiluri detaliate sau de articole despre mine în paginile culturale, care indică o atenţie serioasă acordată unui scriitor notabil. Credeam că munca mea e suficient de interesantă, ca şi mine de altfel, dar nu am fost în vizorul lor. De fiecare dată când deschideam ziarele de weekend, scriitorii bărbaţi erau în centrul atenţiei. Am muncit din greu să-mi menţin o aliniere mintală progresivă[47] când lucrurile nu s-au întâmplat aşa cum speram.

---

[47] Abreviere pentru Progressive Mental Alignment (PMA) (n. Tr.)

Le voi fi mereu recunoscătoare profesorilor care au considerat că scrierile mele merită să fie studiate serios, care le-au recenzat în detaliu în reviste precum Wasafiri. Teoreticienii postcoloniali au fost primii care mi-au susținut cărțile; nu le pot mulțumi suficient, deşi niciodată nu m-am perceput ca fiind postcolonială, ci britanică. Deşi aveam conflictele mele cu terminologia, măcar cărțile mi-au fost considerate demne de atenție.

Listele de lecturi pentru cursurile de Engleză şi Scriere creativă erau alcătuite predominant din scriitori albi, majoritatea bărbați, cu câteva excepții notabile. Îmi place să cred că asta s-a schimbat în ultima vreme, deoarece altminteri care mai este viitorul literaturii de culoare când pare să existe un moratoriu tacit cu privire la prezentarea lor în fața gânditorilor, profesioniştilor şi liderilor viitorului? Campaniile de îmbogățire a curriculumului şcolar şi universitar contestă deja de ceva timp prejudecățile didactice imperialiste din sistemul educațional, ridicându-se împotriva rezistenței încetățenite din partea celor care consideră că unele aspecte demografice sunt superioare altora: albul față de negru, masculinul față de feminin, clasa de mijloc față de clasa muncitoare, hetero față de *queer.*

În timp ce am continuat să public cărți, au apărut pe scena literară scriitori tineri care treceau adesea pe lângă mine ajungând stele pe firmament, pe când eu mă străduiam din greu să nu am senzația că stau de una singură într-un şanț, pe un câmp plin de noroi. Învățasem de la cursurile mele de dezvoltare personală cât de auto distructive sunt comparațiile, aşa că am muncit din greu să mă concentrez pe traiectoria mea unică, singulară şi să-mi debarasez sufletul de orice resentimente. Am văzut cum au fost zdrobiți alți scriitori, care s-au înăcrit, plângându-se, găsind vinovați, suferind uneori de paralizie creativă ca rezultat. Nu mi-am dorit niciodată să fiu aşa sau să-mi

petrec timpul cu oameni care emanau negativism. Când eşti pe un traseu pozitiv, capcana negativismului este o mlaştină pe care vrei să o eviți. M-am străduit să transform primele semne de gelozie în sentimente şi chiar acte de generozitate – să îmi fac un scop din a mă bucura pentru alți scriitori şi din a le susține succesul, chiar şi atunci când realizările lor sau laudele primite de ei le făceau pe ale mele să pară insignifiante. Nu a fost uşor, dar eram hotărâtă să nu permit geloziei să mă otrăvească. În acelaşi timp, eram ambițioasă şi nu puteam, *nu voiam* să mă mulțumesc cu ce aveam pentru că ceea ce aveam nu era suficient – nu pentru mine, chiar dacă, conform anumitor standarde, aveam din ce în ce mai mult succes.

Scriitorii de culoare şi asiatici care publică acum se vor trezi lansați într-o cultură mai integrativă şi multirasială. Împreună cu alții, am pledat de mult timp pentru ca asta să se întâmple, pe toate căile pe care le-am avut la dispoziție în presa convențională sau pe rețelele sociale. Chiar de la începutul anilor 1980 a existat o campanie Greater Access to Publishing[48], fondată împreună cu editorul Margaret Busby, al cărei scop a fost acela de a diversifica industria, urmată de campanii ulterioare. Merită să reținem că, înainte ca ideea de activism să se răspândească relativ recent în cultura de masă, exista de obicei un preț care se plătea pentru luarea de atitudine, în sensul că deveneai *persona non grata.* Dar, dacă nu spunem lucrurilor pe nume, nimic nu se schimbă.

Poate că inițiativa mea cu impactul cel mai semnificativ a fost schema de mentorat pentru poezie The Complete Works[49] (2007-2017), organizată pentru a îmbunătăți

[48] Acces mai larg la publicare (n. Tr.).

[49] Operele complete (n. Tr.)

vizibilitatea poeților de culoare din lumea editorială britanică. Originea schemei poate fi găsită în momentul când am făcut parte din juriul pentru lista celebră a Next Generation Poets[50] (2004), care îi sărbătorește în fiecare deceniu pe cei mai buni douăzeci de poeți care au publicat volume de debut în cei zece ani anteriori. Din o sută douăzeci de poeți, nu s-a înscris niciun scriitor de culoare sau asiatic, așa că le-am solicitat politicos organizatorilor să cheme cinci poeți care știam că sunt eligibili. S-au împotrivit și au fost de acord doar când am amenințat cu calm că mă voi retrage din juriu. La final, doar un poet de culoare a ajuns pe listă, ceea ce a fost puțin mai mult decât nimic.

Cu toate acestea, experiența a fost un catalizator pentru următorul meu pas. I-am abordat pe cei de la Spread the Word and Arts Council England pentru a analiza problema, ceea ce au și făcut, iar rezultatul a fost un raport Free Verse[51]. Acesta a dezvăluit că mai puțin de 1% dintre cărțile de poezie publicate în Regatul Unit erau scrise de poeți de culoare. Odată raportul publicat, nu aveam de gând să-l las să fie trecut cu vederea, așa cum se întâmpla cu alte rapoarte: îndosariate și uitate. Așa că am inițiat o schemă de mentorat, The Complete Works, împreună cu Spread the Word și Dr. Nathalie Teitler. Finanțați de Arts Council, treizeci de poeți au avut fiecare un mentor timp de un an sau doi. Mă bucur să pot spune că aceștia se numără acum printre cei mai importanți poeți ai Regatului Unit, publicând multe volume și strângând premii. De exemplu, începând cu 2015, trei absolvenți, Raymond Antrobus, Jay Bernard și Sarah Howe, au primit calificativul de Tânărul Scriitor al Anului din partea Sunday Times.

---

[50] Generația următoare de poeți (n. Tr.).

[51] Poezie liberă (n. Tr.).

În mod asemănător, am fondat premiul anual pentru poezie Brunei International African, pentru a susține cauza poeziei africane, care avea nevoie de un imbold. În anul acela am fost președinta juriului pentru Caine Prize for African Writing[52], care, de la începuturile lui în 1999, a revoluționat soarta ficțiunii africane. M-am întrebat dacă pot face același lucru pentru poezie. Am avut o discuție cu șeful meu de la Brunel University despre asta și el s-a oferit să finanțeze premiul cu suma de trei mii de lire, făcându-l, în mod surprinzător, cel mai mare premiu în bani din lume pentru poezia africană. Am făcut un site de internet, le-am cerut prietenilor scriitori să-mi facă favoarea de a analiza textele înscrise și i-am făcut publicitate pe rețelele sociale. Evitând comitete și birocrație, am continuat să administrez premiul în timpul meu liber. Uneori este cea mai eficientă modalitate de a face lucrurile să se întâmple.

Primul câștigător a fost Warsan Shire care apoi a colaborat cu Beyonce la albumul ei Lemonade. Uneori e un singur câștigător, alteori sunt trei. Deoarece scopul premiului este să susțină cauza poeziei de pe continentul african, mă bucur să se răspândească puțin. Din nou, munca în parteneriat contează și, de la inițierea lui, am colaborat îndeaproape cu poetul Kwame Dawes, un prieten vechi, care coordonează The African Poetry Book Fund (APBF)[53] și publicațiile și premiile acestuia în SUA. Toți poeții care au câștigat sau au fost nominalizați pentru premiul Brunei au fost publicați, uneori de APBF. În ziua de azi, poeții africani publică mult și au devenit o forță cu impact puternic asupra peisajului poetic internațional.

---

[52] Premiul Caine pentru scriitori africani (n. Tr.).

[53] Fondul pentru cărți africane de poezie (n. Tr.).

Printre alte inițiative de diversitate se numără prima conferință de teatru majoritar de culoare şi asiatic, Future Histories[54], în 1995, într-o perioadă în care majoritatea companiilor dramatice de culoare sau asiatice fondate în anii 1980 se închiseseră. De asemenea, am organizat prima mare conferință a scriitorilor britanici de culoare, Tracing Paper[55], în 1997, care a fost concepută pentru a evalua apariția unei generații de scriitori născuți în Regatul Unit care erau atunci publicați în număr mai mare decât oricând înainte. Conferințele sunt adunări importante ale comunităților pentru a discuta aspecte şi interese specifice şi a fost important să se creeze un spațiu pentru asta, pentru a evalua trecutul şi a planifica viitorul.

Cel mai recent proiect al meu este din poziția de custode al Black Britain: Writing Back[56], o serie în colaborare cu editorul meu, Hamish Hamilton de la Penguin UK, prin intermediul căreia reintroducem în circulație cărțile neobservate din trecut şi care merită o audiență nouă. Primele şase cărți, toate romane, au fost publicate în 2021 şi printre ele se numără romanul *Minty Alley* de C. L. R. James (1936).

Activismul meu s-a concretizat prin producerea a ceea ce numim „livrabile”, pentru a folosi limbajul de management. Intervenția mea în poezia britanică şi africană a început pentru că mi-am asumat responsabilitatea de a face lucrurile să se întâmple. Astfel, abilitățile de dezvoltare personală pe care le dobândisem inițial în anii 1990 pentru

---

[54] Istorii din viitor (n. Tr.).

[55] Joc de cuvinte intraductibil, *tracing descrie* atât actul de a urmări, cât şi cel de a face urme pe hârtie *(paper)* (n. Tr.).

[56] Marea Britanie de culoare: Reacția în scris (n. Tr.)

a-mi dezvolta propria carieră au fost utilizate pentru un bine mai mare. Rețeaua mea de contacte literare a fost esențială pentru a demara aceste proiecte şi am putut să formez parteneriate şi să obțin susținere. Experiența în managementul artistic care a început cu Theatre of Black Women a presupus că am avut abilitățile organizaționale necesare pentru a demara aceste proiecte şi, mai ales, că dorința politică de a face acest lucru a fost inspirată de părinții mei activişti care s-au luptat pentru schimbare socială în anii trecuți.

În trecutul nu foarte îndepărtat, cineva care lucra la un nivel înalt în domeniul artelor mi-a spus că ar trebui să „încetez să mă mai comport ca un lucrător social", asta apropo de activismul meu, şi să mă concentrez pe atingerea unui succes mai mare pentru operele mele. A fost, aşa cum a sunat, o dojană. Cu toate acestea, ambițiile pentru cariera mea, la început în teatru, apoi în literatură, au fost mereu întrețesute cu viziunea pe care o aveam despre comunitățile mele – ca femeie, persoană de culoare, din clasa muncitoare din mediul imigranților de culoare şi, ulterior, ca femeie în vârstă. Deşi am susținut cauza comunităților mele, pe primul loc a fost mereu cariera mea. Chiar nu sunt un înger care să se sacrifice, iar aducerea în prim-plan a noii generații este şi o sursă importantă de plăcere. Nu este o sarcină fără satisfacții. Iar câştigarea Premiului Booker mi-a crescut capitalul cultural aşa că, atunci când am ceva de spus, audiența mea e mult mai substanțială.

Arta şi activismul meu izvorăsc din aceeaşi fântână a intențiilor şi, dintr-un anumit punct de vedere, arta mea este o întruchipare a activismului meu. Singura problemă cu faptul de a fi cunoscut ca activist este aceea că, uneori, s-a manifestat mai mult interes față de asta decât față de operele mele. Prea adesea, când se presupune că ar trebui să dau un interviu despre cărțile mele, sunt întrebată cum

se poate rezolva lipsa diversității în lumea editorială. În ziua de azi le recomand să le ceară sfaturi tartorilor sistemului. A lor e uĹźa de la intrare si tot ei au cheile. Cred că îşi vor da seama şi fără ajutorul meu.

Impactul uciderii lui George Floyd în mai 2020 şi reînvierea protestelor Black Lives Matter peste tot, inclusiv ale celor împotriva sistemului editorial, au dus la zguduirea din temelii a industriei şi abordarea serioasă a rasismului sistemic pentru prima oară. Multe planuri sunt pe cale să fie puse în practică. Trăim vremuri entuziasmante.

Ca scriitoare, proiectul meu a fost să explorez diaspora africană – trecută, prezentă, reală, imaginară – din mai multe perspective. Am adoptat termenul „scriitor de culoare" pentru că, într-o societate rasializată[57], cred că este important să ne concentrăm pe aceste narațiuni. Cu toate acestea, am fost întrebată foarte serios când o să trec de etapa scrisului despre oameni de culoare, de parcă ar fi o etapă pe care o parcurg pe calea spre următorul nivel de înțelegere umană. (Pe de altă *parte, scriitorii albi care nu au inclus niciodată persoane de culoare în ficțiunile lor, chiar şi când au scris despre societăți contemporane multirasiale, nu primesc niciodată vreo întrebare despre această omisiune.)*

Hai să zicem că aş scrie ficțiune doar despre nigerieni, ei bine, asta mi-ar oferi o populație de 190 de milioane cu care să mă joc – de trei ori cât toată populația Regatului Unit. Dacă iei în calcul faptul că oamenii de culoare sunt de fapt majoritatea globală, atunci a scrie din această perspectivă este, prin urmare, o implicare în posibilitățile infinite, creative, istorice, fantastice, multigeneraționale, multidemografice ale vieților noastre. Nu prea e limitant.

---

[57] De la termenul englez *racialisation,* definit ca procesul care conduce la formarea de grupuri rasiale; în context, o societate bazată pe grupuri rasiale (n. Red.).

Oricât de absurd ar fi, pentru unii doar narațiunile albilor sunt considerate capabile să exploreze universalitatea în ficțiune. Acesta este probabil unul dintre motivele nerecunoscute pentru care le-a fost atât de greu scriitorilor de culoare să fie publicați în Regatul Unit. Am avut câteva discuții năucitoare pe aceste teme cu persoane care, în esență, percep negrul ca inferior față de presupusa universalitate a albului şi care admiră scriitori de culoare ce creează narațiuni dominate de albi şi care sunt în consecință percepuți ca superiori celorlalți dintre noi care „nu putem să ne depăşim rasa". Prin asta nu vreau să critic vreun scriitor pentru alegerile sale ficŁŁionale, ar trebui să fim toti liberi să scriem orice ne dorim.

Adevărul este că literatura de calitate ne oferă o înțelegere profundă şi universală prin intermediul şi dincolo de caracteristicile specifice ale anumitor categorii demografice, dar asta nu înseamnă că nu avem nevoie să reprezentăm detalii demografice specifice în ficțiunile noastre.

Mai rezistă de asemenea presupoziția că atunci când scriitorii de culoare din țări majoritar albe creează narațiuni concentrate pe viețile negrilor şi mulatrilor, sunt percepuți ca scriind despre rasism. Majoritatea romancierilor şi poeților britanici de culoare nu scriu direct despre rasism; îşi concentrează creativitatea pe toate celelalte lucruri pe care noi, cei din rasa umană, le experimentăm. A presupune diferit este un raționament comod. În ceea ce priveşte propria mea muncă, rasismul este uneori un fir comun în viețile unora dintre personajele mele – pentru că asta este realitatea. Dar este rareori central în opera mea, cu excepția cărții *Blonde Roots*.

O altă reacție familiară este aceea care presupune că tot ce scriem este despre identitate. Din nou, asta nu doar că nu e adevărat, ci mai este şi o manifestare de superioritate.

Implicația este că noi, scriitorii de culoare, încercăm mereu să ne descoperim prin scris – ceva ce s-a spus efectiv despre toate cărțile pe care le-am scris. Da, uneori scriitorii de culoare chiar scriu direct despre identitate, dar niciodată doar despre asta. În munca mea, chiar şi în romanul semi-autobiografic Lara, explorez teme multiple. Poate că etichetarea legată de „identitate" persistă deoarece aceia care nu sunt obişnuiți cu poveştile noastre simt că ei învață despre „identitățile" noastre, iar asta le deformează percepția despre creativitatea noastră. Putem oricând să analizăm literatura prin lentila identității şi să descoperim dovezi în favoarea ei, dar rareori o carte se ocupă doar de asta.

Mi s-a mai spus şi că, indiferent ce scriu, scriu despre mine însămi. Ştiu, e o nebunie. De parcă sunt cumva o fată afro-romană de acum o mie opt sute de ani, un homosexual septuagenar caraib, un elev de paisprezece ani care locuieşte într-un cartier sau o sclavă albă care trăieşte într-un univers paralel! Un reporter radio m-a întrebat dacă toate cele douăsprezece personaje din *Fată, femeie, alta* erau variante ale mele. Pe bune? O imigrantă nigeriană care munceşte ca menajeră şi un fermier de nouăzeci şi trei de ani din nord? Cărțile mele sunt despre mine doar în măsura în care despre orice operă de ficțiune se poate spune că este manifestarea preocupărilor scriitorului. Singurul personaj care este o variantă complet ficționalizată a mea este eponima Lara şi chiar în cazul ei inventez lucruri. Asta facem noi, romancierii.

Scriitorii sunt mândri să fie custozii propriilor imaginații; ne prețuim capacitatea de a concepe idei şi de a descoperi modalități interesante de a le exprima. Îmi ofer libertate artistică totală să scriu din perspective multiple şi să locuiesc în culturi diverse, traversând barierele percepute de rasă, cultură, gen, vârstă şi sexualitate. Sunt cea mai răzvrătită dintre scriitori; o iubitoare de libertate şi o

nesupusă în fața regulilor, motiv pentru care îmi manifest curiozitatea față de conceptul de proprietate culturală, prezent în discuțiile despre libertatea artistică. Cum poate să fie cultura proprietatea cuiva când este într-o stare permanentă de mişcare şi metamorfoză, de permeabilitate şi reactivitate la influențele globale?

Şi unde este etica procesului de reglementare a imaginației atunci când o persoană dintr-o societate explorează experiențele alteia prin ficțiune? E posibil să scriem despre anumiți factori demografici dintr-o poziție de autoritate dacă avem senzația că aparținem unei anumite culturi, dar asta nu înseamnă că alții nu pot încerca să ficționalizeze pe baza propriilor documentări, interese, descoperiri şi imaginații, aşa cum am făcut în toate cărțile mele? E posibil să descoperim că ceea ce am scris este contestat atunci când păşim în afara granițelor în care lumea se aşteaptă să ne încadrăm, şi e posibil să trebuiască să gestionăm consecințele acestui fapt, dar este oare înțelept să impunem reguli – vreun soi de segregare culturală în literatură, de natură rasială sau altfel? Iar dacă aplicăm conceptul de proprietate culturală în literatură, atunci cu siguranță că trebuie să-l aplicăm şi în alte domenii – inclusiv film, dans, arhitectură, design şi muzică, nu? Imaginați-vă ce ar ieşi din asta. Şi, oricum, ce este o cultură autentică? Unii vor vorbi despre tradiția dansului Morris[58] sau a dansurilor în jurul armindenului ca fiind reprezentative pentru cultura britanică pură. Cu toate acestea, dansul Morris este inițial denumit dans maur şi provine de la maurii din Africa de Nord, iar țopăitul în jurul unui stâlp este, se pare, un ritual păgân germanic. Orice încercări de a ajunge la esența culturii prin idei despre

[58] Dans popular britanic (n. Tr.).

autenticitate nu reuşesc decât să facă opusul şi să dezvăluie cât de interconectate sunt societăţile noastre.
În acest capitol am explorat modul în care strategiile mele de dezvoltare personală m-au făcut să vizualizez rezultate pozitive ca pe o cale de a persevera, cum mi-am întreţesut activismul în cariera creativă, dar am adus în prim-plan şi câteva probleme mai complexe, legate de perspectiva critică uneori limitativă asupra muncii mele.

Concluzie

A fost un drum lung de la copilăria în anii 1960, într-o familie aflată în vizorul rasiştilor care considerau că o casă plină de copii mici era duşmanul într-o zonă de război.

Am trecut prin destul de multe schimbări sociale şi pot afirma categoric că aceasta nu este naţiunea de la începutul vieţii mele, în care discriminarea nu putea fi contestată într-un tribunal şi sistemul părea o fortăreaţă impenetrabilă. Multe dintre rolurile pe care mi le-am asumat în viaţa profesională ar fi fost de neimaginat în momentul naşterii mele şi nu mi le-aş fi putut niciodată închipui când eram tânără, nu doar scrisul cărţilor, ci şi participarea ca membru în comitete, editarea revistelor, coordonarea juriilor pentru premii şi poziţia de profesor. (Deşi femeile cu descendenţă africană reprezintă aproximativ 0,15 % din cadrele didactice britanice, mai este încă mult de muncă.)

Persoana care sunt azi nu mai aruncă pietre într-o fortăreață. Stau în încăperile ei, purtând discuții civilizate, convingătoare şi perseverente despre cum să transformăm mai eficient infrastructura depăşită pentru a le face loc celor care au fost pe nedrept excluşi. Rebela din exterior s-a transformat în negociatoarea din interior, care înțelege că angrenarea oamenilor în discuții este în cele din urmă mai eficientă decât urlatul la ei (oricât de satisfăcător poate să fie asta uneori).

Ceea ce am ajuns să înțeleg este că inegalitățile de orice fel vor exista întotdeauna deoarece rasa umană este tribală şi ierarhizată şi, în primul rând, din punct de vedere istoric, patriarhală; iar dacă alegem să susținem schimbarea socială, putem măcar să ne bucurăm de luptă. Mie activismul mi se pare energizant, productiv şi plin de satisfacții, spre deosebire de deplângerea inegalităților sociale şi aşteptarea ca schimbarea să se producă, care perpetuează o mentalitate de neputință.

Deşi în ziua de azi mă mişc uneori în cercuri de elită, asta nu înseamnă că sunt imună la rasismul evident care există. Nu cu mult timp în urmă, i-am certat pe doi băieți aflați la etajul unui autobuz, primind ca urmare calificativul de „cap blănos”. Ruda mea de nouă ani care stătea lângă mine a fost şocată că au îndrăznit să mă jignească pentru că a) sunt un adult care ar trebui tratat cu respect şi b) sunt o scriitoare publicată – ceea ce evident că băieții ăia nu aveau de unde să ştie. Prostia insultei lor şi inocența ei delicată mi s-au părut amuzante.

În 2015, am primit o bursă prestigioasă la un colegiu Ivy League în SUA, care a venit la pachet cu o casă elegantă, într-un cartier de albi bogați. Într-o sâmbătă după-masă am venit acasă de la cumpărături şi m-am dus să stau pe terasă când am auzit pe cineva în spatele meu. M-am întors şi un

polițist stătea în cadrul uşii de la cameră. Ştiam că polițiştii patrulează prin zonă
Şi că aveau chei de la casă, dar colegiul îi anunțase că locuia un scriitor acolo. Se pare că fusesem reclamată. (O negresă care foloseşte chei pentru a intra într-o casă – evident o infracțiune.) Am fost aşa de enervată, încât am strigat la el, fără să mă gândesc că acesta era un polițist american înarmat. Totuşi, a funcționat şi a plecat grăbit. Poate că accentul meu englezesc a fost suficient ca să-l convingă că nu eram un hoț.

Interacțiunile personale cu rasismul mă fac să fiu în alertă, împreună cu ceea ce ştiu şi cu observarea diferitelor manifestări multiple ale rasismului sistemic, care trebuie investigat şi identificat în lupta pentru eradicarea lui, mai ales într-o țară unde negarea îşi arată mereu capul hidos.

Fiecare obstacol depăşit în viața mea, fie în copilărie, cu problemele mele de acomodare şi cele din relații, în educația mea în teatru sau în structurarea romanelor mele, m-a făcut mai rezistentă şi mai hotărâtă să merg mai departe.

Strădania, atitudinea pozitivă, viziunea, activismul şi încrederea în mine au contribuit toate la atitudinea mea de neoprit. Iar modul în care înțeleg viața, lupta, pe mine însămi, continuă să-mi îmbogățească cunoştințele despre natura umană – un ingredient esențial pentru caracterizarea ficțională. Azi, ştiu mult mai mult despre rasa umană decât ştiam pe vremea când eram o tânără care lucra în domeniul teatral la vârsta de douăzeci de ani.

Am câştigat Premiul Booker la şaizeci de ani, vârsta perfectă la care să mi se întâmple asta, deşi a fost uimitor chiar şi simplul fapt că s-a întâmplat. În această etapă din viața mea, mi-am dezvoltat nu doar o etică extraordinară a muncii, dar mai ştiu şi că nu mă voi culca pe lauri. Sunt conştientă de modul în care funcționează lumea şi personalitatea mea este una clar definită şi de neclintit.

Mă simt norocoasă pentru că am moştenit calităţi de la înaintaşii mei care nu au renunţat niciodată: mama, care nu avea să renunţe la bărbatul pe care-l iubea din cauză că familia ei nu era de acord cu el; tata, care a păşit în flăcările rasismului din Regatul Unit şi s-a luptat să îmbunătăţească viaţa clasei muncitoare alcătuită din oameni de toate culorile; Buni, ale cărei vise pentru singurul ei copil s-au prăbuşit când fata ei s-a căsătorit cu un negru, dar care şi-a iubit oricum nepoţii, deşi nu-i plăcea nuanţa pielii noastre; bunicul meu, Gregorio, care a fugit de cultura post-sclavie din Brazilia ca să îşi facă un cămin în Yoruba, unde a devenit ofiţer vamal; strămoşii mei irlandezi, care au fugit de sărăcia şi dezaprobarea socială din Irlanda pentru a-şi reface viaţa la Londra; stră-stră-străbunicul meu Louis, care a fugit de culturile agricole distruse ale Germaniei de la jumătatea secolului al XIX-lea pentru a se stabili la Londra şi a deveni un comerciant de succes; precum şi toţi ceilalţi înaintaşi care au continuat să lupte când viaţa a devenit imposibilă – traversând mări ca parte din migraţii sau mutându-se de la ţară la oraş, din centrul oraşului în suburbii, din căminul lor în ţinuturi ostile, din spaţiul cunoscut în necunoscut – pentru a-şi clădi vieţi noi şi îmbunătăţite.

Nu aveam cum să fiu genul de persoană care acceptă înfrângerea, care renunţă. Păşeam pe un teren pe care ei îl aşternuseră pentru mine în decurs de multe generaţii.

Sunt înainte de orice o scriitoare; prin cuvântul scris procesez totul – pe mine însămi, societatea, istoria, politica. Nu e doar o meserie sau o pasiune, ci reprezintă esenţa modului meu de a exista în lume şi sunt dependentă de aventura povestitului care este pentru mine cea mai puternică modalitate de comunicare.

Ca să o citez pe Zuleika din *The Emperor's Babe*, aceasta este moştenirea mea: „Să las o şoaptă despre mine în lume./ Spiritul meu, o opera magna de cuvinte”.

Manifestul Evaristo

Există un manifest în noi toți, unul care iese la iveală de-a lungul vieților noastre, se schimbă & se reconfigurează prin intermediul experiențelor noastre. Acesta este al meu.

Toată lumea ar trebui să aibă ocazia să creeze, să împărtăşească & să consume poveşti care le reflectă cultura & comunitățile, pentru ca toți să ne simțim validați în egală măsură.

Povestitorii trebuie să depăşească toate obstacolele interne & externe punând pe primul loc devotamentul nostru pentru obiective, muncă asiduă, meşteşug, originalitate & perseverență.

Creativitatea se mişcă liber în imaginațiile noastre, aşteptându-ne să ne folosim de ea. Nu trebuie să fie constrânsă de reguli sau de cenzură, dar, cu toate acestea, nu ar trebui să-i ignorăm contextele sociopolitice.

Fii rebel, neobedient & curajos în creativitatea ta, asumă-ți riscuri în loc să urmezi traseele previzibile; cei care fac lucrurile cuminți nu contribuie la progresul culturii şi civilizației noastre.

O persoană înțeleaptă își alege parteneri care îi vor susține creativitatea & renunță la cei care i-o vor submina, sabota sau chiar distruge.

Succesul personal are cel mai mult sens atunci când este folosit pentru a ridica întregi comunități care altminteri ar rămâne în urmă. Suntem cu toții interconectați & trebuie să avem grijă unii de alții.

Societatea funcționează prin intermediul unor rețele puternice & adesea impenetrabile care îi susțin ierarhiile tribale, așa că trebuie să ne dezvoltăm propriile noastre sisteme în contrapondere.

Trebuie să transmitem ceea ce știm generației următoare & să ne exprimăm recunoștința față de cei care ne ajută – nimeni nu ajunge nicăieri de unul singur.

Strămoșii ne veghează în tăcere din spate, sufletele moarte ale celor dragi, plecați, care sunt motivul pentru care am ajuns să existăm – trebuie să ne aducem aminte de ei.

Mulțumiri

Îi mulțumesc editorului meu, Simon Prosser, și echipei de la Hamish Hamilton și Penguin care muncesc neobosiți în culise pentru a ne ghida manuscrisele prin toate etapele, de la redactare la publicare, în librării și mai departe. Mulțumiri Annei Ridley, lui Hannah Chukwu, Hermione

Thompson, Rosie Safaty, Alexia Thomaidis, Tineke Mollemans, Trevor Horwood, Natalie Wall, Richard Bravery şi lui Annie Underwood.

Îi mulțumesc agentei mele Emma Peterson şi echipei care colaborează cu mine la Aitken Alexander: Lisa Baker, Anna Hall, Monica mcswan, Laura Otal şi Lesley Thorne.

Îi mulțumesc editorului meu american, Peter Blackstock, lui John Mark Boling şi lui Deb Seager de la Grove Atlantic. Mulțumiri Anyei Buckland şi echipei de la Blueflower Arts.

Le mulțumesc celor de la Young People's Theatre din Greenwich (acum Tramshed), mai ales lui John Baraldi; şi mulțumiri întregii echipe de teatru-în-educație de la Bowsprit din anii 1970, mai ales lui Tim Webb.

Mulțumiri lui Peter Cook, profesorul care a readus la viață grupul dramatic de la Liceul teoretic pentru fete Eltham Hills ca eu să mă pot da în spectacol ca actor amator.

Mulțumiri pentru Rose Bruford College for Theatre and Performance şi tuturor profesorilor inspirați onali şi oamenilor de teatru veniți să predea şi regizorilor care mi-au îmbogățit abilitățile de actriță, imaginația, spiritul rebel şi gândirea critică: Jude Anderson, Leah Bartal (decedată), Stuart Bennett (decedat), Yvonne Brewster, Hazel Carey, Sue Colville, Jess Curtis, Lyn Darnley, Anna Furse, Bernie Goss (decedat), Sara Hardy, Colin Hicks, Libby Mason, Dave Pammenter, Sue Parrish, Robin Samson, Colin Sell şi David Sulkin. (îmi cer scuze pentru orice omisiuni.)

Îi mulțumesc Patriciei St. Hilaire şi lui Paulette Randal pentru că au conceput Theatre of Black Women împreună cu mine şi tuturor femeilor care ne-au susținut în zilele de început când aveam o nevoie disperată de asta: Jules Baxter, Val Bickford, Tricia Bohn, Kate Crutchley (decedată), Vanessa Galvin, Rosa Jones şi Sarah Morrison.

Mulțumiri Departamentului de Literatură al Consiliului Britanic pentru anii care au trecut; Museum of London,

Wasafiri, Arvon Foundation, colegilor mei de la Universitatea Brunei din Londra, mai ales profesorului William Leahy care m-a cooptat; echipelor de la Royal Society for Literature, Sky Arts şi The Southbank Show, şi seriei de documentare BBC Imagine.

Mulțumiri lui Jack Black şi Mindstore, Colegiului Birckbeck şi Goldsmiths.

Mulțumesc renaissance one şi Speaking Volumes şi tuturor celorlalte organizații şi persoane care m-au susținut profesional de-a lungul anilor.

Mulțumiri familiei mele, mai ales părinților mei; şi tuturor prietenilor – din trecut & prezent. Vă ştiți care sunteți.

Un mare mulțumesc partenerului meu în iubire, căsătorie, discuții, scris, plimbat, mers cu bicicleta şi râs – „El, cel din interior”, adică David cel Mare!